

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra estetiky

Diplomová práce

Jan Kořa Rolník

Mexický estetik, José Vasconcelos

Mexican aesthetician, José Vasconcelos

Praha, 2010

vedoucí práce: Prof. PhDr. Josef Opatrný, CSc.

Rád bych tímto srdečně poděkoval vedoucímu této práce panu Prof. PhDr. Josefu Opatrnému, CSc. a konzultantovi Dr. Evodiu Escalante Betancourtovi z Universidad Autónoma de México.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 15.8.2010

Anotace: Tato práce pojednává o myšlení významného mexického filosofa, estetika, spisovatele, právníka a politika José Vasconcelose. V první části představuje jeho životní dráhu, historický a politický kontext jeho myšlení a v druhé části se soustředí na přehled jeho metafyzického, epistemologického a estetického systému, který je nazýván estetickým monismem.

Klíčová slova: estetika, metyfyzika, Mexiko, politika, monismus, umění, krása, Ateneo de la Juventud, substance, rytmus, energie, emoce *a priori*.

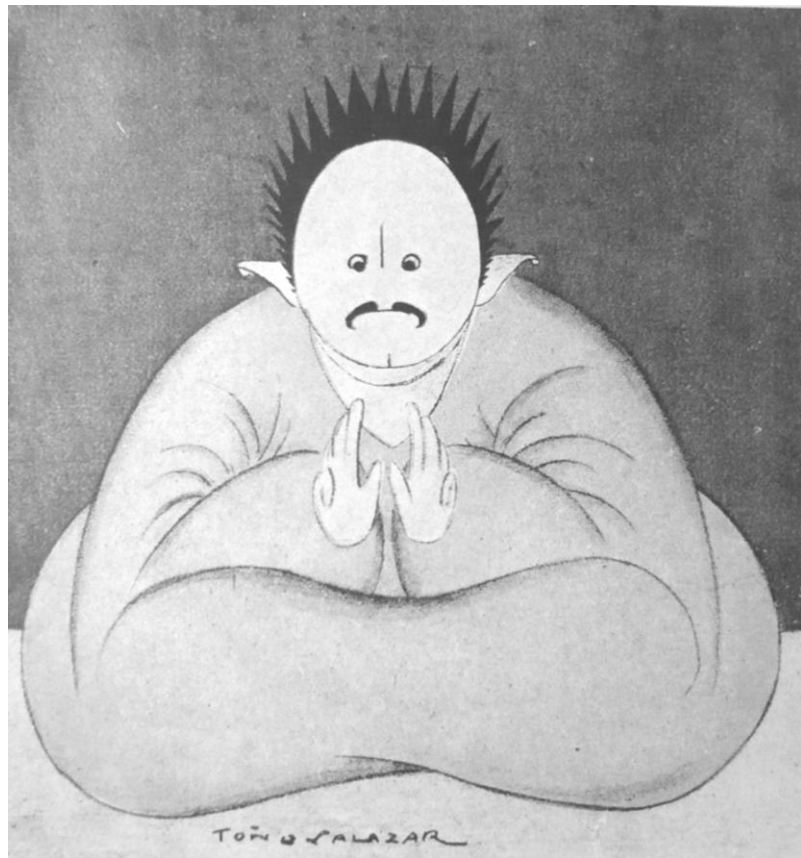
Annotation: This thesis offers overview of philosophical and aesthetic work of famous Mexican philosopher, aesthetician, writer, lawyer, and politician José Vasconcelos. The first part presents his life facts, historical and political context of his thought and the second part focuses on outlining his metaphysical, epistemological and aesthetic system which is called aesthetic monism.

Keywords: aesthetics, metaphysics, Mexico, politics, monism, art, beauty, Ateneo de la Juventud, essence, rhythm, energy, emotion, *a priori*.

Obsah

1 ÚVOD	8
2 HISTORICKÝ A MYŠLENKOVÝ KONTEXT A ŽIVOTNÍ DRÁHA JOSÉ VASCONCELOSE	12
2.1 Moderní historie Mexika – od nezávislosti po válečná léta	12
2.1.1 Nezávislost	13
2.1.2 Mexicko-americká válka	14
2.1.3 Republika nebo císařství	15
2.1.4 Porfiriát	18
2.1.5 Mexická revoluce	19
2.2 Život, myšlenkový kontext a politické působení	22
2.2.1 Život v datech	22
2.2.2 Proti pozitivismu	28
2.2.3 Hnutí Ateneo de la Juventud	30
2.2.4 Vasconcelos – ministr veřejného vzdělávání	39
2.2.5 Vasconcelos – kandidát na prezidenta republiky	46
2.2.6 Poslední období Vasconcelosova politického působení	49
3 FILOSOFIE JOSÉ VASCONCELOSE	50
3.1 Metafyzika	51
3.1.1 Původ substance	52
3.1.2 Vyjádření substance	56
3.1.3 Rytmus	62
3.1.4 Cesta vzestupu	65
3.1.5 Obraty energie	67
3.2 Problém poznání / Epistemologie	75
3.2.1 Základní podmínky poznání	76
3.2.2 Rozum a emoce	77
3.2.3 A priori	83

3.3	Estetika	85
3.3.1	Estetické <i>a priori</i>	85
3.3.2	Spása skrze estetickou kontemplaci	90
3.3.3	Spásná funkce umění	94
3.3.4	Umění	95
3.3.5	Krása	98
3.3.6	Vztah Vasconcelose k evropské estetické tradici	100
4	ZÁVĚR	103
5	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	106
5.1.1	Primární prameny	106
5.1.2	Sekundární prameny	108

1 Úvod

Předmětem této diplomové práce je mexický filosof, politik, právník, učitel a spisovatel José María Albino Vasconcelos Calderón. V této práci se pokusím nastínit ideový odkaz jeho díla se zaměřením zejména na jeho pojetí estetiky. Důvodem pro zpracování zvoleného tématu je naprostý nedostatek informací či dokonce publikací o mexické estetice v české, ale i evropské oblasti.

Cílem následující práce je učinit první krok vstříc dalšímu výzkumu této dnes již velice živé a rozmanité oblasti estetického a filosofického myšlení. Postava José Vasconcelose byla pro toto vykročení vybrána v konzultacích s několika současnými mexickými odborníky působícími na univerzitách UNAM (Universidad Nacional Autónoma de México) a UAM (Universidad Autónoma de México) v Mexico City. Jeden z nich, Evodio Escalante Betancourt, se stal konzultantem této práce během výzkumu, který proběhl v knihovnách a studovnách v Mexico City.

Vasconcelos byl vybrán z několika důvodů. Jeho dílo je mnohohrstevnaté a významně zasahuje do nejrůznějších oblastí vývoje mexické společnosti ve dvacátém století. Jeho působení můžeme v českém kontextu srovnat například s postavou Tomáše Garrigua Masaryka či Emanuela Rádla. Vasconcelos předložil první ucelený filosofický systém, který byl specificky mexický a zahrnoval i estetiku. Můžeme jej bez obav označit za prvního moderního mexického estetika. V pracích José Vasconcelose se lze setkat s promyšleným filosofickým přístupem ke světu. Díky renesanční bohatosti idejí tohoto myslitele, mělo jeho dílo silný vliv na celé moderní dějiny mexického myšlení –

nejen na obory estetiky či filosofie, ale i v oblasti pedagogiky, etnologie, práv, na kulturní či školskou politiku.

Pro diplomovou práci byla zvolena deskriptivní a interpretativní metoda. Důvodem pro vybraný postup je to, že vnitřní společenská situace a vývoj vědeckého a filosofického myšlení v moderních dějinách latinskoamerické oblasti je od evropského vývoje a myšlení diametrálně odlišný. Hlubší kritický rozbor Vasconcelosova celého filosofického systému bohužel překračuje možnosti této práce. V následujícím výkladu se pokusím rekonstruovat klíčové pojmy a problémy, které představují uzlové body ve struktuře jeho filosofického myšlení. Budu využívat primární i sekundární literaturu, z větší části však půjde o uzavřené čtení a interpretaci přímých pramenů. Při citacích budu uvádět originální text pod čarou, aby měl čtenář možnost číst podstatné či citované ukázky myslitelových textů jak v překladu, tak je konfrontovat s jazykem originálu.

Při využití zvolené metody nebude možné se vyhnout interpretaci Vasconcelosových myšlenek z hlediska evropského myšlení či hledání jejich pramenů v evropské filosofii či estetice, které myslitel originálním způsobem přetvářel do svého vlastního, velmi osobitého výkladu jak filosofie, tak estetiky. Výklad žádného vědeckého díla není možný bez porozumění době a dobovým kontextům, v nichž myslitel své dílo tvořil, neboť teprve z reakcí na dobové podněty lze vyložit, v čem autor zůstává synem své doby, v čem ji překračuje a ukazuje cestu do budoucnosti, v čem zůstal poplatný minulosti a na co nepovažoval za nutné vůbec reagovat. Rekonstrukce jeho díla a idejí na základě konfrontace s dobovými kontexty a jejich výklad zprostředkovaný pro evropského čtenáře – neznalého mexických kulturních, společenských a ideových reálií – považují za jeden z nejdůležitějších cílů následující práce.

Text je strukturován do dvou hlavních celků. V prvním bude nastíněn historický kontext díla a životní dráhy José Vasconcelose, bez něhož nelze plně porozumět specifičnosti Vasconcelosova myšlení. Druhý, stěžejní, pak bude věnován jeho filosofickému a estetickému odkazu.

Co lze tedy očekávat od čtení následujícího textu diplomové práce? V první podkapitole bude nastíněn historický kontext, do něhož Vasconcelos vstoupil svým narozením, a budou popsány hlavní události, které ovlivnily společenskou a politickou situaci na území Mexika v období jeho života, tvorby a politického vystupování. Čtenáři budou chronologicky vyloženy přelomové události mexických dějin, které se odehrály před jeho narozením a v průběhu myslitelova života. Zvláštní pozornost bude věnována těm událostem, na nichž se osobně podílel (revoluce, politické a vzdělávací reformy, kulturní politika, muralismus, caudillos, levicové hnutí, zemědělské reformy apod.).

Ve druhé podkapitole první části bude stručně načrtnuta poměrně složitá životní dráha José Vasconcelose. Dále bude podrobněji probrán ideový kontext, v němž se formovalo jeho myšlení a některé významné momenty jeho veřejného působení. Popíšu společenství *Ateneo de la Juventud*, jeho politicko-filosofickou opozici proti porfiriátu. Bude třeba vysvětlit myslitelův vztah k dobovému pozitivismu a bude nutné hledat prameny jeho myšlení, které bylo zakotveno v neoplatonismu, mysticismu, idealismu a v křesťanském náboženství. Nebude možné pominout jeho politické působení – v tomto kontextu lze ozřejmit Vasconcelosovu neutuchající snahu o „obrodu“ mexického národa, která se odráží i ve způsobu jeho filosofování.

Ve druhé, stěžejní kapitole, najde čtenář popis filosofického a estetického systému José Vasconcelose. Kapitola bude rozčleněna na tři podkapitoly. V první bude proveden výklad Vasconcelosovy

metafyziky, nástin jeho monistického systému, výklad klíčových pojmů „energie“, „rytmus“, „spása“, „obrat energie“, „duch“, „Bůh“. Budou popsány tři stupně osvobození se z vrženosti na cestě k duchu.

Druhá podkapitola bude věnována Vasconcelosovu epistemologickému systému. Předestřu jeho pojetí role rozumu, emoce, intuice a estetické kontempace v gnoseologickém systému. Pokusím se ukázat, že pojetí teorie poznání a estetická teorie jsou u Vasconcelose hluboce vzájemně propojeny.

Ve třetí podkapitole bude načrtnut systém estetiky se zaměřením na klíčové pojmy, které myslitel užíval ve svém systému: „estetické *a priori*“, „rytmus“, „melodie“, „harmonie“, „symfonie“ a „kontrapunkt“. Podkapitolu zakončím vysvětlením jeho způsobu rozumění základním estetickým kategoriím, kterými jsou umění a krása.

Cílem druhé kapitoly jako celku bude vyložit čtenáři, že estetika zaujímá ve Vasconcelosově myšlení ústřední roli a představuje pro něj společný základ všech duchovních věd. Bude proto důležité ukázat, že estetika ve Vasconcelosově pojetí směřuje k plnému poznání skutečnosti, k její transmutaci v obraz, přiblížení k Bohu, a tak k její spáse. Z tohoto důvodu považuji za důležité vyložit čtenáři odpověď na otázku, proč je u myslitele estetické poznání nadřazeno poznání racionálnímu a logickému. V této souvislosti bude nutné ukázat, že estetika je nejen nejdůležitějším modelem poznání, ale prostupuje celým metafyzickým a gnoseologickým systémem José Vasconcelose.

2 Historický a myšlenkový kontext a životní dráha José Vasconcelose

2.1 Moderní historie Mexika – od nezávislosti po válečná léta

Pro lepší porozumění odkazu José Vasconcelose je nutno alespoň stručně nastínit přerod, kterým prošlo Mexiko od doby války za nezávislost do první třetiny dvacátého století.

Velmi zjednodušeně lze zmíněné období charakterizovat jako neustálý „boj“ o moc mezi „konzervativci“ a „liberály“, lavírováním mezi ekonomickými a politickými zájmy Evropy (zejména Francie, Anglie a Španělska) a USA, řešením vztahu církve a státu, zestátňováním církevního majetku a složitými a vysoce diskutabilními pozemkovými reformami. Snahou politiků byla též reforma hospodářství a zemědělství – a to kvůli zvýšení exportu a omezení importu. V průběhu dvacátého století probíhaly i názorové rozepře mezi „pravicově“ a „levicově“ smýšlejícími politiky, docházelo k hledání cest mezi komunismem a konzumním kapitalismem, ve třicátých a čtyřicátých letech pak i fašismem. Mnoho mexických intelektuálů, a Vasconcelos mezi nimi, se ve složité politické situaci zabývalo hledáním identity mexického národa.

Profesor Opatrný podotýká, s odkazem na moderní mexickou historiografii, že klasickou distinkci mezi konzervativci a liberály nelze zcela mechanicky aplikovat na mexický politický kontext. Tradičně byli za liberály považováni obchodníci a průmyslníci, žijící spíše v městských aglomeracích, rozvíjející kontakty se zahraničím a kladoucí důraz na osobní svobody a ideje federalismu. Konzervativní postoje byly připisovány zejména statkářům, zastávajícím patriarchální model společnosti a centralistické postoje.

Jak mexická historie ukazuje, konzervativce a liberály není možné jednoznačně odlišit pomocí těchto kritérií – během častých bojů o moc se nezdálo, že na přihlášení se určitého politika k liberalismu reagovali jeho protivníci, bez ohledu na svá dřívější stanoviska, připojením se k táboru konzervativců a vice versa.¹ Rozdíly mezi liberálními a konzervativními postoji lze lépe znázornit na vztahu jednotlivých skupin k církvi – zejména v otázce participace této instituce na hospodářské a politické scéně. Liberálně smýšlející politici se snažili dosáhnout omezení či úplného zamezení účasti církve na politickém a hospodářském životě země, popřípadě odluky církve od státu.

Uvedme nyní alespoň stručný přehled historických událostí, které ovlivnily politický, společenský a kulturní kontext, v němž vyrůstal a byl posléze politicky aktivní myslitel, jehož dílo je předmětem této diplomové práce.²

Pro historii Mexika uvedeného období byly typické neustálé politické zvraty. Prezident či císař, který nastoupil vládu poté, co dal popraviti či vyhostiti svého předchůdce, ho nezdálo brzy následoval; revoluce požíraly své děti a obyčejné obyvatelstvo, které bylo získáváno zejména sliby pozemkové reformy, dopadalo již tradičně nejhůře.

2.1.1 Nezávislost

Nezávislost Mexika byla uznána *Smlouvou z Córdoby* místokrálem Juanem O Donojú 24. srpna 1821.³ Válka za nezávislost výrazně

¹ OPATRŇY, Josef. Mexiko. Praha: Libri, 2003. s. 95.

² Vzhledem k délce vymezeného časového období přehledněji popis historie Mexika možnosti této práce.

³ Mexičtí historikové považují za vyhlášení nezávislosti tzv. Výzvu z Dolores, kterou pronesl kněz Miguel Hidalgo y Costilla dne 16. září 1810 a podněcoval v ní indiánské obyvatelstvo a farníky k boji proti

ovlivnila ekonomickou situaci země. V jejím průběhu došlo k tomu, že vzrůstala moc příslušníků armády, zejména generálů, kteří neváhali využít nově nabytého postavení jak k etablování se v oblasti politiky, tak i k nabývání nemalých majetků. Nově vznikající společenská vrstva byla nazývána „*caudillos*“ – vůdci, což byli lidé disponující obrovskými latifundiemi a důležitými kontakty v politice.⁴ Caudillem byl například generál Augustín Itúrbide, dosazen na mexický císařský trůn madridskými Bourbony v roce 1822. Tento císař ztratil podporu již během několika prvních měsíců vlády, neb v situaci, kdy byla země zdevastována boji za nezávislost, investoval zejména do života na císařském dvoře a ve chvíli, kdy nebyl schopen získat prostředky na platy důstojníků armády, byl donucen podepsat „*Plán z Casa Mata*“, potvrzující nezávislost země a odejít do exilu za poměrně velkorysých podmínek. V roce 1824 se však navrátil do země s cílem dobýt zpět ztracené pozice a byl neprodleně zatčen a popraven.

Mexický Kongres se mezitím snažil pracovat na republikánské ústavě, vyhlášující federativní republiku dle vzoru sousedních USA, a tento ústavní zákon byl přijat dne 4. října 1824.

2.1.2 Mexicko-americká válka

Následujících dvacet let ovlivňoval situaci v zemi vlekoucí se konflikt s USA na severu státu, týkající se zejména oblasti současného Texasu, který postupně začali kolonizovat američtí osadníci. Mnohé prohry na tomto území destabilizovaly mexickou politiku, což se projevilo i tím, že v letech 1836-1846 došlo ke čtrnácti změnám na pozici hlavy státu. Mexicko-americká válka začala v roce 1846 a skončila až roku 1848 tzv. *Guadalupským mírem*. Naštěstí nedošlo k tomu, co požadovali

španělské nadvládě, daním a k ochraně náboženství; zároveň požadoval navrácení půdy občinám (dle: OPATRŇÝ, Josef. Mexiko. Praha: Libri, 2003. s. 84).

⁴ srv. OPATRŇÝ, Josef. Mexiko. Praha: Libri, 2003. s. 93

někteří představitelé USA – k připojení celého Mexika ke Spojeným státům americkým; vyjednané podmínky smíru pro poraženou stranu byly však velmi tvrdé – USA získaly dvě pětiny mexického území mezi Texasem a Kalifornií.

Od roku 1832 výrazně ovlivňoval politiku Mexika další z caudillos – generál Antonio López Santa Ana. Roku 1832 svrhl konzervativní vládu (ve jménu liberálů) a nastoupil do prezidentského úřadu. Po podpisu míru z Guadalupe Hidalgo se však stále silněji ozývaly hlasy volající zejména po hospodářské reformě a po omezení vlivu armády na politický systém země. Paradoxně ale docházelo naopak k posilování pozic konzervativců, kteří našli svého spojence v boji proti reformismu dosti překvapivě v Santa Anovi.

2.1.3 Republika nebo císařství

Zastánci hospodářské reformy a omezení vlivu armády na politický systém země začali postupně považovat za svého vhodného zástupce Benita Juáreze, vzdělaného právníka indiánského původu, který byl na základě setkání s extrémní chudobou v dětství hluboce přesvědčen o nutnosti reformy. Jeho politická angažovanost nejprve vyústila v získání pozice guvernéra ve státě Oaxaca a silnou popularitu mezi obyvatelstvem si získal mimo jiné i politikou jasně a zřetelně neústupnosti vůči USA v době mexicko-americké války. Jako guvernér se zaměřil zejména na zlepšování infrastruktury (stavba silnic v dříve těžko dostupném terénu) a na podporu pěstování exportních plodin. Požadoval též zrušení vnitřních cel a omezení importu a v neposlední řadě se zaměřil na rozvoj veřejného školství. Juárez podporoval v rámci celkové společenské modernizace sekularizaci mexického státu - a tímto postojem si přirozeně znepřátelil mocné představitele církve.

Konzervativní síly v zemi měly na prezidentském postu svého představitele, generála Antonia Lópeze Santa Anu, a vzrůstající vliv

Juáreze byl postupně omezován – nejdříve přišel zákaz jeho pedagogické činnosti, později deportace do Jalapy a nakonec vládnoucí Santa Ana rozhodl v roce 1853 o Juárezově deportaci do Evropy.⁵

Opoziční skupina iniciovala tzv. *Plán z Ayutly*, ve kterém navrhovala svržení hlavy státu, jeho nahrazení prozatímním prezidentem a svolání ústavodárného shromáždění, jež mělo vypracovat novou ústavu. Povstalecké aktivity prudce vzrostly a reformní hnutí v bojích se Santa Anovými vojáky v podstatě zvítězilo.

Nová ústava (1857), inspirována opět sousedními USA, rozdělovala moc na zákonodárnou, soudní a výkonnou; občané si byli rovni, otroctví, ale i nejrůznější privilegia byla zrušena. Ústava mimo jiné zaručovala svobodu slova a vyznání a nedotknutelnost soukromého majetku. Přijetí však předcházelo odsouzení dokumentu arcibiskupem, povstání kněží a jejich farníků a vzpoury indiánských rolníků. Úřadu prezidenta republiky se v lednu roku 1858 ujal Benito Juárez.

Za Juárezovy vlády došlo k nacionalizaci církevního majetku a k odloučení církve od státu. Juárez však soustavně bojoval s vojáky a politiky, kteří stále kontrolovali hlavní město Mexika. Země se opět ocitla v občanské válce.

Nastalého chaosu se snažily využít Francie, Británie a Španělsko – tedy země, které měly na mexickém území výrazné ekonomické zájmy. Juárez se dostal do složité situace, když bylo nutno řešit splácení zahraničního sluhu a do města Veracruz dorazily vojenské jednotky zmíněných evropských mocností, připravené na základě tzv. *Londýnské konvence* donutit mexický stát silou splácet zahraniční dluhy. Juárez pomocí diplomatických vyjednávání dosáhl toho, že Británie a Španělsko své jednotky stáhly; v zemi však nadále prodlévala

⁵ Juárez však namísto do Evropy zamířil do New Orleans, do místa, kde se shromažďovali odpůrci režimu a poté, co Santa Ana prodal USA další mexická území (jih Nového Mexika a Arizony) a ziskem z prodeje se obohatil, sledoval se svými soupeřícími trvale vzrůstající nespokojenost mexického lidu.

francouzská armáda. Ve Francii v té době vládl Napoleon III. a jeho diplomacie usilovala o vyhlášení císařství v Mexiku a chtěla dosadit na mexický trůn svého zástupce.

Novým císařem se nakonec stal Maxmilián I., zvaný mexický, což byl bratr rakouského císaře Františka Josefa I. Nový císař se vylodil 28. května 1864 ve Veracruz, oslavován mexickými monarchisty. Francouzské jednotky se mezitím snažily pronásledovat Juáreze.

Paradoxní situace nastávala ve vládě Maxmiliána I., kterou tvořili konzervativci. Ti v novém císaři spatřovali zprvu posilu v boji proti Juárezovým liberálním reformám. Císař se však svými názory blížil spíše republikánům než těm společenským vrstvám, které stály za jeho dosazením na císařský trůn. A tím se dostával do stále větší politické izolace.

Mnoho zahraničních vlád navíc odmítlo uznat jeho vládu, zejména sousední Spojené státy americké, které považovaly francouzské aktivity v Mexiku za výrazné porušení tzv. Monroeovy doktríny, která odmítala vměšování evropských států do záležitostí amerického kontinentu. USA také podpořily mexické republikánské povstalce vedené sesazeným prezidentem Benitem Juárezem, který Maxmiliána svrhl, roku 1867 v Querétaru zajal a nechal popravit.

Zvítězivší Juárez vypsals nové prezidentské volby, jež vyhrál. Jako jeho protivník se na politické scéně objevil generál Porfírio Díaz. Juárez pokračoval ve snahách o „rekonstrukci“ země, zaměřil se zejména na hospodářský růst, budování komunikací, rozvoj školství a na zvýšení výkonnosti státní správy. Aby se vyhnul nárůstu již tak vysokého státního dluhu, omezil výdaje na armádu.⁶

⁶ Dvě třetiny ozbrojených složek měly odejít „do civilního stavu“. Toto opatření přirozeně postavilo proti Juárezovi vysoké důstojníky – privilegovanou vrstvu obyvatelstva – a do čela kritiků vlády se postavil právě Porfírio Díaz.

Benito Juárez byl prvním mexickým vůdcem bez vojenského zázemí. Dodnes je považován za jednoho z největších mexických politiků – díky idejím týkajícím se emancipace a integrace původního obyvatelstva do společnosti pomocí vzdělání a zařazení do ekonomického života, kritickým postojům vůči USA, ochraně národních zájmů a sociální politice. Dle profesora Opatrného změnil reformní zákony hluboce podobu mexické společnosti a země pak byla připravena na modernizaci lépe než jiné státy Latinské Ameriky.⁷

2.1.4 Porfiriát

Porfirio Díaz se oficiálně ujal moci ve státě po prezidentských volbách konaných v roce 1877. Za jeho vlády, která trvala bezmála čtvrt století, se výrazným způsobem změnila politická scéna. K moci se dostávali lidé typu caudillos, politický život ovlivňovaly zejména osobní vztahy mezi politickými představiteli, majetnými latifundisty a průmyslníky a v neposlední řadě i se zahraničními bankéři a obchodníky. Tento systém, který otevíral cestu korupci, vedl ke stále větší distinkci mezi privilegovanou vrstvou majetných a bohatých a mezi „obyčejnými lidmi“, což režimu postupně ubíralo na popularitě. Porfiriát začali též výrazně kritizovat zejména intelektuálové, kteří zdůrazňovali potřebu návratu k „běžnému“ politickému systému, zaručujícímu (alespoň teoreticky) střídání jednotlivých stran u moci. Porfiriát, jak bývá stručně označována vláda Porfiria Díaze, je možno pojímat jako režim, který sice učinil výrazné pokroky v rámci modernizace Mexika, na druhou stranu „navracel“ zemi zpět ke caudillismu a jistému typu diktátorství.

Jedním rysem Díazovy politiky, charakteristickým pro všechny diktátory a autokraty světa, bylo omezení svobodného tisku. Žurnalisté

⁷ srv. k tomu: OPATRŇY, Josef. Mexiko. Praha: Libri, 2003. s. 124.

velmi výrazně kritizovali krom jiného změnu ústavy; někteří byli často zatýkáni a zavírání do vězení, jiní „posílání“ do exilu, někteří byli kupováni či ovlivňováni výhrůžkami.

Je nutno podtrhnout, že Díaz byl vynikajícím stratégem a znalcem mexické reality. Pochopil, jakým způsobem si lze úspěšně udržovat moc a bránit se různým nebezpečím, která v minulosti vedla ke svržení jeho předchůdců. Obratně lavíroval, aby si výrazně nezneprátil významné představitele katolické církve, k níž zaujímal smířlivý postoj. Zemi rozdělil na vojenské okrsky a jejich velitelé dohlíželi na tamní politické předáky; vojenští velitelé byli navíc často překládáni z místa na místo, což zabraňovalo vzniku nežádoucích koalic. Vzniku silných sjednocených politických frakcí ve vládě bránil Díaz tím, že jednotlivé kabinetu povětšinou sestavoval z osobností, které zastávaly často velmi rozdílné pozice. Díaz byl vždy mistrným manipulátorem, který dokázal vytvářet a využívat napětí mezi členy vlády ve svůj prospěch.

2.1.5 Mexická revoluce

Aktivita protidiazovské opozice vyústily 5. října 1905 v tzv. *Plán ze San Luis Potosí*, který vytvořila skupina intelektuálů v čele s Franciscem Maderem. José Vasconcelos, který v té době provozoval svou právní praxi v Mexico City, tento plán ihned veřejně podpořil, což vedlo k jeho perzekuci. Svou praxi musel v roce 1911 ukončit a utéci do Washingtonu, DC. Dokument pojednával o volebních podvodech, požadoval anulaci jejich výsledků a ukončení diktátorského režimu. Mezi hlavní prosazované ideje patřilo znovunastolení demokracie a navrácení nelegálně držené půdy právoplatným vlastníkům. Pozemková reforma byla v Mexiku již tradičně faktorem, který zaručoval jejím zastáncům podporu venkovského obyvatelstva. Tato skupina obyvatelstva interpretovala navrácení půdy zmíněné v *Plánu* právě jako pozemkovou reformu.

Povstání proti porfiriátu bylo oficiálně zahájeno 20. listopadu 1910. V celé oblasti Mexika se začaly šířit stávkové a nepokoje; v severních částech země již před oficiálním vyhlášením povstání působily partyzánské oddíly, jež se zaměřovaly na boj proti velkostatkářům. V jejich čele stáli Francisco (Pancho) Villa a méně známý Pascual Orozco, v Oaxace pak Emiliano Zapata. Opoziční aktivity vedly až k Díazově demisi (25. května 1911) a k jeho emigraci do Francie, kde později zemřel. Hlavou státu se stal Madero, který však velice záhy začal ztrácet dříve vydobytou popularitu – jednak tzv. politikou smíření vůči představitelům bývalého režimu, jednak objasněním detailů *Plánu ze San Luis Potosí*. Chudým příznivcům Pancho Villy a Emiliana Zapaty bylo dáno na srozuměnou, že nejde o novou pozemkovou reformu, ale pouze o snahu o navrácení ilegálně zcizené půdy. Indiánské občiny však o svou půdu přicházely formálně legální cestou.

Emilianu Zapatovi se podařilo vytvořit tzv. revoluční frontu, která požadovala v *Plánu z Ayaly* (v r. 1912) vyvlastnění třetiny půdy velkostatkářů a její rozdělení bezzemkům. Množila se protimaderovská povstání a prezident pověřil generála Victoriana Huertu jejich potlačení, ten však namísto toho provedl puč a nechal prezidenta popravit. Proti Huertovi stáli nadále povstalci z řad rolníků a celkově neudržitelná situace je nakonec přiměla odjet ze země do Evropy.

Úřadu prezidenta v roce 1914 ujal Venustiano Carranza, dosavadní vůdce liberální strany. Ten však opět otevřel válku s rolnickými radikály, což pouze zvyšovalo politický chaos v zemi a vyneslo k moci velmi schopného generála Álvara Obregóna. Země byla po dlouhotrvajících bojích vyčerpána, ochromen byl průmysl i zemědělství, stoupaly ceny potravin a množily se stávkové.

V roce 1915 byla přijata *Ústava z Querétara*, jež se týkala sociálních, politických, hospodářských a kulturních reforem. Je nutné

podotknout, že tato ústava byla jednou z prvních na americkém kontinentě, která zaváděla osmihodinovou pracovní dobu a právo na stávkou. Dále vyhlášovala tolik požadovanou pozemkovou reformu a nacionalizaci nerostného bohatství.

Přijetím nové ústavy sice skončila revoluce z roku 1910, nelze však ani zdaleka mluvit o nastávajícím období jako o období klidu. J. Opatrný však podotýká, že i přes přetrvávající napětí ve společnosti znamenala revoluce počátek cesty k politické a hospodářské stabilitě, v Latinské Americe poměrně ojedinělé.⁸

Klíčovými otázkami porevoluční politiky se stala zejména pozemková reforma a zabezpečení zahraničního kapitálu, především v důlním průmyslu. Neobyčejně důležitou se stala snaha udržet demokratickou ústavu a zabránit dalším politickým pučům. Součástí společenské „stabilizace“ bylo bohužel i to, že otcové revoluce byli ve druhém desetiletí postupně popravováni či vyvražďováni – Madero v roce 1913, Zapata roku 1919, Villa 1923 a Venustiano Carranza při převratu vedeném Álvaro Obregónem roku 1920. Carranzovou smrtí bylo ukončeno tzv. „období palácových zvrátů“.

V tomto divokém období silně rostla politická aktivita José Vasconcelose, který stál na počátku revoluce po boku Francisca Madery, později pomáhal Venustianu Carranzovi v jednání s představiteli Francie a Velké Británie. Ten jej jmenoval ředitelem *Národní přípravné školy* (1914), ale došlo mezi nimi k rozepřím. Vasconcelos se během následujícího převratu postavil na stranu jeho nepřátel a pod dalším prozatímním prezidentem, Eulaliem Gutiérrerezem, krátce zastával post ministra veřejného vzdělávání (1914-15). Nepřidal se ale na správnou stranu. Carranzova vláda byla v roce 1915 oficiálně

⁸ srv. OPATRŇÝ, Josef. Mexiko. Praha: Libri, 2003. s. 144.

potvrzena ze strany USA a Vasconcelos se do roku 1920, kdy byl Carranza zavražděn, uchýlil do exilu v USA, kde se věnoval filosofické práci.

V roce 1920 pomáhal Obregónovi s úspěšným převratem a následně byl jmenován ředitelem univerzity UNAM (1920) a později opět ministrem veřejného vzdělávání (1921-23). O jeho dalším působení pojednají podrobněji následující stránky.

2.2 Život, myšlenkový kontext a politické působení

2.2.1 Život v datech

Vzhledem k tomu, že informace o životní dráze José Vasconcelose pocházejí buď z pera jeho vlastních životopisů, textů jeho odpůrců anebo obdivovatelů, je poměrně obtížné vyvarovat se nejrůznějších zkreslení. Proto nabízím velice stručný soupis fakt založený na chronologickém řazení s občasným komentářem spojujícím události jeho života s výše popsáním historickým kontextem či jeho myslitelskou prací. Mezi faktografické údaje jsou vloženy data vydání a názvy Vasconcelosových publikací, které dávají přehled o jeho nejproduktivnějších obdobích a pojednávaných tématech. Tento soupis poskytuje rychlý náhled na míru a charakter Vasconcelosova zapojení do tehdejšího politického a společenského dění.

27.2.1881 José María Albino Vasconcelos Calderón narozen ve městě Oaxaca v Mexiku. Otec Ignacio Vasconcelos po většinu svého života vykonával práci celního úředníka a matka Carmen Calderón Conde pocházela z vysoce postavené rodiny. Její otec byl blízkým přítelem a spolupracovníkem Porfíria Díaze.

1887 Rodina se přestěhovala do Piedras Negras ve státě Coahuila.

- 1888 Nastoupil do severoamerické základní školy v Eagle Pass.
- 1895 Návrat s rodinou do Mexico City. Krátce navštěvoval Instituto de Toluca.
- 1896 Rodina se přestěhovala do Campeche. Nastoupil na střední školu Instituto de Ciencias.
- 1898 Dokončil Instituto de Ciencias v Campeche.
- 1899 Nastoupil do Escuela Nacional Preparatoria v Mexico City (nyní součástí univerzity UNAM). Rodina se přestěhovala zpět do Piedras Negras, kde umírá jeho matka.
- 1901 Nastoupil na Escuela de Jurisprudencia v Mexico City.
- 1905 Absolvoval s titulem *licenciado*⁹ s diplomovou prací *Dynamická teorie práva (Teoría dinámica del derecho)*. Pracuje jako sekretář a koncipient v Durango a v Mexico City.
- 1906 Ve městě Tlaxcala, poblíž jeho rodného města, se oženil se Serafinou Mirandou de Tlaxiaco.
- 1908 S přáteli založil anti-Díazovské hnutí *Ateneo de la Juventud* (další členové: Julio Torri, Jesus T. Acevedo, Alfonso Cravioto, Antonio Caso, Ricardo Gómez Robledo, Enrique González Martínez, Pedro Henríquez Ureña, Salvador Novo, Alfonso Reyes, Diego Rivera a Luis G. Urbina).
- 25.4.1909 Spoluzakládal *Partido Nacional Antireeleccionista* v Mexico City. Byl jmenován jedním z jejích předsedů a spolueditorem stranou vydávaného týdeníku *El Antireeleccionista*, který byl Díazem brzy potlačen.
- 1910 Vydal kritický pamflet namířený proti představiteli „vědců“ a jejich pojetí pozitivismu nazvaný *Don Gabino Barrera a současné ideje (Don Gabino Barrera y las ideas contemporáneas)*. Výsledkem bylo vydání zatykače na jeho

⁹ Titul *licenciado (lic.)* je obdobou evropského titulu *magistr (mgr.)* a v Mexiku se užívá dodnes.

osobu (iniciováno Díazem). Utekl do New Yorku a po třech měsících se vrátil zpět do Mexico City.

Od počátku byl účastníkem mexické revoluce po boku Francisca Madery a jedním ze čtyř sekretářů *Mexického anti-reelekčního centra (Centro Antirreeleccionista de México)*.¹⁰

1911 V Mexico City pronásledován Díazovou policií; následně uzavřel svou právníkou kancelář a odstěhoval se do Washingtonu, DC. Zde se stal Maderovým zástupcem. Po Díazově rezignaci a Maderově vítězství se vrátil zpět do Mexico City a znovu otevřel svou právníkou praxi. Jmenován prezidentem *Ateneo de la Juventud*, s Maderem transformoval *Partido Nacional Antirreeleccionista* na *Partido Constitucionalista Progresista*, byl jmenován viceprezidentem její výkonné rady.

6.11.1911 Francisco Madero se stal prezidentem republiky.

1913 Vasconcelos marně varoval Maderu v otázce aktivit Victoriana Huertovy, Díazova příbuzného a chráněnce.

18.2.1913 Victoriano Huerta jmenován prezidentem.

22.2.1913 Francisco Madero zavražděn.

1913 Venustiano Carranza zveřejnil *Guadalupský plán* odmítající Huertu na postu prezidenta. Carranza jmenoval Vasconcelose důvěrníkem pro jednání s Anglií a Francií, aby zamezil finanční podpoře Victoriana Huerty (uznat jeho vládu odmítly především Spojené státy).

1914 Huerta unikl do Evropy, Carranza se stal prezidentem.

1914 Vasconcelos jmenován ředitelem *Národní přípravné školy (Escuela Nacional Preparatoria)*. Odmítl však podporovat Carranzu bezpodmínečně, na ředitelský post resignoval a utekl

¹⁰ Instituce sdružující protidíazovskou opozici.

před Carranzou do Spojených států amerických. Po svém návratu se účastní setkání generálů v Aguascalientes, které vyústilo ve jmenování generála Eulalia Gutiérreze provizorním prezidentem republiky. V jeho kabinetu Vasconcelos dva měsíce sloužil jako ministr školství.

16.1.1915 Gutiérrez a Vasconcelos museli uniknout z Mexico City pod nátlakem revolučních sil Pancho Villy a Emiliana Zapaty, kteří na ně kladli nesplnitelné nároky ve jménu revoluce.

Říjen 1915 Spojené státy americké oficiálně uznaly vládu Venustiana Carranzy v Mexiku.

Listopad 1915 Vasconcelos se stahuje z veřejného života, odchází z Mexika do spojených států a věnuje se psaní a přednášení. V následujících pěti letech formuluje své základní postoje ve filosofii, estetice, ale i vzhledem ke společensko-politické situaci Mexika. Do tohoto období spadají především díla:

1916 *Mexická inteligence (La intelectualidad mexicana), Současné mexické intelektuální hnutí (El movimiento intelectual contemporáneo de México), Vítězný Prométeus (Prometeo vencedor), Pythagoras: teorie rytmu (Pitágoras: una teoría del ritmo)*

1918 *Estetický monismus (El monismo estético)*

1919 *Literární odbočky (Divagaciones literarias)*

1920 *Carranzův pád. Od diktatury ke svobodě (La caída de Carranza. De la dictadura a la libertad), Hindustánské studie (Estudios indostánicos)*

1920 Setkal se s Álvaro Obregónem a pomáhal mu s úspěšným odstraněním Venustiana Carranzy s cílem dosadit Obregóna na prezidentský post.

Červen 1920 – Říjen 1921 – Byl jmenován rektorem univerzity UNAM (Universidad Nacional Autónoma de México). V této funkci prosadil mnoho reforem směřujících k modernímu a otevřenému vzdělávání. Do erbu univerzity vepsal slogan, který se zachoval dodnes: „Duch promluví skrze mou rasu.“ („Por mi raza hablará el espíritu“).

- 1921 Po úspěšných volbách, v nichž byl za prezidenta zvolen Álvaro Obregón byl jmenován vedoucím Oddělení Univerzit a krásných umění. V této funkci se soustředí na boj proti analfabetismu, rozvoj venkovských škol založených na komunitním systému, ale rozvíjí i kulturní život metropole – podpora muralistů, vzniká řada veřejných knihoven, muzejí, archivů, ministerstvo vydává edici klasiků a časopis *Učitel (El Maestro)* – viz. dále.
- 1923 Po podpisu *Tratado de Bucareli* (ekonomické vyrovnání se spojenými státy výměnou za uznání Mexického státu ze strany USA) resignoval na svou funkci a odešel do Evropy. Založil a redigoval týdeník *Pochodeň (La Antorcha)*, který vycházel v Paříži a Madridu a věnoval se jak politickým otázkám, tak kultuře a umění.
- 1924 *Ideologie akce (Ideario de acción)*
 1924 ***Obrát energie, cykly síly, změna a existence (La revolución de la energía, los ciclos de la fuerza, el cambio y la existencia)***
 1925 *Kosmická rasa (La raza cósmica)*
 1926 *Indologie (Indología)*
- 1928 Vrátil se do Mexika a kandidoval v prezidentských volbách proti Pascualu Ortizovi Rubiovi za *Národní antireelekční stranu (Partido Nacional Antirreeleccionista)*. Rubio byl „loutkový“ kandidát, podléhající pokynům soudobého prezidenta a „nejvyššího šéfa“ v zemi Plutarca Eliase Callese. Vasconcelos měl ambiciózní rozsáhlou kampaň a mnoho stoupců, volby však prohrál. Mnoho historiků považuje tyto volby za zmanipulované (93% hlasů oficiálně patřila Rubiovi). Vasconcelos po porážce vyzýval k ozbrojenému povstání ve svém manifestu *Plán z Guayamas (Plan de Guaymas)*. Zopakovat Maderovu revoluci z roku 1910 se mu však nepodařilo. Po uveřejnění svého plánu byl nakrátko uvězněn.

Prohlásil se za „jedinou legitimní autoritu“ a odmítl uznat federální vládu i samosprávné celky.

Po volebním neúspěchu a útěku ze země cestoval mezi Spojenými státy a Evropou, kde přednášel na mnoha univerzitách. Usadil se v Paříži a na dlouho se uzavřel veřejnému životu a věnoval se psaní.

1929	<i>Metafyzický traktát (Tratado de metafísica)</i>	1937	<i>Dějiny filosofického myšlení (Historia del pensamiento filosófico)</i>
1931	<i>Radostný pesimismus (Pesimismo alegre)</i>	1937	<i>Stručná historie Mexika (Breve historia de México)</i>
1932	<i>Etika (Ética)</i>	1938	<i>Pohroma (El desastre)</i>
1933	<i>Magická sonáta (La sonata mágica) – román</i>	1939	<i>El proconsulado – autobiografie</i>
1934	<i>Kultura v hispánské Americe (La cultura en Hispanoamérica), Bolivarismus a monroismus (Bolivarismo y monroísmo)</i>	1940	<i>Filosofický manuál (Manual de filosofía)</i>
1935	<i>Od Robinzona k Odyseovi (De Robinson a Odiseo), Estetika (Estética)</i>	1941	<i>Hernán Cortés</i>
1935	<i>Kreolský odyseus (Ulises Criollo) – autobiografický román</i>	1943	<i>Vědecký realismus (El realismo científico)</i>
1936	<i>Bouře (La tormenta)</i>	1943	<i>Poznámky k dějinám Mexika. Od kolonizace po revoluci (Apuntes para la historia de México. Desde la conquista hasta la revolución)</i>

1940 – 1946 Po svém návratu do Mexika, řídil Národní knihovnu v době prezidentství Manuela Ávily Camacha (1940-1946) a působil jako univerzitní profesor.

Titul Doctor Honoris Causa získal na „své“ univerzitě UNAM (Universidad Nacional Autónoma de México) ale také na národních univerzitách v Chile, Portoriku, Guatemale a San Salvadoru. Byl členem *Národního Kolegia (Colegio Nacional)* a *Mexické jazykové akademie (Academia Mexicana de la Lengua)*.

Únor až červen 1940 – řídí časopis *Timón*, v němž propaguje nacistické Německo a osobu Adolfa Hitlera. (Po té, co se dozvěděl o holocaustu, odsoudil fašismus a zcela se od něj distancoval.) viz dále.

1945 *Organická logika (Lógica orgánica)*

- 1945 *Vítr Bagdádu (El viento de Bagdad)* – román
- 1946 *Únosci dětí (Los robachicos)* – divadelní hra
- 1952 *Estetická filosofie, podle metody koordinace (Filosofía estética, según el método de la coordinación)*
- 1952 *Todología*
- 1959 *Zář plamene (La flama)*

30.6.1959 Zemřel ve čtvrti Tacubaya v Mexico City.

2.2.2 Proti pozitivismu

Na počátku 20. století, v posledních letech porfiriánské diktatury, zažívalo Mexiko politický, intelektuální a ekonomický útlaku. V ekonomické oblasti vyplnila vláda Porfiria Díaze všechny požadavky nepočetné skupiny prominentních generálů a latifundistů blízce stárnoucímu vůdci; kromě této skupiny reagovala ještě na požadavky tzv. vědců (*científicos*)¹¹, což byl kroužek pozitivisticky a technokraticky založených poradců premiéra Porfiria Díaze, mezi něž patřil například významný Gabino Barreda¹² nebo Díazův ministr vzdělávání Justo Sierra. Režim „řádu a pokroku“ nevyhovoval ani velkostatkářům, kteří neměli ve vládě nějakou „zvláštní oporu“, středním vrstvám, ani venkovskému obyvatelstvu.

Politický řád byl nastolen s cílem posunout celou zemi do moderní doby, opustit a zanechat za sebou minulá století plná násilí, odložit jednou provždy feudální minulost a vkročit do „positivního stadia“ rozvoje tak, jak jej ve svém díle nastínil zakladatel pozitivismu Auguste Comte.

Mexická buržoasie zastávala stanovisko, že absolutní svoboda tak, jak byla údajně vykládána jakobíny, by uvrhla celou zemi ve stav anarchie. Bylo tedy nutné, jak se domnívala i vláda vycházející vstříc zájmům buržoasie, podříditi svobodu jedince společenskému řádu. Vláda

¹¹ Tato skupina technokratických pozitivistických intelektuálů velice silně ovlivňovala jak ekonomicko-politický rozvoj země, tak veřejné mínění a celospolečenskou ideologii. Jejich ideologickým zdrojem byl moderní vědecký pozitivismus. viz.dále.

¹² Polemika s ním v pamfletu *Gabino Barreda a současné ideje (Gabino Barreda y las ideas contemporáneas)* vedla k Vasconcelosovu krátkému útěku do New Yorku v roce 1910. viz. oddíl 2.2.1

byla přesvědčena, že svoboda v moderní společnosti nemůže existovat v jiné formě než jako důsledek fungujícího společenského řádu. Nejdříve je třeba zavést společenský pořádek - a z něj poté vyplyne svoboda. Takto vlastně bylo zdůvodňováno to, že nejdříve je třeba celou zemi podrobit diktátorskému vedení Porfiria Díaze, neboť národ v minulosti ukázal neschopnost řádného a ukázněného výkonu politické svobody. Tímto způsobem opodstatňovali *vědci* svou víru v pozitivistickou ideologii „řádu a pokroku“ a zároveň tím legitimizovali stávající politický režim.

Ekonomické a společenské zájmy *vědců*, pracujících pod ochranou politické diktatury Porfiria Díaze, našly teoretickou oporu v pozitivismu, který byl v mexickém intelektuálním prostředí vnímán jako „importovaná filosofie“. A tato „importovaná filosofie“ byla eklekticky směřována s anglickým sociálním darwinismem. Necháme stranou, že samotný zakladatel pozitivismu August Comte by asi nebyl příliš nadšen tím, jak se jeho teorie pokusila „převyprávět“ a použít v ideologickém a politickém boji mexická inteligence. Ve skutečnosti byla tzv. pozitivistická doktrína podrobována přísné kritice ze dvou hlavních stran.

V kontextu každodenní reality se ekonomické ambice *vědců* konec konců cele neshodovaly s Comtovou pozitivistickou teorií, která vyhlášovala podřízení zájmů jedince zájmům společenským. Jediná svoboda, která je zajímala – ekonomická svoboda – byla lépe (utilitárně) vysvětlitelná a obhajitelná na základě teorií H. Spencera či tzv. sociálního darwinismu, podle něhož, hrubě řečeno, v životě vítězí ten, kdo je schopnější.

Součástí opozičního boje proti Díazovi a „vědcům“ bylo podkopání ideologických základů doktrín, které hlásali, a to včetně odhalení omezení a chyb *vědecké* interpretace Comtova pozitivismu a Spenserovy společenské evoluční teorie.

Comtovští pozitivisté, obzvláště Horacio Barreda (syn Gabina Barredy) a Augustín Aragón, napadali na stránkách *Pozitivního časopisu* (*La Revista positiva*) způsob, jakým vědci positivismus vykládali. Tvrdili, že tato skupina myslitelů přizpůsobila Comtovu teorii svým vlastním omezeným zájmům, které nadřadila vznešeným principům pravého positivismu. „Vědci,“ psal Horacio Barreda, „zfalšovali vznešené a zdravé doktríny s úmyslem konvertovat je v nosník zkažené diktatury.“¹³ Dá se říci, že kritici vědců si nárokovali zaujetí pozice strážců a ochránců čistoty odkazu A. Comta a pasovali sami sebe na jeho oprávněné vykladače. V rámci ideového zápasu se kritika snažila dokázat, že právě vědci, kteří se sice hlásí k positivismu, ale současně slouží režimu, nejsou kompetentními positivisty, protože neporozuměli tomu, co vlastně positivistská věda znamená a vyžaduje.

2.2.3 Hnutí Ateneo de la Juventud

V roce 1907 založila malá skupina mladých intelektuálů hnutí, které se stalo určujícím pro celou jejich generaci. Hlavními aktéry zde byli Antonio Caso, Alfonso Reyes, Pedro Henríquez Ureña, Ricardo Gómez Robelo a José Vasconcelos. Všichni se v průběhu dalších třiceti let stali významnými osobnostmi mexického veřejného života. Tato skupina si dala název *Atheneum mladých* (*Ateneo de la Juventud*) a začala pořádat přednášky a konference na filozoficko-politická a kulturní témata. Opírajíce se o francouzskou filosofii Émila Boutrouxe a Henriho Bergsona (ale také o A. Poincarého, B. Croce, I. Kanta, A. Schopenhauera, W. Jamese, F. Nietzscheho), se pokoušela „rozpustit mlhu pseudovědeckých dogmat, která byla součástí školní výuky a

¹³ „Los científicos habían falsado doctrinas muy nobles y muy sanas, al quererlas convertir en sostén de la corruptora dictadura.“ citováno Abelardem Villegasem v *Pozitivismus a porfirismus* (*Positivismismo y porfirismo*. México D.F.: Secretaría de Educación Pública in México, 1972. s. 34.)

žurnalistickou doktrínu vládnoucí v době tyranie a politického bezpráví.¹⁴

Generace myšlenkově dozrávající a formující se okolo roku 1910 si kladla za cíl upozornit na partikularismus oficiální ideologie. Odsuzovala její intelektuální a etické limity a stavěla proti ní své vlastní morální hodnoty – především křesťanské ideály. Dle této skupiny myslitelů neobsahuje pozitivismus úplnou pravdu, ale pouze její část; a to znamená, že nenabízí pravou filosofii, ale pouze doktrínu přeměněnou v sektářskou zástavu. Je třeba, vedle pozitivismu, akceptovat i legitimitu ostatních filosofických proudů a směrů.

Kritika positivistů sloužících vládě a klíčový požadavek respektu k jiným filosofickým idejím byly v prostředí diktatury politicky významné. V tomto prostředí se sice mladý Vasconcelos pohyboval díky stykům svého praotce z matčiny strany, ale vyjadřoval s ním svůj ideový nesouhlas. Zneklidňoval jej stávající politický řád, obsahující jak potlačení individuálních politických svobod, tak současně vyhlašující možnost volného sebeobohacování. Obě tyto doktríny byly obhajovány ve jménu věčné, absolutní a positivisticky laděné vědy. Věda v očích mexických vědců sloužících režimu byla trvalou zárukou fungujícího, ale neměnného společenského řádu, řádu zasvěceného Díazovi.

Společenská anarchie, jak tvrdili pozitivisté již v 19. století, je důsledkem chaosu v myšlení, opřené o překonanou metafyzickou filosofii, je výsledkem rozmanitosti názorů a přesvědčení. Mír a řád budou nastoleny teprve v momentě, kdy budou všichni Mexičané myslet stejným způsobem a budou disponovat právě tím, co Gabino Barreda

¹⁴ „disipar la niebla de aquella dogmatización seudocientífica, que fue la enseñanza de las escuelas y la doctrina del periodismo durante la época de la tiranía y la injusticia políticas.“ VASCONCELOS, José. La juventud intelectual mexicana y el actual momento histórico de nuestra país. In HERNANDEZ LUNA, Juan. *Conferencias del Ateneo de la Juventud*. México D.F.: UNAM, 1984. s. 135.

definoval jako *společný základ pravd* (*un fondo común de verdades*). Stabilního a neotřesitelného společenského řádu nebude dosaženo, dokud nebude odstraněna názorová rozmanitost prostřednictvím přijetí určitého *celku pravd* (*conjunto de verdades*). A tento *společný základ pravd* měla společnost poskytnout právě věda – a pozitivistická metoda.

Positivistická a přírodovědecky laděná věda, opírající se o pozorování a experiment, obsahovala systém objektivních, demonstrovatelných poznatků, kterými nemohla otřást žádná sektářsky vedená diskuse. Byla-li věda objektivním a neměnným poznáním, představovala současně terén, na němž měl být založen všeobecný společenský konsensus. Posivisté sloužící zájmům vlády byli přesvědčeni, že poskytnout Mexičanům vědecké vzdělání znamená vzdělávat je v řádu a pro řád. Vasconcelos odmítal právě tuto pozitivistickou doktrínu ve jménu skutečné tvůrčí vědy – ve jménu jejích tvůrců, nikoli pouhých vykladačů.

Posivisté si byli vědomi toho, že nejlepším způsobem, jak zavést ve společnosti řád, bylo posilovat v lidech jeho potřebu. V první řadě bylo třeba přesvědčit jednotlivé skupiny obyvatel, že jejich zájmy se shodují se zájmy celé země. Pro nastolení řádu a s tím paralelně probíhající odstranění snilkovské a anarchistické mentality Mexičanů byla státem v druhé polovině 19. století restrukturována výuka na středních školách. *Národní přípravná škola* (*Escuela Nacional Preparatoria*) byla jedním z výsledků této reformy.

Studijní plány *Národní přípravné školy* byly koncipovány na základě upravené pedagogické aplikace slavné Comtovy klasifikace věd. Humanitní vědy byly odsunuty na okraj vzdělávání. Filosofie byla v comtovském duchu nahrazena sociologií. Proti metafyzice byla vedena otevřená válka. Etika byla redukována na jednu z kapitol sociologie a logika splývala s metodologií vědy, stala se její součástí, „která na duši

aplikuje stejné postupy, jako vědec používá ke studiu chemických látek; metodu indukce, která má organizovat obecný princip v souladu s konkrétními dedukcemi; analýzu a explikaci, která neponechá žádný prostor, v němž by se mohla ukrýt pověra, tak jak o tom sní Comte.“¹⁵

V období, kdy byla ve jménu vědy vypuzena filosofie z poslucháren, nedošlo paradoxně ke zvýšení vzdělanosti v technických oborech. Alfonso Reyes, významný mexický filosof a spisovatel, k tomu podotkl: „humanitní vědy byly zanedbávány, a přesto nebylo národu poskytnuto technické vzdělání. Nebyli jsme ani na Olympu, ani na zemi, ale zavěšeni v koši jako Aristofanův Sókratés.“¹⁶ Z jeho slov ještě dnes cítí čtenář jistou hořkost a kritickou skepsi, která byla adresována autorům nových pozitivisticky laděných koncepcí.

Národní přípravná škola nevychovávala „nepraktické“ či filosofující humanisty, ale ani vzdělané techniky; autoři nové koncepce tvrdili, že pěstováním vědy odstraňují fanatické postoje společnosti. Samotná věda se však v jejich pojetí, tak jako u řady ostatních pozitivisticky laděných badatelů po celém světě, stala určitým kultem. Vasconcelos s kritickou distancí napsal, že v *Národní přípravné škole* byli žáci vybízeni obětovat se pro Božskou Vědu, pro „neutrální a krásnou pravdu, která požaduje veškeré naše úsilí.“¹⁷

Dnes je z delšího časového odstupu jasné, že samotní pozitivisté kráčejí ve stopách A. Comta, byli horlivými propagátory vědeckého přístupu ke skutečnosti a věřili v téměř neomezené schopnosti vědy, ale

¹⁵ „que aplica a las almas procedimiento análogo al que el sabio emplea para estudiar las sustancias químicas; el método de la inducción que va organizando el principio general, fuente en seguida de las deducciones particulares; un analizar y aclarar que nodeja resquicio en dodne pueda ocultarse la superstición, tal como lo soñara Comte“ VASCONCELOS, José. El movimiento intelectual contemporáneo de México. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 622.

¹⁶ „se prescindía de las Humanidades, y aún no se llegaba a la enseñanza técnica para el pueblo; ni estábamos en el Olimpo, ni estábamos en la tierra, sino colgados en la cesta, como el Sócrates de Aristófanes.“ REYES, Alfonso. Pasado inmediato. In *Pasado inmediato y otros ensayos*. México: Colegio de México, 1941. s. 22.

¹⁷ „la verdad neutra y hermosa que reclama entero nuestro afán“ VASCONCELOS, José. El movimiento intelectual contemporáneo de México. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 427.

v praxi vycházeli z jejího poměrně krotkého a výrazně reduktivního pojetí. Navíc za vědy byly považovány především přírodní vědy, které byly v comtovském duchu označovány za pozitivní. Vždyť vše, co bylo označeno jako „vědecké“, bylo v reálném provozu redukováno na to, co lze ověřit smysly.

Přednášky, které pro své posluchače realizovali *ateneisté* v knihovně Antonia Casa či v domě Alfonso Reyese, zpřístupňovaly autory, kteří se v posluchárnách *Národní přípravné školy* nesměli objevit, a ukázali jim limity vědeckých požadavků jejich positivistských učitelů.

Od Kanta a novokantovců se *ateneisté* poučili, že poznání není jen výsledkem smyslů, jak se je snažili přesvědčit empirističtí sensualisté z *Přípravné školy*, ale je také výsledkem formálních podmínek *a priori*; z kantovských studií bylo jasnější to, že vjemy poskytují materiál, s nímž dále pracují čisté nazírací a rozumové formy. „S Kantem“, říká Vasconcelos, „jsme se vrátili k přemýšlení o problému poznání, v němž věda či vnímání, je pouze jedním z činitelů.“¹⁸

Věda interpretovaná positivisty diskvalifikovala veškeré vědění, které nebylo možné opřít o smyslovou zkušenost. Poetické či náboženské poznání ve světle comtovsky laděného pozitivismu patřilo do dob, které byly již překonány příchodem tzv. pozitivního čili vědeckého stadia. S odvoláním na vědce, jakým byl Henri Poincaré, Vasconcelos revalvoval poetický výklad.

V boji proti positivistskému scientismu (jednostranně vyzvedávajícího význam vědy) bylo třeba ukázat, že poetický výklad není součástí něčeho již překonaného, neboť nepatří do nedostatečně

¹⁸ „Con Kant volvimos a meditar el problema del conocimiento, dentro del cual, la ciencia, o lo que es lo mismo, la percepción, es uno de los factores“. VASCONCELOS, José. El movimiento intelectual contemporáneo de México. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 70.

reflektované či nevědomé minulosti, ale je stále ještě legitimní součástí porozumění lidskému životu i světu. Vasconcelos uvedl:

„Positivismus nereflektuje, že v poetickém smyslu existuje způsob interpretace, který nekoresponduje s určitým obdobím, ale se samou podstatou rozumění, neboť ve svých zkoumáních užívá často analogii efektivněji než jakákoliv jiná forma rozvažování...“¹⁹

Rozvažování skrze analogii, nikoliv pouhá positivistská indukce, se měla stát plodným prostředkem pro řešení problému poznání v současné vědě. Vasconcelos dovozoval, že poetický smysl nebyl překonán vědeckou explikací tak, jak si to přál A. Comte, ale „dále propůjčuje své velice užitečné služby v rozvoji civilizace v tom nejpositivnějším a nejfundamentálnější momentu jejího vývoje.“²⁰

Je pozoruhodné, že opoziční badatelé napadli a zdiskreditovali i positivistskou kosmologii. Nově formulovaný zákon entropie podle opozice odporoval Spencerově teorii o evolučním vývoji od homogenního k heterogennímu. Moderní věda údajně ukázala, že heterogenní spíše degraduje směrem k homogennímu.

Podle Spencera byla společenská realita podrobena zákonu evoluce, kterou definoval jako postupnou „změnu ze stavu relativně nevymezeného, nekoherentního, homogenního ke stavu relativně vymezenému, koherentnímu a heterogennímu.“²¹ Tato definice vycházela z přesvědčení o univerzální platnosti zákona o zachování energie a

¹⁹ „No reflexionó el positivismo en que el sentido poético es una manera de interpretación que no corresponde a un período determinado, sino a la naturaleza misma del entendimiento, que usa la analogía en sus investigaciones con más eficacia que cualquier otra forma de raciocinio...“ VASCONCELOS, José. Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 40.

²⁰ „sigue prestando servicios utilísimos al desenvolvimiento de la civilización en lo más positivo y fundamental de su desarrollo.“ VASCONCELOS, José. Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 41.

²¹ KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2005. s. 146.

hmoty. Pouze pokud se hmota a energie trvale zachovávají, lze také mluvit o evoluci. Tuto tezi ostře napadli Rudolph Clausius²² a Nicolas Carnot.²³

Clausius vysvětloval nárůst entropie v systému zhruba takto: objeví-li se nevratné teplotní změny, pak probíhají podle zákona entropie, což znamená, že z teplého tělesa se těleso postupně mění na chladné. V momentě, kdy dosáhne entropie v systému maxima, je dosaženo termodynamické rovnováhy.

Spencerovský biologicky laděný evolucionismus hlásal progresivní diferenciaci živých bytostí, která postupuje od homogenity k heterogenitě. Ve sféře živých bytostí se evoluce projevuje v procesu adaptace vnitřního vůči vnějšímu. V této koncepci se Spencerovo učení propojovalo s darwinismem: přežití nejlépe přizpůsobeného jedince je vhodným příkladem adaptace.

Mexičtí *vědci* využívali darwinismu pro opodstatnění a podporu získání privilegovaných pozic. Triumfovali a obsadili nejvyšší posty, neboť byli pro jejich zastávání nejzpůsobilejší. Avšak Vasconcelos ukázal, že východisko darwinismu neplatí pro pravou vědu: nelze již mluvit o přestupu od homogenního k heterogennímu, neboť to popírá zákon entropie.

Ve snaze o diskreditaci darwinismu se *ateneisté* opírali i o filosofii Henri Bergsona. Bergson poukazoval na limity darwinismu například tím, že zdůrazňoval vzrůstající komplexitu života. První živé bytosti byly jednoduché a dobře adaptované. Proč se tedy evoluční proces nezakončil již zde? Bergson považoval Darwinovo řešení této otázky mechanismem přírodního výběru za nedostatečné.

²² Rudolf Julius Emanuel Clausius (1822 – 1888) byl německý fyzik a matematik. Na základě prací Jouleových a Carnotových formuloval pojem entropie (roku 1865) a princip jejího růstu, který je základem druhé věty termodynamiky.

²³ Nicolas Léonard Sadi Carnot (1796 – 1832) byl francouzský fyzik, zakladatel termodynamiky, známý především svými teoretickými pracemi o tepelných strojích.

Bergson navrhl vrátit se zpět k metafyzice s cílem redefinovat problém evoluce, neboť řešení, které nabízela soudobá biologie, neumožňovalo pojmout tento problém v celé jeho komplexnosti. Evoluční proces nelze vysvětlit pojmy mechanismu, ale spíše pojmy kreace. Proud vědomí, *élan vital*, prochází hmotou, dává vzniknout živým bytostem a určuje průběh evoluce. Je to životní impuls, který směřuje život k vyšším rovinám komplexnosti, nikoliv proces přírodního výběru.

Na druhou stranu, tento *élan vital* nenásleduje již určenou, fixní cestu. V universu probíhá kontinuální tvorba bez možnosti plně předvídat budoucí vývoj. Svoboda a kreativita jsou esencí světa. „Život je tedy proud stálého růstu, tvorba bez konce“, formuloval Vasconcelos své stanovisko opřené o bergsonovské pojetí.²⁴ Řád, jenž se mexičtí pozitivisté pokusili nastolit ve společnosti, se ukázal být filosoficky nedostatečně podloženým. V přírodě vládne svoboda a dynamická kreativita, nikoliv statické uspořádání. Vasconcelosova bergsonovská kritika měla otevřít prostor nové morálce.

Přírodní výběr druhů, boj o přežití jako forma legitimního morálního jednání byly v politickém zápase o moc ukazovány opozicí jako neopodstatněné. Darwinismus byl ve světle Bergsonova „tvořivého vývoje“ diskreditován jako neudržitelný; jeho základ, opírající se o zákon zachování energie, byl zpochybněn již Clausiusem a Carnotem.

Když opozice vytvářela svá stanoviska, formulovala postupně tezi, že skutečná věda otevírá brány nové morálce, tzv. morálce nezainteresovanosti. Vasconcelos s jistým bojovným patosem napsal:

„Náš věk žije s představou, že v univerzu je činná síla, jejíž zákony jsou odlišné od těch zjevných, a lidé, pokud trochu

²⁴ „La vida es entonces una corriente en crecimiento perpetuo, una creación que se persigue sin fin...“ VASCONCELOS, José. Don Gabino Barrera y las ideas contemporáneas. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 48.

přemýšlejí, objeví v sobě samých zdroj této nezničitelné síly – ve svých vlastních vědomích, schopných odříkání, a proto silnějších než ve zbytku univerza – vzpřímené před zákony destrukce s tvořivou vzpourou trvalého světa. Velkorysý čin uprostřed bídy univerza je nejpodivnějším ze skutků...“²⁵

Vasconcelos během veřejné konference organizované *Ateneem de la Juventud* poukázal na hranice diktátorské ideologie – na hranice mexického positivismu. Vědu podle něj již nebylo možno vidět jako nediskutovatelné vědění, stejně jako nebylo možno instalovat společenský řád na základě „celku nediskutovatelných pravd“.

Vasconcelos ukázal v díle *Don Gabino Barreda a současné ideje* (*Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas, 1910*), že věda není ovládána statickým řádem, není neochvějným a hotovým komplexem ucelených pravd, ale je naopak dynamickým kolbištěm debat a pochybností. Vasconcelos sám to formuloval slovy: „Vědecké principy jsou předmětem neustálých oprav,... jsou pouze hypotézami z pohledu výsledků zkušenosti a na ní závisejí.“²⁶

Vasconcelos argumentoval, že již nelze udržet společenský řád ve jménu vědy, či dokonce potvrdit univerzální platnost positivismu a jeho absolutní charakter. Vedle positivismu existuje soubor ostatních filosofických směrů, které se myslitelům nabízejí stejným právem, jako se jim nabízí k dispozici samotný positivismus. Vědecká věrohodnost positivismu byla oslabena fungující a dynamicky proměnlivou vědou. Vasconcelos k tomu dodává:

²⁵ „Nuestra edad vive como si imaginase en acción en el universo un poder cuyas leyes son distintas a las fenomenales, y los hombres, a poco que mediten, encuentran de sí mismos el brote de esa potencia indestructible, en sus propias conciencias, capaces de abnegación y por esto más poderosas que todo lo demás del universo, erguidas ante las leyes de la destrucción con una rebeldía creadora del mundo persistente. El acto generoso en medio de la mezquindad del universo es la contradicción más extraña de los hechos...“ VASCONCELOS, José. *Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 51.

²⁶ „Los principios científicos están sujetos a rectificación, ... son meras hipótesis en vista de los resultados de la experiencia y dependen de ella.“ VASCONCELOS, José. *Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 48.

„Comtův a Spencerův pozitivismus nikdy nemohl uspokojit naše tužby. Zdá se, že dnes, kdy již postrádá životaschopnost a důvod, neboť se rozchází s poznatky vědy samé, jsme se zbavili břímě mysli a náš život se rozšířil. Obnovená dychtivost, jež nás naplňuje, již začala vyprazdňovat svou neurčitou sílu do prostoru bez hranic, kde vše se zdá být možným. Myslitelé, svět, který nám chtěla dobře míněná, ale omezená, filosofie uzavřít, je nyní otevřený! Jsme připraveni uvítat celou obrovskou novost.“²⁷

Od roku 1909 bojoval Vasconcelos za úspěch Francisca Madery v tzv. *Anti-reelekčním centru města Mexika (Centro antireeleccionista de la Ciudad de México)*,²⁸ později pracoval v *Organizačním výboru Ústavní pokrokové strany (Comité Organizador del Partido Constitucional Progresista)*. S Maderovou podporou a díky vzrůstající nespokojenosti obyvatel se tato intelektuální, ekonomická a politická „obnovená dychtivost“ rozšířila na celou zemi a vyústila v Mexickou revoluci. Vasconcelosův podíl na revoluci, ať už z hlediska její ideologické či politické přípravy, byl nezanedbatelný a jeho další působení na velice nestálé politické scéně jej na nějakou dobu zcela odvedlo od filosofické práce. Jeho politická aktivita v tomto období kulminovala působením na Ministerstvu veřejného vzdělávání mezi lety 1921 a 1923.

2.2.4 Vasconcelos – ministr veřejného vzdělávání

Po revoluci v roce 1910 bylo třeba reformovat několik oblastí státní správy a společenského zřízení. Kromě vzdělávání bylo

²⁷ „El positivismo de Comte y de Spencer nunca pudo contentar nuestras aspiraciones; hoy que, por estar en desacuerdo con los datos de la ciencia misma, se halla sin vitalidad y sin razón, parece que nos libertamos de un peso en la conciencia y que la vida se ha ampliado. El anhelo renovador que nos llena ha comenzado ya a vaciar su indeterminada potencia en los espacios sin confin, donde todo aparece como posible. !El mundo que una filosofía bien intencionada, pero estrecha, quiso cerrar, está abierto, pensadores! Dispuestos estamos a acoger toda grande novedad.“ VASCONCELOS, José. Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 66.

²⁸ Centrum proti znovuzvolení Porfiria Díaze v hlavním městě Mexika – tato centra sdružovala odpůrce diktatury Porfiria Díaze

nejviditelnějším, ale také nejpálčivějším problémem rozdělení půdy ve společnosti. Zemědělské technologie měly být zmodernizovány a do ekonomického využití orné půdy měli být tentokrát zapojeni i vesničané a indiáni.

Osmdesátiprocentní analfabetismus mezi venkovským obyvatelstvem byl obrovskou překážkou v transformaci zemědělské ekonomiky směrem k vyšší efektivitě a tržní konkurenceschopnosti. Bylo zapotřebí rychle zvýšit vzdělanost a životní úroveň této části obyvatelstva a tím i její produktivitu.

Nutnost modernizace agrárních oblastí přivedla Vasconcelose k tomu, že se od počátku své ministerské dráhy soustředil v první řadě na technické a zemědělské vzdělávání venkovského a indiánského obyvatelstva. Zvýšení úrovně kvality vzdělání však bylo podmíněno jednotným postupem centrálně řízeným z federálního ministerstva.

Vasconcelosovým osobním cílem bylo poskytnout obyvatelstvu vyšší obecné vzdělání – a to nikoliv zaměřené pouze na vědu, či na techniku. Vytvořil proto v rámci *Ministerstva veřejného vzdělávání* tři základní oddělení. *Odbor škol* se zabýval šířením poznatků jednotlivých věd, a kromě správy technických škol, nabízel i školení pro praktické vedení žáků. Pod patronaci *Odboru knihoven* spadalo vydávání technických i vědeckých knih a edice klasických literárních a filosofických děl. *Odbor krásných umění* se soustředil na koncepci vzdělávání směřující ke stimulaci estetického vnímání žáků.

Ve svém téměř o půl století později vydaném pojednání *Od Robinsona k Odysseovi – Strukturativní pedagogika (De Robinsón a Odiseo: Pedagogía estructuraliva, 1952)* podal Vasconcelos ideové osvětlení svých praktických cílů ve dvacátých letech. Jako příklady protikladných principů pedagogiky uváděl Robinsona a Odyssea.

Robinson mu sloužil jako model „anglosaského“²⁹ typu vzdělávání. Je to čistě technický člověk, který improvizuje – produkt Deweyho metody „učit se děláním“ (zkušenostní vzdělávání). Tento typ vzdělávání je dle Vasconcelose třeba odmítnout, neboť se jedná o „předvoj imperialismu“. Právě tento typ vzdělávání, podle jeho přesvědčení, slouží k tomu, že připravuje kvalifikované dělníky pro velké kapitalistické továrny.

„Jeho přijetí by nás dovedlo k vytvoření populace podřízené snahám velkých cizích podniků, které využívají naši půdu. Jde o vzdělání pro obyvatele továren, kteří slepě odmítají výhody svobodné kultury, která má jiné cíle než provozování otroctví.“³⁰

Protipólem k „robinzonovskému typu“ učení byl pro Vasconcelose typ Odyssea – snílka, cestovatele, jenž „prozkoumává a jedná, odhaluje a tvoří, nikdy pouze za pomoci rukou; neboť se nechce a nemůže zbavit zátěže, která rozšiřuje duši, moudrosti a pokladů prastaré kultury.“³¹

Odmítnutí Deweyho metody³² vzdělávání je tedy u Vasconcelose založeno na dvou důvodech. Za prvé považoval tuto metodu za nebezpečnou pro národ, neboť je vzděláváním pro poddanství, či pro

²⁹ „anglosaské“ [sajón] znamenalo pro Vasconcelose vždy to, čemu je třeba stavět antiteze, neb se to neshoduje s přirozeností latinskoamerického člověka. „Saské“ tedy označovalo soubor negativně vnímaných predikátů typu „imperialistické“, „severoamerické“, „positivistické“, „individualistické“ atp.

³⁰ „Su aceptación se traduciría entre nosotros en el sentido de formar una población sumisa a las conveniencias de las grandes empresas extranjeras que explotan nuestro suelo. Una educación para habitantes de factoría que ciegameamente renuncian a las ventajas de una cultura libre, dotada de miras superiores a los ejercicios de la esclavitud.“ VASCONCELOS, José: De Robinsón a Odiseo: Pedagogía estructural. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 2, s. 1514.

³¹ „explora y actúa, descubre y crea, no sólo con las manos, y nunca con sólo las manos, porque ni quiere ni puede deshacerse del bagaje que le ensancha el alma, el ingenio y los tesoros de la culturamilenaria.“ VASCONCELOS, José: De Robinsón a Odiseo: Pedagogía estructural. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 2, s. 1528.

³² V době, kdy se Dewey stával světoznámým autorem, který silně ovlivnil nejen severoamerické, ale i evropské pokusné školství, byl překvapivě odmítán mexickým myslitelem Vasconcelosem. K odmítnutí zdaleka nemusela vést tradiční nedůvěra vůči idejím přicházejícím ze Spojených států, ale i naprosto odlišná představa o nutné modernizaci vzdělání. Teprve v padesátých letech po tzv. „sputnikovém šoku“ došlo ve Spojených státech ke kritickému zkoumání Deweyho pragmatické školské koncepce, ale jeho vliv se mezitím v okcidentální civilizaci stal prakticky nesmazatelný. V této kritické fázi by však Vasconcelos mohl triumfovat, protože by poměrně snadno mohl dokázat, že některé důsledky vedoucí k rozkladu všeobecného vzdělání v důsledku zavádění deweyovského instrumentalismu do školství jasnozřivě předvídal daleko dříve než kdokoli jiný.

život v závislosti. Za druhé se tato metoda obrací pouze k méně hodnotným složkám osobnosti. Jak uvidíme dále, Vasconcelos nepovažoval za nejdůležitější manuální zručnost ani intelektuální brilanci, ale estetickou kontemplaci.

Vasconcelos považoval za nutné poskytnout národu možnost čerpat z moudrosti klasiků. Publikační edice, jejíž vydávání zavedlo ministerstvo v době jeho působení, obsahovala díla autorů jako Homér, Platón, Plotinos, Sofoklés, Euripides, Dante, František z Asisi, W. Shakespeare, J.J. Rousseau, Pérez Galdós, Calderón de la Barca, Lope de Vega, L. N. Tolstoy, M. Gorkij, B. Shaw, Ch. Dickens, Sor Juana Inez de la Cruz³³, M. Cervantes a mnoho dalších.³⁴

V obraně před kritiky této edice klasiků o několik let později Vasconcelos napsal:

„Nebylo možno budovat knihovny, aby se zaplnily knihami v angličtině, z imperialistické anglosaské kultury. Antiimperialistický boj bylo třeba bojovat na všech frontách a vzdělávání národa byla jednou z životně důležitých.“³⁵

Skrze oddělení krásných umění na ministerstvu veřejného vzdělávání bylo popularizováno umění s důrazem na oblast latinské Ameriky a folklorní tradice. Byly organizovány lidové festivaly, na nichž vystupovali tanečníci a hudebníci z celé latinské Ameriky.

³³ Sestra Sor Juana Inés de la Cruz (1651 – 1695) byla mexická řeholnice a básnička ovlivněná Luisem de Góngora a Franciscem de Quevedo.

³⁴ Je zajímavé konfrontovat tuto politiku s úsilím technických vysokých škol v USA v sedmdesátých letech dvacátého století, které začaly zavádět v úvodních ročních kurzy světové klasické literatury, aby měli studující možnost seznámit s myšlením nejlepších myslitelů lidstva. Literatura od té doby do jisté míry supluje roli filosofických propedeutik a prolamuje jednostrannost myšlení absolventů technik, která se stala předmětem ostré kritiky (kritiky tzv. „profesionálního idiotství“). Stalo i trvalým průvodním jevem rozvoje technických vysokých škol, že se dodnes vede břitká diskuse o tom, kteří světoví autoři mají být zařazeni do všeobecně vzdělávací četby. V této oblasti se totiž dožadují jednotlivé národnosti a rasy žijící na půdě USA určité rovnováhy v zastoupení jednotlivých světadílů – včetně Afriky, Asie atd.

³⁵ „No era posible construir bibliotecas para llenarlas de libros en inglés, de cultura sajona y sajonzante, imperialista. La lucha antiimperialista debía aprovechar todos los frentes, y la educación del pueblo resultaba uno de vital importancia.“ VASCONCELOS, José. El desastre. In Obras Completas. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 1254.

Oddělení krásných umění organizovalo i divadelní představení. Vstupné bylo většinou zdarma. Repertoár zahrnoval především klasiky (Shakespeare, Racin, řecké tragedie).

Vasconcelos stál také za rozvojem jednoho z nejvýznamnějších uměleckých proudů v historii země: mexického muralismu. Diego Rivera, José Clemente Orozco, David Alfaro Siqueiros, Adolfo Best Maugard a mnoho dalších malířů tvořilo ve veřejných prostorech, v nových budovách ministerstva, ve školách či knihovnách. Tato jejich díla byla většinou přímými zakázkami Vasconcelosova ministerstva. Některé umělce Vasconcelos zaměstnal jako funkcionáře v rámci svého ministerstva (například Adolfo Best Maugard, Gabriel Fernández Ledesma, Rufino Tamayo a Roberto Montenegro).

Nicméně nejdůležitějším a nejnáročnějším úkolem pro Vasconcelosovo působení na ministerstvu zůstalo vzdělávání venkovanů a indiánského obyvatelstva. Nešlo pouze o analfabetismus, ale i o neznalost nových technických možností a vědeckých poznatků v zemědělství. Vasconcelos zřídil školy, ve kterých byla indiánům poskytována výuka španělštiny. Tyto školy se později staly součástí venkovských škol (escuela rural), v nichž bylo venkovské obyvatelstvo školeno v efektivním obdělávání půdy prostředky, jež měli k dispozici. Určitým předobrazem těchto škol byl pro Vasconcelose španělský misionářský model. Učitel takové školy měl být současně i sociálním pracovníkem, agronome, lékařem, řemeslníkem, právním poradcem atd., což je typické pro období národnostně emancipačních hnutí, která usilují o celkové povznesení společnosti prostřednictvím elementárního vzdělávání pologramotného či zcela negramotného obyvatelstva.

Program sociální transformace realizovaný především prostřednictvím venkovských škol však Vasconcelos nedokázal zcela naplnit. Důvodem byl zřejmě přetrvávající feudální systém držení půdy, jenž znemožňoval venkovským učitelům stát se respektovanými

osobnostmi ovlivňujícími zásadním způsobem komunitní život v obcích. Jeho záměry tak zůstaly do jisté míry ideálem, který je v politice veřejného vzdělávání v Mexiku následován dodnes.³⁶

Vasconcelos ve svém úřadu procestoval celou zemi s cílem přesvědčit jednotlivé regionální vlády, aby se nestavěly proti politické aktivitě federální vlády ve věci radikálnějších inovací systému vzdělávání. Výsledkem série jednání s představiteli samosprávních státních celků byla změna Ústavy republiky ve smyslu předání organizace celonárodního vzdělávání do rukou federálních úřadů.

Opíraje se o ústavní reformu, usiloval Vasconcelos o to, aby se každému Mexičanovi dostalo alespoň základního vzdělání. Do velké míry tak navazoval například na osvícenou politiku Benita Juáreze, jenž se systematicky snažil o zásadní reformu vzdělávání. Juárez si byl vědom toho, že cesta k modernizaci země a tím i k potencionální prosperitě vede přes pozdvižení životní úrovně obyvatelstva. Zaměřil se proto na vzdělávání indiánských obyvatel. Za Vasconcelosova působení na postu ministra školství se v hlavním městě Mexika a několika dalších významných městských celcích významně zvýšil počet základních a technických škol, které působily nejen jako centra vzdělávání, ale současně i jako instituce podporující a zajišťující komplexní zušlechtění komunity.

Vasconcelosovi příznivci oceňovali zejména vytvoření zemědělských škol, ve kterých bylo vzděláváno převážně venkovské obyvatelstvo indiánského původu. Z těchto škol vyšla řada impulsů k překonání forem tradičního venkovského života, které nakonec

³⁶ Součástí studia mnoha oborů na největší latinskoamerické univerzitě Universidad Nacional Autonoma de México (UNAM) je i v současnosti takzvaný program sociální práce. Například každý absolvent medicíny musí v tomto programu odpracovat minimálně rok v některém malém městě či na venkově.

přerostly v úsilí o transformaci rurální společnosti v souladu s výdobytky a trendy moderního života³⁷.

Vasconcelosovi kritici se ostře stavěli proti publikacím, které vydávalo a šířilo jeho ministerstvo. V časopisu *Učitel (El Maestro)* namísto nabídky praktických rad učitelům, vedoucích ke zlepšení výuky, byli tito seznamováni například s díly Rabindranatha Tagoreho, Yogiho Ramacharaky, s poezií Lopeze Velardy a Alfonsina Storniho. Měsíčně bylo učitelům zdarma rozesíláno celkem šedesát tisíc výtisků tohoto časopisu. Dalších šest tisíc výtisků časopisu *Knihy a národ (El libro y el pueblo)*, který byl věnován milovníkům krásné literatury, obíhalo po Mexiku i v zahraničí.

Rovněž poměrně velkoryse koncipovaná „edice klasiků“, tedy ediční řada zásadních literárních a filosofických děl, byla vnímána jako nesmyslný luxus v situaci, kdy 80 procent Mexičanů neumělo číst. Propočty ukazují, že vydání všech knih, které Vasconcelos pro edici navrhl – a to s nákladem 30 000 kusů od každého titulu – by znamenalo výrobu celkem 3.150.000 knih. Je pravdou, že každý velkorysý kulturní či vzdělávací projekt lze odsoudit jako megalomanské plýtvání veřejnými prostředky či jej prohlásit za zbytečný luxus. Ale právě v období národní emancipace se takové projekty zapisují do dějin jako nesmrtelné, protože i když nemají univerzální dosah, mají zpravidla vysoce pozitivní vliv na povznesení kulturní úrovně emancipujících se národů. Projekty tohoto druhu navíc bývají těmi, z nichž čerpají ještě mnohé následující generace, které by měly obrovskou práci prosazovat některé věci, neboť ty jsou díky těmto

³⁷ V důsledku velmi problematických pozemkových reforem bylo zemědělství jednou z nejzanedbanějších hospodářských oblastí. Průmysl zaznamenal během poslední čtvrtiny devatenáctého století značný rozmach. Zemědělství se však reformy dotýkaly pouze mírně. Většina obyvatel (v roce 1900 pracovalo v zemědělství přes tři miliony lidí, tedy cca 60 procent pracovní síly – dle: OPATRŇY, Josef. Mexiko. Praha: Libri, 2003. str.134) obdělávala nekvalitní půdu a výnosy sotva stačily na jejich uživení. V kontrastu s tristní situací obyčejných rolníků rostla produkce latifundií zaměřených na export, která již ke konci 19. století strmě stoupala.

velkokryšým vizionářským projektům považovány již za téměř samozřejmé či dokonce zcela přirozené pokračování předchozích aktivit.

Období Vasconcelosovy práce na ministerstvu veřejného vzdělávání představuje kulminaci jeho politických plánů a jejich praktických realizací. Po roce 1924 se již zcela odhalily limity jeho politických požadavků.

2.2.5 Vasconcelos – kandidát na prezidenta republiky

V roce 1928 kandidoval José Vasconcelos na prezidenta republiky pod revoluční zástavou podobně jako Francisco Madero v roce 1910. Ovšem tentokrát Vasconcelos usiloval o „morální revoluci“ (revolución moral). Se sloganem „S Maderem včera, s Vasconcelosem dnes“, bojovali Vasconcelosovi přívrženci za jeho zvolení jako za mesiáše, který má na zemi nastolit boží království. Ve svém prvním kandidátském projevu prohlásil: „revoluce nakonec musí dojít k duchu“³⁸

Vasconcelos nabízel národu především křesťanské morální hodnoty. Jeho snahou bylo očistit zemi od zkažených vůdců („caudillos corruptos“) a nabídnout jí ctnostné a upřímné vládce, neboť jak uvedl: „schopný a vážený vládce má větší hodnotu než všechny teorie všech ismů a všechny strany, které jsou obecně složeny z pirátů administrace.“³⁹

Vasconcelos ve volební kampani odkazoval na svou činnost na ministerstvu veřejného vzdělávání a na obecné morální hodnoty, spíše

³⁸ „la revolución necesita, por fin, llegar al espíritu.” VASCONCELOS, José. El proconsulado. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 2, s. 27.

³⁹ „gobernante honrado y capaz, ilustrado, patriota, vale más que todas las teorías de todos los ismos y más que todos los partidos que en general están compuestos de piratas de la administración.“ VASCONCELOS, José. Que es la revolución. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 1370.

než aby nabídl konkrétní politický program. „Co se týče programu, věděl jsem, že můj program i mé sliby jsou exemplifikovány dílem, které jsem vykonal ve své jediné veřejné gesci.“⁴⁰ Antiimperialismus, který byl jádrem jeho působení na začátku dvacátých let, byl již v roce 1928 značně umírněný a rozostřený. Jako prostředek boje proti imperialismu nyní Vasconcelos nabízel Mexičanům práci.

Láska a práce, tedy hodnoty, které Vasconcelos prosazoval v roce 1929, mohly uspokojit pouze některé skupiny obyvatel. Tyto ideály nenacházely odezvu ani u zchudlých vesnických vrstev ani u skupiny bohatých feudálů. Vasconcelos udělal pro indiánské a vesnické obyvatelstvo mnoho díky venkovským školám, avšak nyní to již nepostačovalo. Protikandidát, Pascual Ortiz Rubio (kandidát *Národní revoluční strany*, z níž se posléze stala současná *Institucionální revoluční strana* – *PRI* a „loutkový“ kandidát nejmocnějšího muže v zemi, Plutarca Elliase Callese) nabízel národu pokračování agrární reformy. Opoziční kandidát nabízel reformovat morální řád v zemi, „revoluci ducha“, zatímco vládní kandidát nabízel pokračovat ve směru revoluce z roku 1910 – nyní již revoluce institucionalizované.

Volby, které proběhly 17. listopadu 1929, provázela atmosféra násilí. Následující den referovaly hlavní deníky o střetech mezi stoupenci obou kandidátů, o útocích na volební okrsky, krádežích volebních urn a o represí, která znemožnila vasconcelosovým stoupencům volit.

Oficiální součet hlasů byl pro Vasconcelose nepříznivý (93% pro Ortize Rubia a 1% pro Vasconcelose – zbytek pro ostatní kandidáty); a to dokonce i v hlavním městě, které bylo považováno za jemu

⁴⁰ „En cuanto a programas, ya lo sabían: mi programa y mi promesa se ejemplificaban en la obra que había realizado durante mi única gestión pública.“ VASCONCELOS, José. El proconsulado. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 2, s. 27.

nakloněný okrsek. Ortiz Rubio byl prohlášen jednoznačným vítězem a budoucím prezidentem republiky.

Začátkem prosince povolal Vasconcelos národ ke zbraním a ve svém *Plánu z Guayamas* (Plan de Guayamas) požadoval, aby byla vojensky podpořena jediná legitimní autorita v zemi. Ozbrojená odpověď na volební podvod však nepřišla. Mexická společnost již byla unavená po deseti letech občanských válek (sedm let Mexické revoluce a tři roky „války křesťanů“, tzv. guerra cristera). „Bylo zřejmé, že země nikdy neměla úmysl povstat proti potupě, kterou nevědomá většina ani nedokázala vnímat,“⁴¹ – komentoval situaci neúspěšný prezidentský kandidát. Jeho protesty proti nedemokratické manipulaci s volebními hlasy vyšly zcela naprázdno. A tak se Vasconcelos uchýlil do exilu ve Spojených státech amerických, kde v následujících letech působil jako hostující profesor na mnoha univerzitách a věnoval se plně filosofii.

Protivníci Vasconcelose popisovali jako zaslepeného politika, který není schopen pochopit, že národ plně zaměstnaný znovunabytím ztracené půdy, motivován snahou po pouhém přežití, se nikdy nemůže pohnout vstříc morálním ideálům. Byl pro ně přizpůsobivcem, zrádcem sebe sama, když v dubnu 1936 odcestoval do Spojených států amerických, aby dohodl spojenectví se svým celoživotním nepřítelem ex-prezidentem Plutarco Elías Callosem, s cílem svrhnout současného prezidenta Cárdenase. To vše údajně proto, aby naplnil svou obsesivní touhu po moci.

Všechny tyto adresné výhrady mají určité racionální jádro, ale jsou mnohokrát zesíleny osobními preferencemi a emocionální rétorikou, která je pro mexickou oblast typická dodnes. Určitá část jeho aktivity

⁴¹ „Quedaba patente que el país jamás tuvo intención de rebelarse por un agravio que la mayoría ignorante ni siquiera llegó a percibir.“ VASCONCELOS, José. La Flama. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 1570.

ve veřejném životě Mexika, která bývá jeho příznivci často zamlčována, je však skutečně ponurá i z objektivního hlediska.

2.2.6 Poslední období Vasconcelosova politického působení

V roce 1938 smířlivá politika Manuela Ávila Camacho umožnila Vancelosovi návrat do Mexika. Přijal funkci ředitele *Národní knihovny (Biblioteca Nacional)* a v politické oblasti pokračoval v boji proti kapitalismu. V této životní fázi se překvapivě postavil na stranu nacistického Německa.

Pro Vansconcelose Německo koncem třicátých let představovalo protipól vůči dvěma ideologiím, proti nimž se stavěl po celý život: kapitalismu a komunismu. Na německém národu obdivoval schopnost organizace a mobilizace, věřil ve vítězství Říše ve druhé světové válce a viděl v ní budoucího partnera pro mexickou společnost z hlediska ideového i ekonomického.

Sympatie vůči Německu Vasconcelos projevovat především jako vedoucí a šéfredaktor časopisu *Timón*. Tento propagandistický časopis vycházel od února do června roku 1940 pod patronátem nacistického Německa. Uveřejňoval silně ideologicky zabarvené články Vasconcelose a jeho kolegů, kritizující soudobou politickou situaci v Mexiku, oslavující křesťanské hodnoty a Německý národ – a v neposlední řadě prorokující i vítězství hitlerovského Německa ve válce.

V časopise lze číst stati, které názorně dokreslují Vanconcelosovy politické a náboženské postoje:

„A všechny národy budou muset poděkovat Mussolinimu a Hitlerovi za to, že změnili tvář dějin, že nás osvobodili od vši té temné konspirace, která již od francouzské revoluce přidělovala vládu nad světem impériím, které přijaly

náboženskou reformu, politickou to past liberalismu. Toho liberalismu, který jim a nám všem přivodil nádor kapitalismu.

Nestojíme pouze před další z těch historických změn, které přesunují moc z jednoho impéria na jiné. Tato transformace je daleko hlubší a zasahuje celou jednu ideologii. V nové situaci zvítězí moc křesťanská, moc katolická.“⁴²

Vasconcelos vyvozoval, že vítězství německé říše bude znamenat triumf pro katolické národy. Itálie a Německo pro něj vlastně představovaly vzory katolického národa. Proto u Vasconcelose došlo k propojení vlastních náboženských a politických aspirací s adorací nacismu, což se z pohledu středoevropana může zdát ohromující. Ale je třeba vzít v úvahu zcela odlišné zájmy a aspirace jihoamerických myslitelů, jejichž přirozeným a historickým rivalem byly především Spojené státy se svou prudce rostoucí prosperující společností a rychle šířící svůj vliv, včetně určitých nepřijatelných prvků počínajícího konzumního životního stylu odvozeného z mohutné industrializace.

3 Filosofie José Vasconcelose

Pro porozumění významu estetické kontemplanace a estetická vůbec ve Vasconcelosově myšlení je nutné předestřít základní rysy jeho metafyzického systému. Estetická kontemplanace představuje vyvrcholení ontologického cyklu a způsob, kterým se substance navrácí sama k sobě. Estetická je tak integrální součástí Vasconcelosova metafyzického pojetí světa. Pro Vasconcelose představuje estetická

⁴² „Y todos los pueblos del mundo tendrán que agradecer a Mussolini y a Hitler el haber cambiado la faz de la historia, el habernos libertado de toda esa conspiración tenebrosa que partir de la Revolución Francesa, fue otorgando el predominio del mundo a los imperios que adoptaron la Reforma de religión, la engañifa del liberalismo en política. Un liberalismo que les dió, nos dió a todos, como tumor el capitalismo.

No estamos en consecuencia delante de uno de esos cambios históricos en el que el poder pasa de un Imperio a otro. La transformación es mucho más profunda y afecta a toda una ideología. En la nueva situación el poder cristiano, el poder católico saldrá ganado.“ VASCONCELOS, José. *El mundo agradecerá a Hitler su transformación*. In *Timón*, vol. 1, N.7, 6.4.1940. s.5.

kontemplace způsob uchopování světa. V tomto ohledu je nejvýznamnější formu poznávání. Proto věnuji druhou podkapitolu nastínění Vasconcelosovy epistemologie, která je odvozena od Kantova systému. Ve třetí podkapitole se dostaneme k vysvětlení Vasconcelosova pojetí základních estetických kategorií.

Cílem celé této kapitoly je ukázat, že estetická kontemplace je pro Vasconcelose nejzásadnější ontologickou a epistemologickou aktivitou, která vede proměnou rytmu energie v jejím fyzickém a biologickém *vyjádření*, k popření zákona jejího opotřebení a k záchraně světa od podlehnutí entropii.

3.1 Metafyzika

Prastará, leč nestárnoucí filosofická otázka po bytí, hlavní téma metafyziky, řešená v minulosti nejrůznějšími způsoby, dostává od Vasconcelose klasickou a současně moderní odpověď, nebo lépe řečeno odpověď značně archaickou, neoplatonsky laděnou, ale oděnou do moderního vědeckého hávu.

Vasconcelos se jako filosof zaměřil na hledání esence, která sjednocuje realitu. Snažil se nalézt odpověď na otázku po prvku společném všem rozmanitým jevům ve světě, který podloží společným smyslem vše existující a postupně objevuje „neviditelné fluidum, které prostupuje a propojuje nejnepodobnější věci...“⁴³ To, co plyne pod veškerými jevy, je přírodní energetická substance. Společná energie sjednocuje vše existující pod povrchem heterogenity forem.⁴⁴

Vasconcelosovo myšlení můžeme nazvat panenergetismem. Vše je energií, a z hlediska energie není mezi jedincovou existencí a každou

⁴³ „una suerte de fluido invisible que permea y anuda las cosas más disímiles...“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 666

⁴⁴ Existují interpretace, které vidí úzký vztah mezi Bergsonovým *élan vital* a substancí, kterou navrhuje Vasconcelos jako společného jmenovatele všeho existujícího. Avšak mezi oběma pojmy je více rozdílů než podobností. V *Tvořivém vývoji* ustavuje Bergson rozdíl mezi životem a energií, energií a hmotou. Pro Vasconcelose jsou život a hmota vyjádřením jedné energie.

další bytostí žádného kvalitativního rozdílu. Vše spojuje úzká příbuznost, všichni jsme rozdílnými vyjádřeními jediné přírodní energetické substance, tedy existuje jediná „substance ve všech svých extrémech, zjevech a manifestacích.“⁴⁵

Jediná substance se vyjadřuje ve zcela nepodobných duchovních či materiálních jevech. Ty jsou ve skutečnosti pouze různými manifestacemi jediné substance. Neexistuje tedy na jedné straně hmota a na druhé duch, neboť mezi nimi není žádné jasné rozštěpení, či podstatná rozdílnost. Vasconcelos shrnul tuto situaci slovy: „neexistuje pro nás hmota, ale pouze energie. Je zřejmé, že jsme tento pojem převzali od moderních fyziků...“⁴⁶

Podle Vasconcelose již současná moderní fyzika nehovoří o hmotě, ale pouze o energii. Tuto úvahu pak rozšířil na celé univerzum. Existuje pouze energie, a ta se vyjadřuje v různých modalitách. Jde o jedinou substanci, jediný společný prvek a základ všeho existujícího.

3.1.1 Původ substance

Dle Vasconcelose redukuje empirická věda veškerenstvo na energii, ale nestará se o její původ, což je problém, který na sebe má vzít filosofie. „Odkud pramení energetická substance?“ ptá se Vasconcelos. Jeho odpověď není ani jasná, ani jednoznačná, ale osciluje mezi dvěma extrémy: emanacionismem a kreacionismem. Vasconcelos říká, že energie emanuje z prvotního počátku anebo je výsledkem aktu Boha stvořitele.

V *Metafyzice* najde čtenář pojmy „stvoření“ (criatura) a „stvořitel“ (creador). Atom obsahuje „kromě své nejasné formy, touhu části po

⁴⁵ „la sustancia en todos sus extremos, apariencias y manifestaciones...“ VASCONCELOS, José. “Tratado de metafísica”, In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 605

⁴⁶ „para nosotros, no hay materia sino simplemente energía. Es claro que este concepto lo tomamos de los físicos modernos...“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1263.

celku, touhu stvoření po Stvořiteli⁴⁷ a stává se „důsledkem aktu stvoření, který uvedl světy do pohybu“.⁴⁸ Současně se však Vasconcelos uchyluje k vysvětlení původu substance skrze emanaci: „chápeme společně s těmi nejradikálnějšími mystiky, jako je například Plotinos, že hmota i inteligence, která ji determinuje, jsou emanacemi, převleky, které na sebe z nějakého záhadného důvodu bere Prvotní Počátek ve svém zjevení.“⁴⁹

Neoplatonik Plotinos, o nějž se Vasconcelos opíral, vysvětluje existenci heterogenních bytostí na základě procesu emanace. Jedno, jemuž nemůžeme v pravém smyslu připisovat jiné vlastnosti než jeho jednotu, umožňuje seberozvinutí, jímž se z něj bytí nevytrácí, naopak ono Jedno zůstává „na svém místě“ bez jakéhokoliv narušení, vždy transcendentní k tomu, co emanuje.

V plotínovském pohledu se jednota rozbíjí a rodí se mnohé z nadbytku Jednoho, tak jako světlo vychází ze svého zdroje, bez jakékoliv sebeoběti. Jednotlivé etapy seberozvinutí Jednoho nazývá Plotinos hypostazemi: Nous, Duše a Hmota. K jejich vyvstání dochází v emanaci, která zakládá proces diversifikace a současně degradace. Tak jako slábne závan vůně, čím dále se dostává od svého zdroje, tak se hypostaze na svém sestupu vzdalují dokonalosti. Vasconcelos částečně přebírá plotínovské schéma, znovu uchopuje koncepci procesu emanace, ale používá ji k vysvětlení vzniku energie.

Závažnost apologetiky plotínovských idejí ve světle křesťanské doktríny je zřejmá. Novoplatonismus na jednu stranu popírá jeden ze

⁴⁷ „aun su forma confusa, el anhelo de la partícula al todo, de la criatura al Creador...“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 437

⁴⁸ „es una consecuencia del acto de la creación que echó a rodar los mundos.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 444.

⁴⁹ „concebimos con los más radicales místicos, como Plotino, por ejemplo, que la materia y la inteligencia que la determina, son emanaciones, vestiduras que por alguna razón misteriosa adopta el Primer Principio al manifestarse“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, 7vol. 3, s. 642.

základních principů křesťanství – ideu stvoření, ale současně umožňuje dojít až k závěru, že Bůh je energií.

Je-li svět energetické povahy a současně emanací Boha, pak Bůh i svět mají společný základ přinejmenším z kvalitativního hlediska. Vasconcelos postřehl nebezpečí, které spočívá v přijetí teorie emanace neslučitelné s křesťanským konceptem *creatio ex nihilo*. Odtud je totiž již jen krůček k odmítnutí samotného křesťanského pojetí Boha. A právě tomu se Vasconcelos snažil ze všech sil vyhnout. Proto uvedl:

„Každá z těchto struktur, je dynamickým momentem, komplexem zrozeným z nitra skryté síly, jakoby s pomocí magie a spontánní emanace slepého, nepoznatelného, elektromagnetického Brahmý, který však není Bohem, ale pouze jednou z jeho nejmocnějších manifestací – emanující forma, Brahmá stvořitel, nikoliv Brahmá absolutní.“⁵⁰

Podle této svébytné interpretace vzniká substance emanací nikoliv přímo z Boha, ale pouze z jedné z jeho manifestací. Jak je zřejmé, Vasconcelos neopustil svou koncepci emanace, ale naopak se jí snažil (nikoliv zcela úspěšně) smířit s křesťanským pojetím Boha stvořitele. Opřel se o charakteristiku emanujícího bytí a obrátil se k využití indické koncepce *Brahmá – stvořitele*, kterou blíže zkoumal ve svých *Hindustánských studiích (Estudios indostánicos, 1920)*.

Přejdeme-li z oblasti metafyziky do oblasti etiky, rozpor mezi koncepcí kreace a emanace je stejně obtížně řešitelný. Vasconcelos zřejmě nahlížel proces emanace jako dynamický a v principu pokračující v pohybu:

⁵⁰ „Cada uno de las estructuras es un instante dinámico, un complejo nacido del seno de la fuerza latente, como por virtud mágica y por emanación espontánea de un Brahma electromagnético, ciego, incognoscible pero que no es Dios, sino una de las más poderosas manifestaciones de Dios: la forma emanante, el Brahma creador, no el Brahma absoluto.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 446

„Emanace by tedy byla procesem nutným pro udržení plynutí, pro trvání aktu stvoření, pro běh řek, které vyvěrají z prvotního pramene. Bez plynulého vyzařování prvotní mohutnosti by slunce i hvězdy pohasly a lidská srdce by se rozpadla.“⁵¹

V *Etice* se objevuje nová komplikace a jistým způsobem i nová definice daného problému. Vasconcelos se snažil uvést do souladu kreaci s emanací, akt kreace pojal jako spojený s kontinuálním vyzařováním bytí. U Vasconcelose se již nejedná o alternativy, ale o konjunkci, o propojení veškerého dění. Stvoření a emanace se spojují, aby vytvořily a udržely vesmír, ačkoliv proces emanace neimplikuje identifikaci toho, co je emanováno s jeho zdrojem. V *Etice* se neustále setkáváme se snahou ukázat rozdílnost mezi Bohem a světem, mezi Bohem a člověkem. Bůh vždy zůstává „jako esence oddělená, svrchovaná, a člověk nestálým opatrovníkem její tajemné kapky, zrna božské esence, který v sebezničení dobude možná i věčného života.“⁵²

V práci *Vědecký realismus (El realismo científico, 1943)* je popsáno, jak pojem emanace přenechává svou pozici pojmu stvoření *sui generis*. Vasconcelos píše: „nacházíme se ve stavu nekončícího stvoření.“⁵³ Nejedná se o již dokončený akt stvoření provedený prozřetelným Bohem, jak pojmu „stvoření“ rozumí křesťanská nauka, ale o permanentní, kontinuální tvorbu světa jakožto trvalé a věčné pokračování stvořitelského aktu.

Myslitel nikdy neopustil zcela ideu kreacionismu; a to ani po zařazení hinduistického konceptu Bráhmá do vlastního popisu stvoření.

⁵¹ „La emanación entonces sería un proceso necesario para mantener el fluír, para perpetuar el acto creador, el correr de los ríos que manan de la fuente primera. Sin una suerte de irradiación continua de la primera potencia, el sol y las estrellas se apagarían y los corazones humanos estallarían deshechos.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 783.

⁵² „como esencia aparte, suprema, y el hombre, depositario vacilante de una chispa secreta, el granillo de esencia divina, que aniquilándose conquistará quizás la vida eterna.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 938

⁵³ „nos encontramos en un estado de creación permanente.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 938

Energie je stvořena nikoliv z ničeho, ale z Boha, který sám energií není. „Existuje pouze jedna bytost, která není energií: Bůh, jenž ji stvořil, ji rozdělí a slučuje.“⁵⁴ uvedl Vasconcelos ve své promluvě na 7. Mezinárodním filosofickém kongresu.

3.1.2 Vyjádření substance

První ucelenější výklad manifestací energie lze nalézt v práci *Obrat Energie (La revulsión de la Energía)*⁵⁵, kde Vasconcelos zavádí tři velké cykly: kosmický, planetární a cyklus života.

Kosmický cyklus spočívající v „usebrání“ substance a její schopnosti vytvářet světy, sestává ze tří fází: 1) amorfni mlhovina, 2) tělesa organizovaná ve formách, která svým pohybem vytvářejí světy, 3) světy, které obsahují zárodky života.

Ve druhém z cyklů přestává substance žhnout a ochlazováním se mění v to, čemu říkáme příroda, v jejímž nitru pramení život. Tři etapy tohoto cyklu jsou 1) chemický život minerálů, 2) život rostlin, 3) živočišný život.

Cyklus života se také projevuje ve třech fázích, totiž jako život 1) materiální či konfúzní, který zahrnuje život rostlin, 2) intelektuální, jasný avšak limitovaný, 3) estetický, který participuje na nekonečnu a vede nás ke druhu osvobození, který nazýváme duchem.⁵⁶

Substance tak, jak je popsána ve zmíněném díle, se manifestuje ve všech třech velkých cyklech – v kosmickém, planetárním a cyklu života – přičemž každý z nich je rozdělen do triád.⁵⁷ Každá úroveň energie

⁵⁴ „Sólo hay un ser que no es energía: Dios que la creó, la distribuye y combina.“ VASCONCELOS, José. El hombre y la diversidad de la naturaleza. Apunte sobre los eones. In *Revista mexicana de filosofía*. Mexico, vol. 1, 1959. N. 2, s. 4.

⁵⁵ VASCONCELOS, José. La Revulsión de la Energía. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 375 - 376

⁵⁶ Vasconcelos nenabízí další upřesnění těchto pojmů. Například nevysvětluje, proč dvě poslední fáze druhého cyklu nenáleží k cyklu života.

⁵⁷ Vasconcelos rozděluje cykly do triád v *Metafyzice a v La Revulsión de la Energía*. V dalších dílech se toto rozčlenění v prvních dvou cyklech vytrácí.

obsahuje triádu fází, a každá na svém konci přechází v nadcházející úroveň. Toto uspořádání do triád, jak Vasconcelos explicitně vysvětluje, následuje křesťanskou inspiraci, neboť „energie postupuje po triádách reflektujíc koncept trojjedinosti akce.“⁵⁸

O několik let později doznala ve spise *Metafyzika*, předešlá klasifikace podstatných změn.⁵⁹ V tomto díle se v první úrovni či cyklu energie projevuje v mlhovině, plameni, kondenzaci a desintegraci fyzických energií; na druhé úrovni pak v separaci prvků a chemických energií, a nakonec v kombinacích vytvářejících spojení, v nichž má svůj původ protoplasma. Druhé dvě úrovně energie jsou podstatným způsobem upraveny. V *Metafyzice* staví Vasconcelos na jednu stranu cyklus života a na druhou cyklus ducha, do nějž náleží veškerá estetická aktivita, která ještě v díle *Obrat energie* spadala do cyklu života. Po roce 1929 tedy Vasconcelos formuluje tři základní manifestace energetické substance: atom, život a ducha.

V pojednání manifestací energie začínal Vasconcelos u atomu a postupoval přes život k duchu, ačkoliv dodával, že tento pořádek spíše odhaluje zjednodušující (reduktivní) dispozici rozumu, která nejprve analyzuje to jednoduché a až poté to složité. Zmíněný pořádek však v ostatních autorových dílech odkazuje spíše na reálný sukcesivní postup, než jen na formu myšlení. Tak se například Vasconcelos v textu své *Metafyziky* vyjadřuje o atomu jako o „prvním způsobu jak se energie manifestuje“.⁶⁰ Atom je v *Metafyzice* podán jako první struktura, ve kterou se formuje kondenzovaná energie. Již emanovaná

⁵⁸ „la energía procede en triadas reflejando constantemente el concepto de la trinidad de la acción.“ VASCONCELOS, José. La Revulsión de la Energía. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 388

⁵⁹ Klasifikace, která se objevuje v *Metafyzice* (s. 573) převládá nad tou, kterou nacházíme v *La Revulsión de la Energía* a pokračuje v dalších dílech. Analýzu biologické manifestace energie najdeme v *Etice*. Estetika se především zaobírá energií duchovní ve své nejvlastnější manifestaci.

⁶⁰ „primer arreglo de la energía al manifestarse.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 435

energie „se manifestuje náhle, jakoby zhuštěním a vystoupením z tišiny, aby vstoupila do němého shonu akcí a reakcí atomu.“⁶¹

Emanovaná energie nejprve utváří atom. Zde lze nalézt další moment, v němž se Vasconcelos rozchází s Plotínovou koncepcí. U Plotína je totiž první hypostazí *Nous*, který se ve Vasconcelosově terminologii kryje spíše s Duchem, nežli s atomem. Vasconcelosova koncepce přetrvává i v jeho dalších dílech. Například v jeho *Estetice* se lze dočíst:

„Na počátku všeho stvořeného si představujeme jakýsi prázdný prostor, počáteční nic. Z jeho nitra vyvěrá první ze série zázračných transformací – hvězdná hmota, jejímž prvkem je atom, první substance uchované ve struktuře.“⁶²

Vasconcelos dodává, že dynamická struktura, či atom, je nejjednodušší částice, v níž se vyjevuje energie poté, co se nacházela ve stadiu neurčitelnosti. Tak se z neutrálního energetického prostředí rodí atom jako kondenzace síly uvedená v aktivitu.

V nitru dynamické struktury se uskutečňuje svár, který ústí do vytvoření prvních, nejprve jednoduchých, pak složitějších uspořádání objevujících se v molekule. Procesy kompozice a dekompozice, jimiž zde energie prochází, vykazují čím dál silnější podobnost. Jedná se o kombinace, které se opakují do nekonečna a nevedou k radikálním transformacím. V tomto věčném cyklickém pohybu je energie odsouzena k věčnému opakování svých forem.

Pohyb, který vykonává energie ve svém fyzickém vyjádření, nazývá Vasconcelos „repetitivním aktem“, neboť „dovršuje latentní potenci,

⁶¹ „se manifiesta de pronto como cuajando y saliendo de la calma para entrar el tumulto callando de las acciones y reacciones del átomo.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 425

⁶² „Imaginamos en el comienzo de lo creado, una suerte de espacio vacío, una nada inicial. De su seno brota, primer fiat de una serie de transformaciones milagrosas, la masa estelar, cuyo elemento es el átomo, sustancia primera albergada en una estructura.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1409

bez směřování k jinému cíli, než k jednoduchému opakování stejných rytmů a dynamických transformací v různých stupních, ale bez změny směru.“⁶³ Ze stejného důvodu je také zákonem energie v tomto jejím cyklu repetice, inertnost a opotřebení. Energie je podrobena mechanickému newtonovskému zákonu, založenému na vztahu příčina – následek; její pohyb se tedy rozvíjí v mezích kauzality takovým způsobem, že důsledek nemůže obsahovat nic, co nebylo již v příčině.

Ačkoli je pohyb energie v jejím fyzickém vyjádření aktem opakování, v jeho vyšších fázích může generovat jisté obměny. Zprvu se v dynamických strukturách objevují pouze uniformní pohyby, v pokročilejších případech tohoto cyklu, jako například u světla, Vasconcelos sledoval náznaky vyšší formy vyjádření energie. Ačkoliv energie nedosahuje plné svobody, v procesu šíření světla, v povaze jeho pohybu, lze odhalit střídavý typ ekvilibria a vliv jiného typu dynamiky.

V případě života jde o specifický proces. Aby se energie mohla manifestovat v podobě života, nepotřebuje již pouze strukturu, ale je jí zapotřebí organismu, který obsahuje zcela jiný princip autonomie. V buňce, v centru tvořícím impulsy přispívající k uskutečnění určitých cílů, se její prvky kombinují s různou symetrií podle rozmanitosti cílů, zatímco prvky atomu ve svém uspořádání následují pevná numerická pravidla.

Ačkoliv ve svých začátcích vykazuje biologická energie podobnosti se světem fyzickým, je možné je jasně oddělit, neboť se jedná o energii, která vždy sleduje určitý cíl. Pohyb, který vykonává, není pouze mechanický jako v případě atomu, kde se tento pohyb opakuje bez konce, ale tento pohyb zjevně sleduje určitý plán.⁶⁴ Jedná se o pohyb,

⁶³ „...consume una potencia latente, sin orientarse hacia otro propósito que la simple repetición de los mismos ritmos y transformaciones dinámicas en grados varios sin cambio de dirección.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 525

⁶⁴ V *Todologii* (s. 114) Vasconcelos tvrdí, že i atom zahrnuje energii, která je vedena cílem či účelem. Nesleduje však rozptýlené cíle jako energie života, ale je zaměřena na jeho vytvoření, na integraci organismu.

který není snadno vysvětlitelný mechanickým způsobem, jako je tomu například u tropismu⁶⁵. Živé organismy, říká Vasconcelos opírajíce se o Jenningsovy výzkumy⁶⁶, se nepohybují pouze na základě tropismu, na bázi externích vlivů, ale také na základě relativně autonomních interních impulsů. Tento impuls se u vyšších organismů čím dál více odlišuje od čistého tropismu, potvrzující tak relativní nezávislost organismu na okolí.

Podle Vasconcelose je možné odlišit ve sféře života na jedné straně mechanický, repetitivní pohyb, ale na druhé straně i impuls, který je do jisté míry nezávislý na mechanických podnětech ze svého okolí, tedy jistou aktivitu s teleologickým charakterem. Čistě fyziologické reakce živých bytostí korespondují s prvním typem pohybu, oproti tomu substance na rovině života je charakterizována cílenou aktivitou.

Analýza biologické substance odhaluje přítomnost teleologických a repetitivních aktů, které Vasconcelos zahrnul do triády tohoto cyklu. V jeho počátečním momentu nelze nalézt nic než výživu a dýchání. Jednoduchou výměnu energií, která napodobuje procesy fyzického světa. Ve druhé fázi (charakterizující celý biologický cyklus) se objevuje určitý stupeň inteligence spojený s prvkem vůle. Poslední stupeň cyklu života již ohlašuje následující cyklus, neboť slouží obsáhlejším a neurčitým cílům.⁶⁷

Předtím, než energie nastoupí svůj duchovní cyklus, ale stále ještě ve sféře života (či v biologickém cyklu), se vynořuje lidské vědomí. Vědomí je modalitou, která se neobjevuje v cyklu atomu, ani v dřívějších momentech cyklu života. Jedná se však o modalitu

⁶⁵ Tropismus (z řeckého tropos, obrat) je orientace živých organismů podle nějaké stimulace, podráždění nebo podnětu, a to beze změny místa. Tropismus je velmi rozšířený jev mezi rostlinami i nepohyblivými živočichy, jeden z nejjednodušších projevů dráždivosti.

⁶⁶ Herbert Spencer Jennings (1868 – 1947) byl zoolog, genetik a eugenitik. Jeho výzkumy pomohly popsat vztahy mezi fyzikálními a chemickými stimuly a zautomatizovanými odpověďmi u nižších druhů živočichů.

⁶⁷ Autor ovšem blíže nespecifikuje charakter těchto vyšších, obsáhlejších cílů.

nepřítomnou v jakémkoli minulém stupni energie. Spolu s vědomím se objevuje obraz (*la imagen*), který představuje původ vědomého života a vytváří bránu pro přestup energie do jiné své modality, do sféry duchovní existence. Konec biologického cyklu je vyznačen „momentem kdy vědomí vytváří reprezentaci. S první reprezentací se začíná nový svět nehmotných hodnot.“⁶⁸ To je také počátek ducha, „nezničitelné energie, která slouží jako podpora všeho stvořeného“.⁶⁹

Substance se v cyklu ducha manifestuje (stejně jako v ostatních) v triádách. Lze u ní rozlišit akt 1) inteligentní, 2) nezainteresovaně účelný či etický a 3) tvůrčí, volný či estetický. Na rozdíl od biologického cyklu není pro substanci v cyklu ducha charakterizujícím momentem pro celý cyklus prostřední moment, ale právě poslední moment, popsáný jako estetický. Duchovní energie se neidentifikuje s energiemi na nižších úrovních. Ale duchovní osobnost se zprvu rodí „jako nejasný vklad připojený k biologické síle, pomalu se diferencuje a posléze zcela osvobozuje k začlenění svého života do ducha.“⁷⁰ Vytvořená duchovní osobnost nese kvality, které zabraňují, aby byla redukována na kteroukoliv jinou z manifestací energie – na biologickou či mechanickou.

Na duchovní úrovni se energie nevytrácí, nepodléhá již entropii, ale naopak svým pohybem nabývá na síle. Duchovní energie vykonává „akt vzestupu“. Tak, jako to vidíme u myšlení či u lásky, není substance podřízena sestupnému pohybu, k němuž je odsouzena ve svém

⁶⁸ „el instante en que la conciencia crea la representación. Con la primera representación se inicia al nuevo mundo de los valores inmateriales.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 573

⁶⁹ „...la energía incorruptible que sirve de sostén a todo lo creado.“ VASCONCELOS, José. *El hombre y la diversidad de la naturaleza*. Apunte sobre los eones. In *Revista mexicana de filosofía*. Mexico, vol. 1, 1959. N. 2, s.13.

⁷⁰ „...como un injerto confuso, apegado a la fuerza biológica, lentamente diferenciado y finalmente libertado al incorporar su vida al espíritu.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1140

fyzickém vyjádření, ale naopak se obohacuje při každém rozvinutí. Vasconcelos napsal s jistou poetickou nadsázkou:

„Duchovní substance; nezničitelná, jednoduchá, čistá, subtilní jako tekutý diamant, živá jako elektrická jiskra, ale nadána bohatstvím nevyčerpatelnosti, nikdy se neukončí ani neopotřebí v žádné ze svých podob. Všechny ji okusí, ale žádná nehasí.“⁷¹

„Akt vzestupu“, který charakterizuje duchovní energii, se liší od teleologického aktu, jenž je vlastní biologické substanci. Biologický cyklus je ve svém stupni vědomí řízen cíly a účely, které již nejsou vlastní duchovní sféře. V této fázi ještě není energie absolutně nezaiteresovaná, ale snaží se dosáhnout nejvyššího. V duchovním procesu energie nehledá „nekonečno v jednotlivém, ani nenásleduje věčnost, ale jedině a pouze naléhavě směřuje k Absolutnu.“⁷²

Ale energie není ani absolutně volná, vyjadřuje-li se v duchu. Je podřízena vnitřním určením, ale nikoliv absolutně, neboť vystupuje na vyšší úroveň existence, která se řídí vyšším zákonem. Ve světě ducha je svoboda „nově získaná možnost jednat dle vlastní ochoty a lásky.“⁷³

3.1.3 Rytmus

Z analýzy jednotlivých vyjádření jediné energetické substance, která je společným základem všeho existujícího, lze odvodit, že to, čím se odlišuje svět fyzický, biologický a duchovní, jsou určité typy pohybu, který energie vykonává: repetitivní, teleologický a volný. Skutečnost,

⁷¹ „La sustancia espiritual, indestructible, simple, limpia, sutilísimo, diamante fluido, vivaz cual chispa eléctrica y dotada de caudales de inagotabilidad que no posee lo eléctrico, no se satisface ni se gasta en ningunas de las apariencias. Todas las ensaya y ninguna la calma.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 805

⁷² „la eternidad en lo particular, ni siquiera la eternidad de la dicha, sino únicamente, exclusivamente, imperiosamente lo Absoluto. VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 723

⁷³ „el poder recién conquistado de obrar conforme a mi complacencia y amor.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1302

že energie vykonává některý z těchto charakteristických aktů, ji definuje v některém z jejích vyjádření – fyzickém, biologickém či duchovním – a současně umožňuje odlišit každou z manifestací od ostatních. Je možné shrnout, že substance se na každé ze svých úrovní odlišuje způsobem svého pohybu, svým rytmem, který je uniformní na úrovni fyzické, záměrný na úrovni biologické a tvůrčí na úrovni ducha.⁷⁴

Vzhledem k paneregetismu, který je základem celé Vasconcelosovy filosofie, nemůže být rozdíl mezi každým modem manifestace energie kvalitativní. Jedná se tedy o transformace vnitřního řádu substance, jejího rytmu. Energie „prochází etapy, z jednoho dynamického stavu do jiného, měníce každý z těchto stavů podle rytmů.“⁷⁵

Energie má vnitřní dynamismus, kontinuální pohyb, který sice není sukcesivní, ale je rytmický. Tento vnitřní řád je pro energii charakteristický, neboť při poslední analýze se vyjevuje jako rytmus. V textu *Pythagorás: teorie rytmu* Vasconcelos napsal: „Rytmus je to nejhlubší v našem já a současně to nejhlubší ve všech jevech.“⁷⁶ Rytmická relace je v posledku tím, co zajišťuje nejhlubší jednotu všeho jsoucího. Bez této rytmické afinity by jakýkoli vztah mezi jednotlivými úrovněmi substance nebyl možný. Pokud by byl „dynamismus jedné sféry zcela cizí sféře předcházející, existence by zůstala nespojitá.“⁷⁷

⁷⁴ Vasconcelos užívá rytmu jako prvku diferencujícího jednotlivé vyjádření energie ve svých raných pracích „Pitágoras: una teoría del ritmo“ a „La revulsión de la energía“. Později tuto funkci připisuje spíše „aktům“ (akt opakování, akt teleologický, akt vzestupu) a v „Metafyzice“ nacházíme již tyto dva koncepty užitě paralelně jako momenty vysvětlující diferenciaci úrovní energie.

⁷⁵ „va pasando por etapas, de un estado dinámico a otro estado dinámico, variando cada uno de estos estados conforme a ritmos...“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 606

⁷⁶ „El ritmo es lo más profundo de nuestro yo y a la vez lo más profundo de todos los fenómenos.“ VASCONCELOS, José. *Pitágoras: una teoría del ritmo*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 52

⁷⁷ „el dinamismo de una esfera fuera ajeno al de la esfera anterior, entonces la existencia quedaría cortada“ VASCONCELOS, José. *La revulsión de la energía*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 377.

Vasconcelos se domníval, že koncept rytmické energie byl již tušen Pythagorem, který objevil rytmické bytí jevů, jehož vyjádřeními jsou číslo a harmonie. Matematický aspekt jeho koncepce rytmu nakonec převážil; číslo, které bylo na počátku pouze symbolem, začalo posléze vytlačovat prvotní Pythagorovu rytmickou vizi.

Vasconcelosova interpretace sledovala pojetí rytmu i u Pythagorových následovníků. Filosof napsal, že „číslo pro ně (pythagorejce – pozn.aut.) nebylo kvantitativním prvkem, ale měřítkem dynamického, formulí neredukovatelné hodnoty, monistický, rýmovaný pohyb mnohého.“⁷⁸ Tímto způsobem, uzavíral Vasconcelos, „můžeme s pythagorejci tvrdit, že každé bytí není číslem, ale určitým typem rytmu.“⁷⁹ Tento rytmus je uniformním, náleží-li nějaký jev k fyzickému světu, záměrným a cíleným, pokud je součástí biologického cyklu, a neustálou inovací tehdy, jedná-li se o duchovní existenci. Jinými slovy lze uvést, že energie ve své fyzické manifestaci vykonává akt opakování, přijímá rekurentní rytmus. V jejím biologickém vyjádření je její pohyb teleologický a energie přijímá cílený rytmus; duchovní substance se pohybuje ve volném a tvořivém rytmu a ve svém pohybu zvyšuje svůj vlastní potenciál.

Vasconcelos tedy definuje tři typy rytmu, pohybu či aktu, kdy každý z těchto typů určuje jednu z manifestací energetické substance. Materiální svět je takový, jaký je, nikoliv proto, že by se zakládal na substanci jiného typu než ostatní formy existence, ale proto, že energie na určité úrovni přijímá repetitivní rytmus pohybu; teleologický akt pak

⁷⁸ „El numero no era para ellos elemento cuantitativo, fracción del espacio, sino la medida de lo dinámico, la formula de valor irreductible, el movimiento rimado y monístico de lo múltiple.“ VASCONCELOS, José. Pitágoras: una teoría del ritmo. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 41

⁷⁹ „lo que debemos afirmar los pitagóricos, es que cada ser, en vez de número, es un caso de ritmo.“ VASCONCELOS, José. Pitágoras: una teoría del ritmo. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 62

určuje vyjádření energie jako biologického světa a volným rytmickým uspořádáním energie vytváří svět duchovní.

3.1.4 Cesta vzestupu

Jestliže Vasconcelos rozdělil svět do oblastí podle typu pohybu jediné substance, je třeba položit si otázku po původu rozdílnosti různých rytmů. V pokusu o odpověď na tuto otázku je vhodné povšimnout si toho, že autor vždy, když předkládal problematiku změny rytmu energie, mluvil o přestupu z její nižší úrovně na úroveň vyšší, tedy z cyklu fyzického na biologický a z cyklu biologického na duchovní, tedy na změnu rytmu ve vzestupném smyslu.

Proměny substance při jejím šíření, při její sestupné cestě, nebyly Vasconcelosem detailně rozpracovány. Jsou stručně popisovány buď jako proces entropie nebo jako radiační schopnost energie (schopnost vyzařování), která díky tomu, že „vychází z věčného jádra, vykonává proces rozvoje téměř nedotčený.“⁸⁰ A v tomto ohledu není podle autora možno podat další upřesnění. Naproti tomu opačná cesta návratu, cesta „usebrání“, je předmětem podrobné analýzy. Dokonce bychom mohli říci, že veškerá Vasconcelosova filosofie se soustředila na odkrytí cest, kterými se bytosti navrací ke svému počátku. Jeho filosofie je popisem cest, které vedou k Absolutnu.

Chceme-li se ptát „proč pohyb zanechává repetitivního rytmu a začíná sledovat účel?“ či „proč se teleologický rytmus mění v rytmus volný?“, je třeba se nejprve zaměřit na cestu „usebrání“ substance. K uchopení a popisu tohoto vzestupného procesu Vasconcelos převzal základy obecného výkladu od Plótina.

Vasconcelos potvrdil svou blízkost k neoplatonismu nejen tím, že přejal plótinovskou koncepci šíření energie, ale i tím, že následoval

⁸⁰ „...de salir del seno eterno lleva el poder de desarrollo todavía intacto.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 781

Plótina při zkoumání komplementární cesty jejího návratu. Po vysvětlení sestupné cesty následuje popis cesty návratu, o níž Plótinus hovoří ve svých *Eneadách*.

Plótinovské hypostaze tíhnou k reintegraci do prvotní jednoty. Proces rozvinutí energie vyžaduje komplementární proces jejího usebrání, znovusjednocení rozptýleného Jednoho, neboť emanované zakouší jakousi nostalgii po Jednom, touhu po znovunalezení Absolutna a po splynutí s ním.

K této Plótinově metafyzické koncepci Vasconcelos přidružil vědecké a křesťanské teze a popsal čtyři momenty vysvětlující proces usebrání substance: 1) vzestupný impuls, který je možno v konečné instanci identifikovat jako *eros*⁸¹, 2) zvrát energie, 3) křesťanský pojem „spásy“ a 3) kognitivní, etickou a obzvláště estetickou aktivitu člověka.

Následující Plótina tvrdil Vasconcelos o energii, že ve všech vyjádřeních obsahuje impuls k proměně, „nekonečnou žádostivost parciálního po úplném, touhu částí bytí po bytí absolutním“⁸². Cílem tohoto pohybu je vlastní pramen veškeré energie, Bůh. Substance „je cele neuspokojená a bezcílně žádostivá rozpustit se v absolutnu.“⁸³ Tento obrat je podle Vasconcelose možný pouze díky lásce. Skrze lásku k Jednomu směřuje substance k Bohu, láskou k věcem je člověk přivádí k transcenci a nakonec je sám člověk spasen boží milostí, láskou Boha k člověku.

⁸¹ Tuto kategorii nacházíme především v dílech Etika a Estetika.

⁸² „ansia infinita de lo parcial por lo total, de las briznas del ser por el ser absoluto.“ VASCONCELOS, José. Etica. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 507

⁸³ „hállase toda insatisfecha y vagamente ansiosa de resolverse en lo absoluto.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1388

3.1.5 Obraty energie

Teze o obratech energie je u Vasconcelose vyjádřením vzestupné cesty a současně funguje jako vysvětlení různých vyjádření substance. Myslitel napsal:

„Užívám slova obrat pro označení změny ve smyslu změny trajektorie pohybu energie, při které se linie pohybu neláme ani neodchyluje, nepřerušuje ani nevytrácí, ale navrácí se k sobě sama a stoupá ve spirále, jako kapka, která stoupá ze dna sklenice, jejíž obsah byl intenzivně zamíchán.“⁸⁴

Vasconcelos razil vizi popisující změnu ve směru energie, která implikuje pohyb popsateľný tvarem spirály. Substance znovu prochází svou cestou v jediném směru a to takovým způsobem, že jakmile započne vzestupný pohyb, je tento proces už nezvratný. Poté, co energie opustí svůj cyklus, už se do něj nevrátí, neboť jejím zákonem je překonání, vzestup. Po započítání cesty návratu „již není možné navrátit se z daného cyklu do jiného cyklu nazpět. Je-li jednou dána existence v jednom z pokročilých cyklů, je zákonem pouze překonání nebo zánik.“⁸⁵

Změna v rytmu substance není otázkou času. Není možno jí rozumět jako výsledku evolučního procesu proměny energie. Jde spíše o transformaci prudkou, o náhlý obrat, spíše než o změnu evoluční povahy:

„Proces vzestupu od části existence, která vibruje v atomu, k úplné existenci Nepopsateľného nezdá se být pozvolným

⁸⁴ „Uso la palabra revulsión para indicar un cambio de sentido de la trayectoria de la energía, cambio en que la línea del movimiento no se quiebra ni se desvía, ni se interrumpe ni se detiene, sino que se vuelve sobre sí misma, y asciende en espiral, como la gota que sube desde el fondo de un vaso cuyo líquido se ha revuelto intensamente.“ VASCONCELOS, José. La revulsión de la energía. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 364.

⁸⁵ „no es posible regresar de un ciclo dado hacia el que quedó atrás; una vez instalada la existencia en alguno de los ciclos avanzados, la ley es avanzar o perecer...“ VASCONCELOS, José. Metafísica. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 523.

rozvojem, není pouhým urychlením, není neurčitelnou změnou pohybu o stejné kvantitě a kvalitě.“⁸⁶

Pokud Vasconcelos explicitně odmítal, že vzestupný proces substance by byl evolučním procesem, lze například v *Metafyzice* nalézt některé pasáže, které se zdají potvrzovat právě takovou tezi:

„Když fyzická spojitost prošla všemi svými cykly a drahami, silou vypuzena ze svého vlastního prostředí, vystupuje ve spirále a přesunuje se na jinou úroveň, na jiný druh dynamiky. To nazýváme změnou ve smyslu pohybu, změnou směru impulsu.“⁸⁷

O trochu dále se v *Metafyzice* objevuje jiné tvrzení podporující evolucionistickou pozici. Vasconcelos podotýká, že každá z dynamických struktur „v sobě obsahuje potence všech předešlých a následujících...“⁸⁸

Aby se Vasconcelos ohradil a vymezil proti evolučnímu chápání obrátů energie, opakovaně zdůrazňoval tezi o obratech jako náhlých změnách, které nejsou výsledkem plynulého procesu. Evoluce předpokládá postupný pomalý pohyb podle předpokladu, že příroda „nedělá skoky“ a důsledek neobsahuje více, než bylo obsaženo v jeho příčině. Toto vysvětlení však podle Vasconcelose nemůže být aplikováno na radikální a náhlé transformace. Pojem „obratu“ naopak předpokládá, že energie mění svůj rytmus a směřování sama o sobě a z nevysvětlitelných příčin.

⁸⁶ „El proceso de ascensión desde la partícula de existencia que vibra en el átomo hasta la total existencia de lo Inefable, no parece ser un desarrollo continuo, no es una simple aceleración, no es aumenta indefinido de la misma cantidad y de la misma calidad del movimiento...“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 523.

⁸⁷ „Así que el encadenamiento físico ha recorrido todos sus circuitos y trayectos, al potencial rechazado de su propio ambiente, asciende en espiral y se transporta a otro plano, a otro género dinámico; esto es lo que llamamos cambio de sentido del movimiento, cambio de orientación del impulso.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 454 - 455.

⁸⁸ „contiene en sí las potencias de la serie anterior y la serie que ha de seguirla...“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 437.

V explicitním odmítnutí evolucionismu se Vasconcelos opřel o křesťanství a o vědu. Být v opozici proti evolucionismu je podle něj v souladu s křesťanským pojetím člověka jako „upadlé“ bytosti. Současně uvedl, že lze považovat za absurdní, kdyby příroda musela projít celou cestou morfologické evoluce, aby vytvořila tak „ubohou“ věc jako je člověk. Nižší druhy nemají jak dojít až do lidské formy. Aby se svět zachránil od entropie, k níž je odsouzen, stačí, aby jej člověk přetvořil v obraz – a tím mu vštípl duchovní rytmus. Pro návrat k Bohu není zapotřebí evoluce, stačí, když člověk přemění svět v obraz. Vasconcelos tvrdí, že v tomto případě se jedná o spásu skrze kvalitu, nikoliv o morfologickou evoluci.

Podle Vasconcelose se evolucionismus opírá o mechanismus již diskreditovaný soudobou vědou, která svou teorií enzymů potvrzuje jeho tezi o náhlých obratech energie. Enzymy svou přítomností vyvolávají reakci, která umožňuje energii přechod do cyklu života. Katalytická funkce enzymů způsobuje, že stačí jejich přítomnost v určitém prostředí a z fyzické rovnováhy se rodí biologické elementy. Autor tvrdil, že tímto výkladem soudobá věda odnímá platnost evolucionistické doktríny a současně potvrzuje jeho teorii obrátů. Tu prezentuje jako koncepci s vědeckým fundamentem, nikoliv jako pouhý produkt fantazie, tedy jako „tezi odvozenou od současné vědy, která ve skutečnosti odhaluje i styčné body s prastarým neoplatónským transformismem, jemuž neubírá na pravdivosti, ale naopak jej dokládá.“⁸⁹

Vasconcelos byl přesvědčen, že poznatky soudobé vědy popírají evolucionistické koncepce a současně podporují jeho teorii obrátů. Ačkoliv jeho opozice vůči evolucionistickému vysvětlení byla původně

⁸⁹ “una tesis derivada de la ciencia contemporánea, y el hecho de que revele puntos de coincidencia esenciales, con el antiguo transformismo neoplatónico; no le resta veracidad, se la añade.” VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1295

založena v jeho křesťanském přesvědčení, domníval se, že vyhovuje i soudobé vědě:

„Teze o obratech energie vznikla jako síla osvobozující od ubohých determinací evolucionismu, avšak tato teze se dokáže opodstatnit s evolucionismem i bez něj. Nenapadám evolucionismus s úmyslem upevnit svou vlastní doktrínu o světě, snažím se pouze upřesnit přesvědčení mužů současné vědy.“⁹⁰

Nicméně právě věda, o níž se Vasconcelos opíral, ve skutečnosti nepotvrzovala, ale spíše dokonce odmítala jeho teorii obrátů jako rychlých, náhlých, téměř zázračných změn. V každém případě bylo vždy dosti problematické tvrdit, že nepodporuje-li současná věda plně evolucionistickou teorii, potvrzuje tím teorii autorovu.

Fakt, že soudobá věda ve skutečnosti nepodporovala autorově teorii o náhlých obratech v substanci, získává na jisté důležitosti, A to zvláště tehdy, když si uvědomíme, že se jedná o jádro jeho kosmologie a právě soudobá věda byla pro autora určitým validizačním systémem, který užíval při argumentaci proti „konkurenčním“ teoriím.

Nehledě na vztah k poznatkům současné vědy, je zajímavé nahlédnout, jak fungovala teorie obrátů v rámci autorova filosofického systému. Skrze obraty překračuje substance sama sebe a pohybuje se ze svého fyzického vyjádření k biologickému a odtud k duchovnímu vyjádření.

Energie je ve svém fyzickém stádiu neschopna vytvořit cokoliv radikálně nového, neboť vykonává uzavřený, kruhový pohyb. Pokud je

⁹⁰ „La tesis de las revulsiones de la energía se produjo como un esfuerzo para librar la existencia de las determinaciones mezquinas del evolucionismo; pero ella puede justificarse con evolucionismo y sin evolucionismo. No ataco, pues, el evolucionismo por propósito de hacer más firme mi propia doctrina cósmica; me limito a precisar la creencia de los hombres de ciencia contemporánea.” VASCONCELOS, José. *Etica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 987-988

atom přetížen, uvolňuje přebytečnou energii bez možnosti jakkoliv ji směřovat, která je podstatná pro vytvoření buňky.⁹¹

Aby se mohl objevit život, je podle Vasconcelose zapotřebí, aby se v substanci odehrála kvantitativní změna (kvalitativně zůstává substance stále stejná ve všech svých vyjádřeních a proměnách). Vasconcelos pojímal problém následovně: „Aby mohl nastat cyklus života, aby se mohl zrodit nový řád, je třeba, aby došlo k vnitřní změně v rytmu procesu.“⁹² Vasconcelos předpokládal, že buňka vzniká jako výsledek transformace substance v jejím fyzickém vyjádření:

„S buňkou se objevuje cyklus života. Nikoliv jako přirozená derivace předchozích procesů, ale jako překvapení v determinismu, jako protiklad toho, po čem následuje, jako zázrak, který uchvacuje mysl a jako vzpoura, která narušuje neustálé a neplodné opakování ve fyzickém světě.“⁹³

Nicméně atom sám nemůže vytvořit buňku. Ta, podle Vasconcelosova vysvětlení původu substance, atomu ve skutečnosti předchází, nemůže tedy být jeho důsledkem. Atom nemůže existovat před buňkou, ani ona se nemůže z atomu zrodit.⁹⁴ Při procesu její degradace, substance nejprve utváří ducha, a až poté hmotu.

Lze říci, že Vasconcelos opomíjí tu skutečnost, že vznik života nemůže být plně vysvětlen teorií obratu v rytmu fyzické substance. Tato náhlá transformace zapříčiňuje vzestup energie z jejího fyzického

⁹¹ V článku *O vědeckém realismu* (s.18) autor tuto svou pozici poněkud mění, když říká, že nová fyzika nás učí, že již na atomární úrovni existují tendence a schopnosti tvorby a rekonstrukce, které připomínají tvořivost ducha. Autor zde vyvozuje, že kde je energie, je i možnost tvorby a překvapení.

⁹² „Para que se da el ciclo vital, para que se engendre al otro orden tiene que intervenir el cambio interior en el ritmo del proceso.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 527.

⁹³ „Con la célula aparece el ciclo de la vida, no como una derivación natural de procesos anteriores, sino como sorpresa en el determinismo; como contradicción de lo que precede, como milagro que cautiva el ánimo y rebeldía que interrumpe la repetición incesante y estéril del mundo físico.“ VASCONCELOS, José. *La Revulsión de la Energía*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 368.

⁹⁴ Již jsme ukázali, že Vasconcelos užívá teorie obrátů k vysvětlení jak vzestupu, tak i sestupu (šíření) substance. Tvrdí-li, že buňka má svůj původ v atomu, odkazuje tím k obratu, jako k cestě vzestupu substance.

vyjádření na vyjádření života, ale ve skutečnosti nevytváří buňku, či život, protože ten již hmotný svět předchází, jak to autor popisuje ve své *Logice*: „Život se usazuje ve fyzické skutečnosti, aby změnil její smysl a započal opačný rozvoj, než jakým je obecné termodynamické rozptylování.“⁹⁵

V *Metafyzice*⁹⁶ Vasconcelos uvedl, že atom je výsledkem prvního obratu substance, zatímco v *Etice* tvrdil, že „síla, která vytvořila fyzický svět, zakouší svůj první obrat a atom z ní vychází transformován v živou buňku“⁹⁷ Oproti tomu poukazoval Vasconcelos v pojednání o duchovním cyklu substance na existenci ostatních obrátů: „V mystice se uskutečňuje opravdová transmutace energie neboli akt usouladění vůle stvořeného s vůlí Stvořitele.“⁹⁸ Obrat substance probíhá jako proměna skrze božskou Milost, jednota s božským „proměňuje věřícího v jednotu s Bohem samým.“

Jak v *Etice*, tak v *Estetice* (obě díla pocházejí až z první poloviny třicátých let dvacátého století), se objevuje významná změna v chápání pojmu „obrat“. Ten již není pouze způsobem přestupu z jednoho cyklu existence na jiný, ale návratem k cyklu ducha utváří energie transformace, jež dávají vzniknout estetickému životu a mystické zkušenosti.

Zkusme si nyní shrnout důležité body ve Vasconcelosově metafyzickém systému tak, jak je artikuloval sám autor:

⁹⁵ „La vida de pronto se incrusta en la realidad física para cambiarle el sentido y para iniciar un desarrollo opuesto a la dispersión general termodinámica.“ VASCONCELOS, José. *Lógica orgánica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 815.

⁹⁶ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 526.

⁹⁷ „Fuerza que ha creado lo físico experimenta su primera revulsión y el átomo aparece transformado en la célula viviente.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 761.

⁹⁸ „En la mística, se produce la verdadera trasmutación de la energía, o sea el hecho de conformar la voluntad de la criatura a la voluntad de la Creador.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1707

„Za prvé: Jednota existence v pojmu energie. Za druhé: Energie, jediná v substanci, není poslušna stejných rytmů ve všech svých manifestacích. Ukazuje se nejprve jako uniformní pohyb, dále jako intencionální pohyb, řízený vnějšími cíly, a nakonec jako tvořivý pohyb, který nalézá a dosahuje transcendentálního řádu.

V každém z těchto cyklů se pohyb rozvíjí ve vlastním rytmu a z jednoho cyklu do jiného přechází skrze skoky, či obraty energie.

Za třetí: V každém cyklu, změní-li se rytmus pohybu, mění se také fundamentálně hodnota existence a smysl směřování energie. Zákon pohybu je nejprve newtonovský a einsteinovský, později voluntární, moralistní a nakonec estetický, kreacionistický, religiózní. Obecně, aby se rozvinula a pracovala, energie postupuje po triádách. Každý cyklus zahrnuje jednu triádu a na jeho konci jej současně opouští a vstupuje do cyklu následujícího.

Nelze potvrdit, že by cykly postupovaly jeden po druhém díky evoluci, ale jistě musí energie upadlá do jednoho z nižších cyklů přestoupit na cyklus následující.⁹⁹

Vasconcelos v předchozí pasáži zdůraznil povahu substance, její rytmus a změny, kterými prochází během svých obrátů. Lze spekulovat i o tom, zda by konec jejího šíření zakládal nutnost jejího návratu. Vanconcelos opomíjel proces sestupu energie a jejího šíření, které tak zůstalo

⁹⁹ „Primero: Unidad de la existencia en el concepto de energía. Segundo: La energía, una en esencia, no obedece sin embargo a los mismos ritmos de movimiento en todas sus manifestaciones; se presenta ya con movimiento uniforme, ya con un movimiento intencionado, encaminado a fines externos y por último, con movimiento creador que inventa y cumple maneras transcendentales. En cada uno de estos ciclos, el movimiento se desarrolla conforme a un ritmo peculiar y se pasa de un ciclo a otro por medio de saltos o revulsiones de la energía. Tercero: En cada ciclo, a la vez que cambia el ritmo del movimiento, se transforma también fundamentalmente el valor de la existencia y el sentido de la dirección de la energía. La ley del movimiento es primero newtoniana y einsteiniana; después voluntarista, moralista y después estética, creacionista, religiosa. En general para desenvolverse y trabajar, la energía procede por triadas; cada ciclo comprende una triada y a su término, comunmente se sale del ciclo para entrar a la triada del ciclo siguiente.

No se puede afirmar que los ciclos proceden unos de otros por evolución; pero sí, que la energía caída en uno de los ciclos inferiores tiene que atravesar los ciclos sucesivos.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 527.

neartikulovaným tématem v pozadí celého jeho díla, Zdůrazňoval cestu usebrání energie podle schématu, které do jisté míry převzal již od Plótina, a které doplnil o křesťanské a vědecké teze, s nimiž zacházel poměrně svévolně v tom smyslu, že je vykládal tak, aby jednoznačně podporovaly jeho teorii a odporovaly teoriím jeho oponentů.

3.2 Problém poznání / Epistemologie

Vasconcelos připisuje poznání dvě základní funkce: uchopení, porozumění předmětu a vykoupení existence skrze její převedení v obraz či sjednocení heterogenit.

Pojem poznání získává u Vasconcelose velmi široký význam. Není omezeno pouze na funkci vědomí, ale zahrnuje jakékoliv uchopení předmětu, či adaptaci subjektu na okolní svět:

„V pohlcení potravy již bylo přítomno poznání zcela zásadní důležitosti. Poznání tak efektivní, že bylo schopno zajistit prodloužení života skrze výživu.“¹⁰⁰

Poznání v tomto širokém slova smyslu zahrnuje u Vasconcelose jakékoliv uchopení objektu subjektem, a to již na úrovni jednobuněčných organismů. V užším významu pojímá Vasconcelos poznání jako proces, kterým člověk otevírá okolnímu světu cestu k vyšší formě existence tím, že jej transformuje v reprezentaci, či v obraz. Vědomí vtiskuje všemu, k čemu se vztahuje, svůj vlastní rytmus, rytmus ducha - a tím mu uděluje vyšší, trvalejší existenci: „Poznávat znamená uvádět vše existující ve stav přestupu směrem k vyšší formě existence.“¹⁰¹

Lidské vědomí vystupuje v procesu poznání jako boží nástroj při spasení zbytku světa. Je doplňkem oběti Ježíše Krista, kterým byl spasen člověk, a toto vykoupení se právě díky poznání (a jak ukážeme dále i díky estetické a mystické aktivitě) šíří i na svět, jenž člověka obklopuje. Poznání je tedy jednou z cest, kterou se rozšířená substance, vzdálená od centra, vrací zpět k svému prameni – a tím je Bůh.

¹⁰⁰ „En la absorción de alimento ha habido, y en una manera de capital importancia, conocimiento. Conocimiento tan eficaz que asegura la prolongación de la vida por medio de la nutrición.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 719.

¹⁰¹ „Conocer es poner todo lo existente en estado de tránsito hacia una superior manera de existencia.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 786.

Spásná činnost poznání se také realizuje díky jeho schopnosti sjednocovat heterogenity. Vasconcelos odmítá chápat poznání jako pouhou redukci na logický systém termínů a jejich vztahů a na procesy jejich analýzy. Naopak, neustále zdůrazňuje jeho „koordinační“, syntetizující funkci, která má za cíl vytvářet obraz světa v jeho plnosti, komplexitě a bohatosti.

3.2.1 Základní podmínky poznání

Základy Vasconcelosovy epistemologie navazují na jeho metafyzickou koncepci. Poznání jako hluboký a podstatný vztah mezi subjektem a objektem by nebylo možné, kdyby mezi nimi neexistovala soupodstatnost spočívající ve společné substanci. Poznáváme především díky tomu, že nás s okolním světem spojuje společná podstata – lidé a předměty jsou pouze jejími rozdílnými vyjádřeními, manifestacemi:

„Když myslíme, cítíme se zahrnuti do Kosmu, jako kdyby veškerá příroda byla neoddělitelná od naší vlastní části podstaty.“¹⁰²

Ontologická sounáležitost tedy pro Vasconcelose umožňuje veškeré poznání. Pokud pochopíme společnou energetickou podstatu, již žádné prvky světa pro nás nebudou cizí, nepoznatelné.

Avšak poznání je možné pouze mezi dvěma rozdílnými entitami. Bez schopnosti rozpoznat svou jedinečnost neexistuje schopnost diferenciací, ani možnost nalézat analogie. Poznání proto předpokládá dvě operace, či dva momenty: rozpoznání společné energetické podstaty, ale současně potvrzení rozdílnosti, diverzity různých vyjádření této jediné substance – jejího vyjádření fyzického,

¹⁰² „Al pensar nos sentimos involucrados en el Cosmos, igual que si toda la naturaleza fuera inseparable de nuestra propia porción de esencia.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 392.

biologického a duchovního. Jednota a rozmanitost jsou tedy dva základní momenty veškerého poznání.

Analyzovat existenci neznamena pro Vasconcelose zabývat se jí ve smyslu racionálního konceptu; nejde o existenci představovanou či myšlenou v descartovském smyslu, ale emotivně pocíťovanou, prožívanou. Vasconcelos před „myslím, tedy jsem“ dává přednost „cítím, tedy jsem“.

Vasconcelos uvádí: „Když vnímám, uchopuji primární data mé vlastní existence a tato existence se mi dává spontánní a živá v každém momentu mé vědomé pozornosti.“¹⁰³ Od tohoto prvotního jádra poznání, přijímaného spíše emotivní než racionální cestou, se odvozují všechny ostatní poznatky a pojmy. „Od primitivního ‘já existuji‘ postupují ve skutečnosti veškeré vjemy a veškeré pojmy, filosofie a události.“¹⁰⁴

3.2.2 Rozum a emoce

Pojem identity a vědomí toho, že objekt i subjekt participují na existenci – výchozí bod pro poznávací situaci – není produktem inteligence, ale emoce. Emoce relativizuje subjekt-objektovou opozici a tím umožňuje poznávání, které je možné až od momentu, kdy zmíněná opozice přestane být zcela radikální a subjekt přistoupí na výchozí fakt, že s objektem sdílí společnou energetickou podstatu.

„Emoce je první a poslední podmínkou, zkrátka je neoddělitelná od každého druhu poznání,“¹⁰⁵ zdůraznil Vasconcelos. Emoce je pro každé poznání určujícím prvkem, neboť zpřístupňuje jeho základní podmínku

¹⁰³ „Cuando percibo, toma apariencia en el dato primario de mi propio existir y este existir se me da espontáneo y vivo en cada instante de mi atención consciente.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 422-423.

¹⁰⁴ „Del primitivo yo existo proceden en realidad todas las sensaciones, todos los conceptos, las filosofías y los devenires.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 419-420.

¹⁰⁵ „La emoción es condición primaria y también final; en suma, una manera inseparable de todo género de conocimiento.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 743.

– rozpoznání soupodstanosti subjektu a objektu. Důležitost, kterou Vasconcelos přiděluje emoci, je obratem, který v dějinách filosofie nenachází předchůdce. Je to jeden z nejdůležitějších prvků Vasconcelosova epistemologického systému, ale současně je také jedním z nejtemnějších. Myslitel například uvedl: „Protože emoce není reprezentovatelná intelektuálními prvky, je téměř nemožné definovat ji jinak než negativně.“¹⁰⁶

Významů pojmu „emoce“ je vícero. V *Metafyzice* Vasconcelos spojuje emoci s existencí: „Celá má teorie by se nezměnila, kdybychom v celém našem textu zaměnili slovo emoce za slovo existence.“¹⁰⁷ A při vzpomínce na Bergsona uvádí: „Emoce je pro nás primární bezprostřední daností, vjemem samotné existence, samotné skutečnosti.“¹⁰⁸ Jiný popis nabízený hned vzápětí říká: „Emoce je základ, podstata, bytí.“¹⁰⁹ Není tedy popisována pouze jako poznávací mohutnost, ale je i charakteristikou věcí, je esencí samotnou.

Klíčový význam pojmu „emoce“ lze nalézt v *Etice*. V první řadě je v tomto díle popisována jako mohutnost odkrývající etické a estetické vlastnosti předmětu. Současně je také uváděna jako aktivní síla, která dává předmětům impuls ke změně v jejich rytmu: „Emoce probouzí energii zbytnělou v ideji. Vymaňuje ji z obalu formy a uvádí ji do

¹⁰⁶ „Por lo mismo que la emoción no es representable con elementos intelectuales, se hace casi imposible definirla como no sea por procedimientos negativos.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1726.

¹⁰⁷ „Toda mi teoría quedaría invariable, si en todo nuestro texto sustituyésemos la palabra emoción por la palabra existencia.“ VASCONCELOS, José. Metafísica. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 513.

¹⁰⁸ „La emoción es para nosotros el dato inmediato primario, la percepción de la existencia misma, de la realidad misma.“ VASCONCELOS, José. Metafísica. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 558.

¹⁰⁹ „La emoción es el fondo, la esencia, el ser.“ VASCONCELOS, José. Metafísica. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 558.

pohybu impulsem, který je rozdílný od fyzického, je impulsem ducha.“¹¹⁰

Ovlivněn Bergsonem, definuje Vasconcelos emoci jako jiný druh rozumu, který nezůstává vůči věcem vnější, ale proniká je a zachycuje zevnitř:

„Emoce je typem hlubokého rozumu, který nepřistupuje k věcem zvenčí s cílem získat schéma fikční logiky, ale proniká jimi zevnitř s cílem zmocnit se samotného smyslu jejich pohybu a v důsledku jej narušit a změnit.“¹¹¹

Emoce proniká do předmětu, aby zachytila jeho podstatu, jeho jádro, nikoliv pouze jeho formu či schéma.

V tomto smyslu se emoce, jak ji Vasconcelos popisuje v *Etice*, velmi blíží pojmu „intuice“,¹¹² jak jej Bergson představil v práci *Myšlení a pohyb*. Totiž jako nazírání, které se obtížně odlišuje od viděného předmětu, forma poznání, jež je kontaktem a zahrnuje koincidenci.¹¹³

Intuice byla představována jako sympatie, díky které se přesouváme dovnitř předmětu, abychom zdůraznili to, co je v něm jedinečné a neredukovatelné, abychom uchopili i jeho trvání. Pro porozumění skutečnosti v jejím trvání je třeba užít i jiné mohutnosti, než je rozum, protože ten není schopen zachytit trvání jako takové.

¹¹⁰ „Emoción agita la energía, petrificada en la idea; la echa fuera de la envoltura formal, la pone andar con impulso diferente del físico, impulso del espíritu.“ VASCONCELOS, José. *Etica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 857.

¹¹¹ „Emoción es una suerte de razón profunda que no va tomando las cosas desde fuera para quedarse con el esquema de la ficción lógica, sino que las va penetrando por dentro para apoderarse del sentido mismo de su mover, a efecto de intervenirlo y moldearlo.“ VASCONCELOS, José. *Etica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 868.

¹¹² O pojmu intuice píše Vasconcelos ve své *Metafyzice*, že Bergson tento pojem převzatý již od Kanta popisuje značně konfuzně. Podle Vasconcelose by Bergson udělal lépe, kdyby zachoval Kantovu technicistní definici intuice jako smyslového data získaného skrze inteligenci a pro svou vlastní koncepci intuice použil jiného termínu, například „syntéza“. Dodává, že Bergsonovo doporučení k orientaci dovnitř fenoménu je stejné, jako to, které Kant připisoval estetickému soudu.

¹¹³ podle BERGSON, Henri. *Myšlení a pohyb*. Praha: Mladá fronta, 2003. s. 138.

Rozum postavený před souvislou skutečností, která je v neustálém pohybu, ji osekává, redukuje a paralyzuje. Naopak intuice je schopna zachytit skutečné trvání, proniká k jádru věcí a odhaluje jejich bohatost a jedinečnost. Tak byl již Bergsonem, podle Vasconcelose, ustaven rozdíl mezi intuicí a rozumem. Intuice je schopna zachytit v předmětu to jedinečné a neredukovatelné. Rozum dosahuje pouze schémat skutečnosti, a činí z ní celek statických a oddělených elementů.

Vasconcelos pokračoval v cestě, kterou mu vytyčil Bergson a pokoušel se vyjasnit charakteristické rysy emoce v antitezích vůči charakteristikám rozumu:

Emoce

- Poskytuje základ veškerého dalšího poznání: Já jsem.
- Dává nahlédnout společnou substanci, která spojuje vše existující.
- Zachycuje podstatu předmětů, přistupuje k noumenu.
- Zdůrazňuje individualitu každé bytosti, jejich jedinečné, neredukovatelné vlastnosti.
- Prostředkuje nám skutečnost v její bohatosti.
- Odhaluje vztahy bytí k absolutnu.
- Proniká skutečností až k jejím nejintimnějším procesům.
- Pro svou dynamičnost, dokáže následovat substanci v jejím plynutí.
- Syntetizuje heterogenity do celků, v nichž jsou obohaceny.
- Odkrývá identitu subjektu a objektu.
- Dává předmětu impuls ducha ke změně jeho vnitřního rytmu.
- Je dokonalou syntetizující mohutností. Udržuje identitu a diferenci v rámci harmonického univerza.
- Je přítomná v celém poznávacím procesu.

Rozum

- Vykonává svou funkci až na celku, který poskytuje emoce.
- Rozbívá základní jednotu. Konstruuje škodlivé, triviální, konvencionální hranice v kontinuu.
- Dotýká se vnější podoby předmětů, jejich fenomenální skutečnosti. Pracuje s fenomény.
- Zachycuje to, co má předmět společného s jinými.
- Zabíjí skutečnost, poskytuje nám fantazmatickou impresi předmětů, ochuzuje je.
- Rozděluje a disociuje to, co je ve své podstatě spojitě.
- Zůstává vně předmětu.
- Tím, že pracuje se statickými formami, pojmy, není schopný zachytit dynamický charakter předmětů.
- Pracuje nad subjekt-objektovou diferencí.
- Paralyzuje předměty tím, že je spoutává do statických modelů.
- Nedokáže syntetizovat.
- Je činný jen v některých momentech poznávacího procesu.

Stejně jako Bergson, považuje Vasconcelos za klíčovou funkci rozumu schopnost abstrakce. Ta je velice užitečná v poznávání kvantitativních, formálních údajů o skutečnosti, například ve vědeckém poznávání, kde je nutná generalizace, katalogizace. Užíváme pojmu „strom“ protože nejsme schopni si v jediném momentu vybavit všechny stromy, které jsme poznali. Kdyby byla naše mentální konstituce jiná, nepotřebovali bychom pojmy. Dokázali bychom si například v jediném pohledu zpřítomnit všechny stromy. V poznávání hmotného světa abstrahujeme, „protože pluralita by nás zavalila, kdybychom ji nepřevodili v pojmy.“¹¹⁴

Avšak poznávat není to samé jako abstrahovat, klasifikovat, či generalizovat. Neznamená to pouze podřadit jedinečné pod obecné. Poznávat znamená pro Vasconcelose především uchopit předmět v jeho konkrétnosti a individualitě. Je to sjednocující akt, který vytváří komplexní celek a uděluje mu smysl. Proto má v poznání emoce daleko větší význam než rozum: „A vzhledem k tomu, že syntéze je výsledkem emoce, nikoliv rozumu, je zřejmé, že poznáváme více emocí, než rozumem.“¹¹⁵

Rozum je pro Vasconcelose nižší poznávací schopností než emoce. Není schopen přistoupit k vyšším manifestacím energie, protože mu uniká biologická a duchovní manifestace energie. Avšak je velice cenný, protože umožňuje jiné formy poznání tím, že jim poskytuje materiál pro konverzi světa v obraz. Své plné uplatnění však nachází pouze ve sféře fyzické manifestace energie.

Vasconcelos se znovu připojuje k Bergsonovi, když říká, že rozum má instrumentální hodnotu, má své vlastní pole, v němž je nenahraditelný. Je přizpůsoben k uchopování energie v jejím nižším

¹¹⁴ „porque la pluralidad acabaría por abrumarnos si no la tradujésemos a conceptos.“ VASCONCELOS, José. *Lógica orgánica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 546.

¹¹⁵ „Y siendo la síntesis un resultado de emoción y no de razón, es evidente que conocemos más por la emoción que por la razón.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 516.

vyjádření, v oblasti těles, fenoménů, ke generalizaci, sjednocování dat, která mu poskytují smysly. Rozum nemůže být z poznávacího procesu vyloučen a Vasconcelos se o to ani nepokouší, pouze mu vymezuje limity, v nichž dochází plného využití.

3.2.3 A priori

Poznání je možno systemizovat nejen na základě rodů a druhů. Heterogenity se mohou sdružovat také na základě třech *a priori*: *a priori* racionálního, etického a estetického.

Pojem „*a priori*“, jak jej užívá Vasconcelos, vyžaduje vysvětlení, protože jeho význam se vzdaluje od významu, který mu dává Kant. „To, co my zachováváme z kantiánského *a priori*, není víc než jeho základní triadické rozdělení na soud logický, soud etický a soud estetický.“¹¹⁶

Současně Vasconcelos navrhuje, aby byl pojem „*a priori*“ zaměněn pojmem „funkční struktura vědomí“, a tím zdůraznil, že se nejedná o statickou inertní strukturu, ale o strukturu organickou, živou.

Vasconcelosovo pojetí *a priori* je v zásadě odmítnutím pojetí Kantova, a to ve dvou ohledech. 1) Vasconcelosovo *a priori* podléhá (jako dynamická struktura) determinaci ze strany předmětu zkušenosti a 2) již samotné počítky představují pro Vasconcelose *a priori*.

ad 1) V *Logice* Vasconcelos představuje *a priori* jako dynamickou strukturu. „*A priori* se mění podle dat metodického pozorování každé epochy.“¹¹⁷ A dále ve stejném díle dodává „*A priori* pracuje s vnímatelnou realitou jako živý aparát s životem ducha, který se místy

¹¹⁶ „Por nuestra parte, lo que conservamos del *a priori* kantiano es nada más su división general tripartita de juicio lógico, juicio ético, juicio estético.“ VASCONCELOS, José. *Lógica orgánica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 546.

¹¹⁷ „*A priori* se cambia según los datos de la observación metódica de cada época.“ VASCONCELOS, José. *Lógica orgánica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 423.

uzpůsobuje a modeluje.“¹¹⁸ Pro Kanta je naopak *a priori* podmínkou možnosti poznání a proto je prvkem determinujícím, nikoliv determinovatelným předmětem či zkušeností.

ad 2) Pro Kanta jsou počitky materiálem, s nímž *a priori* pracuje. Vasconcelos naopak tvrdí, že počitky jsou již specifickým *a priori*:

„Počitky jsou prvním *a priori*, které je zformováno mechanismem tělesných smyslů. Jeho začleněním do ideje se veškeré toto sensuální *a priori* řadí podle logických nutností.“¹¹⁹

Smyslové *a priori* je podle této koncepce řízeno racionálním *a priori*. Ale vlastně se setkáváme s *a priori*, které jím není, přinejmenším v původním kantovském smyslu.

„*A priori*“ tedy pro Vasconcelose neznamení podmínky vnímání a poznávání předmětů neodvozené od zkušenosti, ale systémy sjednocování či, jak to formuluje v *Logice*, „orgány poznání, recepční a organizační aparáty, smysly duše či nástroje, kterými disponuje vědomí pro vstoupení do věcí a práci v jejich nitru.“¹²⁰

V Metafyzice lze nalézt specifikace pro oblast využití každého ze tří Vasconcelosových *a priori*. Fyzický cyklus substance je možné poznat díky datům, která poskytují smysly řízené rozumem. Ve fyzickém světě tedy operuje *a priori* racionální či formální. Cyklus života člověk poznává skrze volní procesy díky etickému *a priori*. Duchovní vyjádření substance se lidským bytostem ukazuje skrze *a priori* estetické.

¹¹⁸ „*A priori* obra sobre la realidad sensible como un aparato vivo con vida de espíritu que a la vez conforma y se amolda.“ VASCONCELOS, José. *Lógica orgánica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 429.

¹¹⁹ „Las sensaciones son el primer *a priori*, formado por el vehículo de los sentidos corpóreos. Incorporándose a la idea, se ordena todo este *a priori* sensual, de acuerdo con las necesidades lógicas.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1300.

¹²⁰ „organos de conocimiento, aparatos receptores y organizadores, sentidos de alma o instrumentos de que dispone la conciencia para enterarse de las cosas y en seguida operar dentro de ellas.“ VASCONCELOS, José. *Lógica orgánica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 544.

Vasconcelos podává ve své *Logice a Estetice* zevrubný výklad ke každému ze tří *a priori*. Pro účely této práce postačí, když se pokusíme přiblížit jeho pojetí *a priori* estetického.

3.3 Estetika

3.3.1 Estetické *a priori*

Pro definici třetí a nejvyšší formy uspořádání skutečnosti, která předměty organizuje bez deformace či redukce jejich vlastností, ale řadí je do celku, který je překračuje, Vasconcelos vychází z vlastního zkoumání fenoménu umění a pojmů ustavených Bergsonem.

Bergson tvrdí, že v rámci praktické činnosti, lidem uniká jedinečnost předmětů: „Individualita věcí a bytostí nám uniká vždy, když to pro nás není hmotně užitečné, abychom ji zachytili“¹²¹ Jednání v rámci všednodenního života nás nutí uchopovat věci pouze ve vztahu k našim potřebám. Vše, co vidíme, či slyšíme, je pouze to, co nám smysly extrahují ze světa, abychom se v něm snáze orientovali a mohli ho využívat ke svým cílům. Vnímaná realita je redukována na to, co může být použito v praktické činnosti, neboť „nevidíme věci samy; nejčastěji se omezujeme na to, že si čteme nálepky.“¹²² Proti tomuto nutnému, ale redukovanému vztahu ke světu, staví Bergson umělecký postoj, který je pro něj „jakýsi panenským způsobem pohledu, vjemu či myšlenky.“¹²³ Ten představuje vnímání skutečnosti v její původní čistotě; vnímání, které proniká za formy a barvy až do jejího vnitřního života. Pro Bergsona tedy „umění nemá jiný cíl, než odstranit běžně používané znaky, ve všeobecnosti konvenční a společensky zakořeněné,

¹²¹ „Individualita věcí a bytostí nám uniká zakaždým, keď to pre nás nie je hmotne osožné, aby sme ju zachytili.“ BERGSON, Henri. *Smiech, esej o význame komična*. Bratislava: Tatran, 1966. s. 102.

¹²² „nevidíme věci samy; najčastejšie sa obmedzíme na to, že si prečítáme nálepky.“ BERGSON, Henri. *Smiech, esej o význame komična*. Bratislava: Tatran, 1966. s. 102.

¹²³ „akýmsi panenským spôsobom pohľadu, vnemu či myšlienky.“ BERGSON, Henri. *Smiech, esej o význame komična*. Bratislava: Tatran, 1966. s. 103

zkrátka všechno, co maskuje skutečnost, a postavit nám před zrak skutečnost samu.“¹²⁴

Vasconcelos přejímá Bergsonovo uchopení uměleckého vztahu ke skutečnosti. Umění podle něj odhaluje individualitu předmětů a poskytuje bezprostřední, přímé, intuitivní poznání, které je nadřazené poznání intelektuálnímu, nabízejícímu pouze schémata a formy skutečnosti.

Umělec, ačkoliv vychází z obecného, směřuje k jedinečnému. Nepracuje s abstrakcemi, a pokud se dá v jeho práci mluvit o podstatě, pak tato podstata není tím, co zbude po odstranění jedinečných vlastností, ale zakládá se právě na těchto vlastnostech samotných. Podstata v umění není prázdnou, inertní formou, ale celkem charakteristik, které „singularizují“ daný předmět. Tato podstata se nezískává abstrakcí, ale syntézí. Vasconcelos k tomu dodává:

„Umělec má co dělat s heterogenitami a jeho povinnost spočívá v dosahování takových sjednocení, která respektují heterogenitu a je-li to možné, tak ji obohacují. Milovník krásy tváří v tvář květině, estetickému objektu, vzdálen pátrání po zcela nevýznamných obecných rysech, se pouští do odkrývání odstínů, aspektů, vůní a stop, které nezkušené oko neodhalí. Bez tíhnutí k zjednodušování hledá plné potěšení významné bohatosti, kterou obsahuje každá krásná věc.“¹²⁵

¹²⁴ „umenie nemá iný cieľ ako odstrániť bežne používané znaky, vo všeobecnosti konvenčné a spoločensky zakorenené, slovom všetko, čo maskuje skutočnosť, a postavit nám pred zrak skutočnosť samu.“ BERGSON, Henri. *Smiech, esej o význame komična*. Bratislava: Tatran, 1966. s. 104.

¹²⁵ „El artista tiene que habérselas con heterogéneos, y su deber consiste en lograr unificaciones que respetan la heterogeneidad y si es posible la enriquezcan. Ante una flor, objeto estético, lejos de buscarle los elementos generales completamente insignificativos, estéticamente, el gustador de belleza, se empeñará en descubrir matices, aspectos, aromas, trazas que el ojo ineducado no descubre; es decir lejos de tender a la simplificación buscará el pleno disfrute de la riqueza significativa, que se contiene en cualquier asunto bello.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1433.

Každé umění pracuje s rysy skutečnosti bez toho, aby je redukovalo na druhy a typy - a zdůrazňuje jejich jedinečnost. To je dle Vasconcelose v ostatních druzích organizace nemožné. Obzvláště poučný příklad organizace nalézá v hudbě.

Hudebník kombinuje své noty, zachovávajíc jejich bohatost, aniž by jim ubral na individualitě. Noty se stávají součástí koncertu včetně svého singulárního charakteru. Základní způsoby, kterými hudebník organizuje zvuky, sjednocuje heterogenity bez jejich smíšení, naopak zdůrazňující jejich individualitu, povyšuje Vasconcelos dokonce na základní elementy svého estetického *a priori*¹²⁶. Jsou jimi rytmus, melodie, harmonie, symfonie a kontrapunkt.

Rytmus jako první element estetického *a priori* sukcesivně řadí kvalitativně rozdílné prvky v lineární řadě pouze opakováním rozličných intervalů. Jedná se o seřazení prvků v čase a o kombinace zvuků, které se opakují ve stálých intervalech, zdůrazňující specifickou existenci každého z nich, jejich heterogenitu. Tyto intervaly jsou dány citlivostí, nikoliv matematickou nutností. Rytmus představuje, ačkoliv na zcela základní úrovni, řád podřízený indikacím ducha. Je tedy nejjednodušším projevem vyšší formy existence.

Vasconcelos zdůrazňuje, že tento řád rytmu nemusí být aplikován pouze na zvuky, ale svým užitím na předměty a bytosti. Odhaluje jednotu existence a možnost soužití světa a duše, pokud se tyto uzpůsobí rytmu ducha.

Vyšší formou estetického *a priori* je melodie, která umožňuje silnější způsob synteze. Melodie je konstrukcí, která není založena na logickém uspořádání. Vytváří celky, které svým částem udělují smysl a poskytují duši radost:

¹²⁶ V díle *Lógica orgánica* uvádí Vasconcelos jako elementy estetického *a priori* pouze rytmus, melodii a harmonii. V díle *Estetický monismus* s vedle zmíněných objevuje ještě symfonie a v *Estetice* autor zdůrazňuje hodnotu kontrapunktu.

„Zatímco rytmus nám dává nahlédnout jednotnou existenci a spojuje heterogenity, melodie přidává to, že heterogenity jsou schopny se včlenit do řádu, který realizuje svou jedinečnost a současně vytváří celek, z nějž získáváme duchovní povzbuzení a radost. Rytmus je porozumění a uspokojení heterogenního v čase, melodie společenský řád a instinkt konstrukce.“¹²⁷

Další vyšší řád, než je řád melodie, představuje řád harmonický. Rozdílné noty se v harmonii sjednocují, aby vytvořily nový celek, který je zahrne a včlení do živé reality akordu. Harmonie přináší novou překvapující a specifickou hodnotu, simultaneitu, která ukazuje vztah subjektu a okolního světa, v němž převládá dojem sounáležitosti a štěstí.

Symfonie a kontrapunkt ve Vasconcelosových pracích soutěží o první místo v hierarchii sjednocujících procesů, elementů estetického *a priori*. Ve Vasconcelosově raném díle získává větší pozornost pojem symfonie. V *Estetickém monismu* se objevuje jako nejúplnější syntéza:

„Syntéza, kterou odhaluje symfonie je zvláštního druhu. Fráze, která se rodí v jedné skupině nástrojů, přechází do jiné, měníce témbř, zachovávající svou povahu. Hledá své sympatetické vazby k ostatním tématům, upravuje svou hodnotu díky kontrastům. Každá novinka a každá síla se podřizuje společné vládě.“¹²⁸

¹²⁷ „Mientras el ritmo nos da cuenta de la existencia unitaria y conexas de los heterogéneos, la melodía añade que los heterogéneos pueden disponerse conforme a ordenamiento que realiza su individualidad, y al mismo tiempo logra un conjunto del cual derivamos estímulo mental y júbilo del alma. El ritmo es comprensión y satisfacción de lo heterogéneo en el tiempo; la melodía es instinto y orden social de construcción.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1335.

¹²⁸ „La síntesis que revela la sinfonía es de un orden peculiar. La frase que nace en un grupo de instrumentos, pasa a otros, cambiando de timbre, y sin perder su esencia; busca su liga de simpatía con los demás temas; aumenta de valor con los contrastes; cada novedad y cada esfuerzo acrecientan el dominio común.“ VASCONCELOS, José. *El monismo estético*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 36.

V symfonii nepostupuje duch za pomoci indukce, či dedukce, nekumuluje pozorování jako ve vědě. Je to syntéza založená na estetickém pathosu.

V *Estetice* je sjednocující hodnota symfonie přesunuta na kontrapunkt. Nejvyšším principem estetické organizace zvuků a bytostí už není symfonie, ale právě kontrapunkt:

„Kontrapunkt je simultaneitou různých částí. V analogii s živými bytostmi bychom řekli organická jednota. Hudební kompozice je kontrapunktem, nikoliv prvkem v rozvoji jako melodie či komplexním akordem jako harmonie, ale zvučícím bytím, konstantou částí, které sjednocuje úmysl, potěšení ducha.“¹²⁹

Sjednocení, které provádí kontrapunkt, je nedosažitelné rozumem, který musí vše redukovat na pojmy před tím, než vyvodí závěr. Kontrapunkt, analogicky k závěrům estetického myšlení, je živou syntézou heterogenit, je obecným a významným uspořádáním plurality v organickou jednotu:

„Analýza práce umělce, hudebníka, nám ukázala, jak fungují heterogenity v hledání jednoty záměrů a v hledání koexistence se smyslem. Avšak podobný zákon, jako je zákon hudby, panuje ve všem, co je životem, možná také ve všem, co je duchem.“¹³⁰

Pro Vasconcelose by metoda umělce měla být povýšena na paradigma poznání, protože samotná skutečnost je výsledkem tvůrčího uměleckého aktu. Bůh totiž pracuje spíše jako umělec, než jako logik:

¹²⁹ „Contrapunto es una simultaneidad de varias partes concertadas; una unidad orgánica, diríamos, por analogía con los seres vivos; pues la composición musical en contrapunto no es un elemento en desarrollo como la melodía, un acorde complejo como la armonía, sino un ser sonoro, constante de partes, que una intención, un goce espiritual, unifica.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1366.

¹³⁰ „El análisis del trabajo del artista, del músico, nos ha servido para enseñarnos cómo funcionan los heterogéneos en busca de unidad de propósitos y en busca de coexistencia con sentido; pero ley parecida a la de la música rige en todo lo que es vida, quizás también en todo lo que es espíritu.“ VASCONCELOS, José. *El realismo científico*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 94.

„Svět sleduje formy milosti a krásy spíše než formy uvažování a mechaniky. Stvoření přijímá uměleckou formu přinejmenším ve svých vyšších formách.“¹³¹

Jestliže Vasconcelos postuluje formu poznání v souladu s uspořádáním estetického *a priori*, je to proto, že v jeho pojetí má i svět umělecké uspořádání. Použit hudební, umělecké uspořádání pro poznání skutečnosti je imperativem, protože hudba i svět jsou organizovány podle stejných pravidel určených umělcem, kterým je Bůh.

3.3.2 Spása skrze estetickou kontemplaci

Estetická aktivita, patřící mezi ty, které může vykonávat pouze člověk, zaujímá ve Vasconcelosově systému centrální místo.¹³² V tomto smyslu je funkcí, kterou Vasconcelos přiděluje estetické kontemplaci, „koordinace rozdílných sérií v heterogenním systému, řízená harmonií směrem k Jednotě bez znehodnocení substance a naproti tomu s vyzdvižením specifického.“¹³³

Estetická aktivita je podstatným způsobem koordinační (sjednocující/harmonizující), syntetická, redukuje či anuluje pluralitu ve prospěch Jednoty. Bez rozptýlení individuálního v univerzálním, vytváří celky, které následují pravidla určená rytmem, melodií, harmonií, symfonií a kontrapunktem. Tím, jak estetické *a priori* vytváří čím dál dokonalejší sjednocení, v němž přetrvává obohacená individualita, funguje jako vzestupná cesta substance. Díky estetickému *a priori* tedy substance opět dosahuje, krok za krokem, své původní jednoty. Estetická kontemplace je sjednocující, a proto je procesem

¹³¹ „El mundo obedece a formas de gracia y de belleza más que de raciocinio y mecánica; la creación por lo menos en sus formas superiores adopta formas artísticas.“ VASCONCELOS, José. El realismo científico. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4, s. 85.

¹³² Již jsme této aktivitě věnovali pozornost v části, která se týkala epistemologie: aktivace estetického *a priori* má za příčinu efektivnější proces syntézy heterogenit.

¹³³ „la coordinación de series diferentes en un sistema de heterogeneidad, regido por armonía dirigida a la Unidad, sin menoscabo de la esencia, y al contrario, con exaltación de lo específico.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1079.

spásy, neboť „estetično spočívá v orientaci pohybu směrem k božskému stavu, v němž se uskutečňuje Absolutno. Cesty Absolutna.“¹³⁴

Spásná funkce, kterou Vasconcelos přiděluje estetické kontemplaci, není podle něj v rozporu s křesťanskou doktrínou spasení, ale naopak je „tak zbožná a pokorná jako středověký tomismus, pouze daleko adekvátnější současnému stavu poznání.“¹³⁵

Vasconcelos neměl v úmyslu odmítnout křesťanské pojetí spásy, ale doplnit jej. Plně přijal koncept vykoupení skrze smrt Ježíše Krista, ale byl přesvědčen, že se toto vykoupení vztahuje pouze na člověka, nikoliv na veškeré stvoření. Ačkoliv svět nezhřešil a nenese na sobě dědičný hřích, chybí mu nebeský význam. Protože prošel procesem přirozené degradace, vyžaduje návrat, jehož uskutečnění svěřil Bůh člověku:

„Energie sestupuje od Slova, stvořené skutečnosti, k obrazu, ale upadá tím více, čím více se vzdaluje od svého pramene. Nám byl přidělen obtížný úkol znovu ji shromáždit a navrátit ke svému původu.“¹³⁶

Lidé byli vykoupeni smrtí Ježíše Krista, ale jsou podle Vasconcelose určeni k tomu, aby spasili nikoliv jiné lidi, nýbrž nižší vyjádření substance. Oni jsou „nástrojem, který Bůh užívá, aby nakládal s nižšími bytostmi, kterými jsou zvířata a předměty.“¹³⁷

Tímto způsobem našel Vasconcelos v člověku spasitele přírody. V něm nachází svět jedinou možnost vykoupení, neboť člověk

¹³⁴ „Lo estético consiste en una orientación del movimiento hacia el estado de divinidad en que se realiza lo Absoluto. Caminos de lo Absoluto.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1318.

¹³⁵ „tan religiosa y reverente como el tomismo medieval, solo que mucho más adecuada al estado contemporáneo del conocimiento.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1145.

¹³⁶ „La energía descende del Verbo, hecha, creada, a su imagen, pero decae a medida que se aleja de su fuente; en nosotros se consume la tarea de recogerla para volverla penosamente a su origen.“ VASCONCELOS, José. Metafísica. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 567.

¹³⁷ „los instrumentos de que se vale Dios para actuar en los seres de menor grado que son los animales y los objetos.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1458.

„nevědomě vykonává transcendentální kosmickou funkci, která spočívá v převedení předmětu v obraz, a v přesunu všeho stvořeného na rovinu odlišnou od roviny fyzické, na rovinu nesmrtelnosti, na rovinu božského. A tak skrze člověka svět dochází vykoupení.“¹³⁸

Převedení světa v obraz je Vasconcelosem vyloženo jako jeho spasení, protože tím, že je svět převeden v obraz a začíná žít ve vědomí, uniká určením fyzického světa a začíná se podílet na dynamice ducha, neboť „v transmutaci reálného předmětu v předmět imaginární, reprezentovaný duchovně, vidíme počátek jeho duchovní existence.“¹³⁹ Obraz představuje krok směrem k transcendenci, protože se jedná o bytí, které nepodléhá destrukci ve fyzickém světě. S obrazem se z tělesného nenávratně stává psychické.

Poznání samo natolik, nakolik vyžaduje representaci, zakládá cestu vykoupení světa. Poznávacím aktem přivádíme předměty do vědomí a ty tím unikají degradaci své dynamiky a začleňují se do života vyššího řádu:

„Poznávat znamená uvést vše, co existuje, do stavu přesunu směrem k vyššímu modu existence.“¹⁴⁰

První moment spasení, který Bůh svěřil člověku, spočívá v poznávací funkci. Tím, že přesouvá svět do vědomí, vymaňuje jej z fyzických determinací a v tomto smyslu mu dává vykoupení, protože „pro věci a

¹³⁸ „desempeña sin saberlo, una función cósmica transcendental, la función de convertir el objeto en imagen y de transporter la creación entera a un plano diferente al Físico ya inmortal ya divino. Y así por medio del hombre se salva el mundo.“ VASCONCELOS, José. *Metafísica*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 564.

¹³⁹ „En transmutación del objeto real en objeto imaginado, representado espiritualmente, vemos el comienzo de su existencia como espíritu.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1716.

¹⁴⁰ „Conocer es poner todo lo que existe en estado de tránsito hacia una superior manera de existencia.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 705.

zvířata se integrace do lidského vědomí, reprezentace, rovná jejich spasení.“¹⁴¹

Vykoupení světa dochází svého naplnění, když jej člověk přemění v obraz, když jej pozná. Ale také pokud jej podřídí svým vlastním účelům, obzvláště tehdy, když se rostlinami a zvířaty těší v estetické kontemplaci. *Poznávací funkce, morální akt a estetická kontemplace*, reprezentují pro Vasconcelose tři cesty ke spáse, které vedou substanci k transcendenci bez nutnosti projít etapu za etapou celým procesem návratu k Jednotě. Člověk má schopnost přivést substanci přímo k vyšší formě existence, a tím ušetřit vegetativnímu a animálnímu životu pomalý a dlouhý postup.

Druhá instance přinášející vykoupení je morální život. Když jsou předměty, rostliny a zvířata přiváděny do oblasti lidských účelů, tím, že se přizpůsobují vyšším lidským cílům, přecházejí současně k vyššímu modu existence.

Obraz je přítomný v poznávací funkci stejně jako v morálním aktu. V prvním případě se jedná o reprezentaci permanentně vnímatelných vlastností předmětu. V druhém případě je předmět podřízen aktivitě směřující k jasnému cíli. Ve třetím případě, který je nejefektivnější cestou spásy, v estetické kontemplaci, zacházíme s obrazy volně, podle fantazie.

Estetický obraz znovuvytváří vnímaný předmět v souladu s duchovní energií v jejím nejpokročilejším vyjádření. Přetváří vjemy v jejich duchovní významy. Nejedná se o otisky, kopie reality, či o převod do abstraktní formule, ale o obohacenou, rozvinutou a oživující reprodukci hodnotných vlastností předmětu, jeho podstaty: „Estetický obraz nereprezentuje předmět s přesností, protože ho obohacuje a

¹⁴¹ „Para las cosas y los animales, la integración en la conciencia humana, la representación, equivale a la redención.“ VASCONCELOS, José. *Ética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 784.

vylepšuje. Není to geometrická forma, ale oživená tvorba, jež se podílí na povaze ducha.“¹⁴² Pozměňuje obsah reprezentovaného předmětu, je sublimací, zdokonalením skutečného předmětu, zakládá „nad-stav předmětu kontemplace.“

V estetické kontemplaci se obraz nepodřizuje pravidlům etické či poznávací činnosti. Spíše napodobuje proces božského tvoření, které vynalézá a opakuje, improvizuje a variuje dle své vlastní svobodné vůle. Je to volné řazení ovládané pouze pravidly ducha: rytmem, melodií, harmonií symfonií a kontrapunktem.

Tím, že je obraz podroben estetickému *a priori*, vstupuje do celku, který plně zachovává jeho individualitu, obohacuje ji, a současně je uchráněn od zkázy.

3.3.3 Spásná funkce umění

Spásnou funkci, kterou Vasconcelos připisuje estetické kontemplaci, rozšiřuje i na umění. Už od jeho *Estetického monismu* (1918) nacházíme zdůraznění spásného charakteru umělecké tvorby. Tato tvorba totiž představuje inverzi fyzického dynamismu energie, přesměrování přírodních mechanických procesů s cílem osvobodit proud, který se přizpůsobuje pathosu nekonečné krásy. Umění osvobozuje hmotu od nadvlády nutnosti tím, že jí vtiskuje rytmus ducha. Umění bylo pro Vasconcelose vždy vzestupem od hmotného k ideálnímu a odtud k duchovnímu. Proto může dojít až k jistému zbožnění umělecké tvorby, které odůvodňuje v následující formulaci: „Umění je napodobením

¹⁴² „La imagen estética no representa al objeto con exactitud porque lo mejora o incrementa. No es forma geométrica, sino creación vivificada con participación en la naturaleza del espíritu.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1328.

božského díla spásy, je participací duše na zázraku transfigurace všech věcí v Duchu Svatém.“¹⁴³

3.3.4 Umění

Pojetí umění jako vzestupné cesty substance se ukazuje v klasifikaci umění tak, jak ji Vasconcelos navrhuje ve své *Estetice*¹⁴⁴ a to v následujícím pořadí: Plastika - tanec - hudba - poezie - liturgie.

Plastika jako umění je transmutací přírodního řádu věcí v řád ve smyslu duchovním.

„Plastika uvedená do pohybu, s cílem zdůraznit spojitost hmoty s emocí, intencí duše. To je tanec.“¹⁴⁵ V tanci to již není inertní hmota, která získává nový význam, ale lidské tělo, které se pohybuje řízeno emocí, osvobozeno od pozemské mechaniky nutnosti.

Hudba v sobě nese překonání hmoty. Organizací zvuků v souladu s estetickým *a priori*, se zvuky stávají součástí řádu ducha: „Modulace, které hudba vytváří, ještě nejsou zákonem věcí, ani zákonem racionálním, ale rytmem a modulací ducha na jeho cestě k Absolutnu.“¹⁴⁶

„Poezie je takovou částí umění, která se pokouší skrze slova a rytmus proměnit skutečné v božské. Slovo je básníkovou plastikou a poezie je hudbou lásky.“¹⁴⁷ Skrze slovo se předměty a vášně včleňují do rytmu ducha. Básník se snaží uvést subjekty a predikáty, skutky a

¹⁴³ „Arte es una imitación de la obra redentora de Dios, una participación del alma en milagro de la transfiguración de todas las cosas en el Espíritu Santo.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1510.

¹⁴⁴ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1525.

¹⁴⁵ „Una plástica que se pone en movimiento a fin de acentuar el enlace de la materia con la emoción, la intención del alma; eso es la danza.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1620.

¹⁴⁶ „Las modulaciones que la música inventa no son ya la ley de la cosa, ni la ley racional, sino el ritmo y el módulo del espíritu en su marcha a lo Absoluto.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1671.

¹⁴⁷ „La poesía es aquella parte del arte que por medio de las palabras y el ritmo ensaya transmutar lo real a lo divino. La palabra es la plástica del poeta y la poesía es la música del amor.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1667.

myšlenky, věci i činy, ve vztah emotivní, hudební, vztah lásky, harmonie, podobnosti: „Skrze slovo se věci a duch spojují, aby společně vstoupili na vrchol, kterým je liturgie.“¹⁴⁸

„V liturgii se nám dává podstata umění v tom smyslu, že všechna umění pojmutá každé zvlášť, nám stěží poskytnou pohled či prchavý záblesk ducha.“¹⁴⁹ Je to plán, výsledek, struktura a podstata umění.

Liturgie je pro Vasconcelose uměleckým vyjádřením náboženské zvěsti. „Zjevení provedené v umění, to je veškerá liturgie.“¹⁵⁰ Současně liturgii považuje za nejvyšší umění. Ve svém původu je veškeré umění náboženské. Vasconcelos dokonce velmi ostře kriticky konstatuje: „Umění, které není náboženské, je prostitucí umění.“¹⁵¹ Prorok zjevuje božskou zprávu a umělec ji ztvárňuje. Umělec je dělníkem zjevené doktríny, interpretem viděného, které se pokouší zopakovat zprávu v jazyce jeho praktické specializace.

V důsledku, spojuje Vasconcelos období religiozity se vznikem kvalitního umění. Pokud studujeme „dobře“ dějiny umění, můžeme nalézt souvislosti mezi rozvojem krásných umění i řemesel a rozvojem některé náboženské ideje. Umění podle Vasconcelose dosahuje svého naplnění, pokud se odvíjí od náboženské koncepce, jako doplněk její liturgie. Proto také autor tvrdí, že za velké umění nelze považovat umění Řecké, ale až umění Byzantské, které se začleňuje do křesťanské liturgie:

¹⁴⁸ „A través del verbo, las cosas y el espíritu se ligan para acceder juntos el pináculo que es la liturgia.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1525.

¹⁴⁹ „En la liturgia se nos da la sustancia del arte en tanto que todas las artes aisladamente consideradas apenas nos dan la apariencia, el destello fugitivo del espíritu.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1695.

¹⁵⁰ „La revelación hecha arte, eso es toda liturgia.“ VASCONCELOS, José. *Estética*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1695.

¹⁵¹ „El arte no religioso es prostitución del arte.“ VASCONCELOS, José. *Pesimismo alegre*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 174.

„Historie nezná jiný případ umění, než Byzantský, který by dosáhl takové intenzity a extenzity, komplexity a jednoty, hloubky a krásy.“¹⁵²

Byzantské umění, které pro Vasconcelose zahrnuje vlastně veškeré umění křesťanské, nemá za cíl vyjádřit realitu s pomocí formy, jako je tomu v řeckém umění. Nepokouší se ustavit vizuální jednotu ve světě předmětů. Spíše se odráží od realistického vizuálního vjemu a překonává jej. Opouští svět, jaký je, aby vytvořilo univerzum transfigurované v duchu: „V Byzantském umění se skutečnost rodí znovu v božském duchu.“¹⁵³

Avšak Vasconcelosova koncepce umění jako spásy vnímatelného světa je v rozporu s pojetím umění jako nezainteresované činnosti. Vasconcelos sám říká, že v tomto smyslu – v zájmu umělce o přesun předmětu na vyšší rovinu existence – nelze mluvit o nezainteresovanosti. Naopak tento zájem je výsostný a nutný. Je možné hovořit o tom, že etický zájem, jenž by měl rozhodovat mezi dobrým a zlým, či zájem pragmatický, utilitární, je v estetické aktivitě upozaděn. Avšak nahrazuje jej právě zájem směřující k duchu: „Zájem utilitární a etická účelnost, je zaměněna zájmem o radostnou spásu a o uskutečnění ve stavu absolutna.“¹⁵⁴

Zájem estetického života spočívá v transformaci pohybu fenoménů a jejich nasměrování k absolutní existenci. Stejně tak v umění je nejvyšším zájmem spasení či začlenění existence do božského života. V obou je takový entuziasmus a horlivost, že podle Vasconcelose by

¹⁵² „La historia no conoce otro caso de arte que, como el bizantino, logre intensidad y extensión, complejidad y unidad, profundidad y belleza.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1536.

¹⁵³ „En el arte bizantino la realidad renace en el espíritu divino.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1549.

¹⁵⁴ „El interés utilitario, finalista ético, se reemplaza con un interés de salvación jubilosa de realización en estado absoluto.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1443.

estetika měla vlastně nést správnější název Patetika.¹⁵⁵ Estetika vlastně obsahuje vizi světa vytvořeného lidskou vášní.

3.3.5 Krása

Krása je pro Vasconcelose subjektivní manifestací transcendence, rytmického souladu subjektu a objektu. Potěšení z krásy značí, že předmět estetické kontempace je v rytmickém souladu s lidskou podstatou.

Ve svých dřívějších pracích, obzvláště v *Estetickém monismu (1918)* a v *Obratu energie (1924)* Vasconcelos spojil pojem krásy s pojmem rytmu. Krása je pojímána jako rytmický soulad. Později se tato relace mezi rytmem a krásou rozvolňuje. Aby byla substance krásnou, již nestačí, aby vstoupila do rytmického systému, ale současně je zapotřebí, aby se organizovala podle forem estetického *a priori*: melodie, harmonie, symfonie a kontrapunktu:

„Má-li být předmět krásný, musí disponovat svými prvky ve formě, která jej umožní včlenit do systému harmonie či melodie, rytmu či kontrapunktu, protože takové jsou systémy života ducha.“¹⁵⁶

Lze říci, že Vasconcelos považuje rytmus a ostatní vyjmenované charakteristiky za podmínky krásy. Vždy zdůrazňuje vzestupný charakter substance jako faktor, který určuje, zda může být určitý projev substance považován za krásný, neboť „krása je část energie, která se rozvíjí ve zjevném směřování k bytí jako totalitě a

¹⁵⁵ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1450.

¹⁵⁶ „El objeto para ser bello ha de disponer sus elementos en forma que permita incorporarlo a un sistema de armonía o melodía, de ritmo o de contrapunto, pues tales son los sistemas del vivir del espíritu.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1281.

absolutnu.“¹⁵⁷ Právě krása zakládá nejvyšší stupeň přiblížení se k existenci ducha.

K vyjmenovaným elementům estetického *a priori* jako ke sjednocujícím procesům, připojuje autor ve své *Estetice* to, co nazývá „kategoriemi krásy“ – způsoby přiblížení se k božské existenci: apollinský, dionýský a mystický. Píše o nich:

„Ve své spasitelské funkci zachvacuje duše věci a rozvíjí v nich tři operace: apollinskou, která má za cíl včlenit fyzično do ducha skrze obraz, který reprodukuje předmět, avšak s proměněným vnitřním rytmem. Dionýskou, která je estetikou aplikovanou na říši vůle. Nikoliv aby ji užila pro své účely, ale s cílem osvobodit ji od účelů a přivést ji k lásce jako duchu. Mystickou, která spočívá v přesunu existence na božskou úroveň.“¹⁵⁸

Apollinská kategorie je výrazem formálně dokonalé krásy. Převládá v ní inteligence. Její dispozice je geometrická a logická. Vše, co se uzavírá do hranic, co je měřitelné a omezitelné - to je apollinské. Pokud organizujeme fyzickou substanci podle apollinských pravidel, připodobňujeme ji vyššímu cyklu – existenci života, rytmu statickému vtiskujeme rytmus života.

Ve srovnání s apollinským je *dionýský aspekt krásy* méně uspořádaný, ale zato je daleko hlubší a má blíže k nekonečnu. Jeho podstatným aspektem je vášeň. Do této kategorie patří vše, co odkazuje ke konfliktům lidských vášní. Zatímco v apollinské kategorii dochází k očištění a vyzvednutí substance v jejím vyjádření fyzickém, dionýská

¹⁵⁷ „Belleza es la porción de la energía que se desenvuelve con orientación franca hacia el ser como totalidad y absoluta.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1271.

¹⁵⁸ „En su función redentorista el alma está vuelta hacia las cosas y desenvuelve en ellas tres operaciones: la apolínea, que tiene por objeto incorporar lo físico al espíritu, mediante la imagen que reproduce el objeto, pero con ritmo interior cambiado. La dionisiaca, que es la estética aplicada al reino de la voluntad; no para usarla en sus fines, sino a fin de liberarla de fines y llevarla al amor como espíritu. La mística, que consiste en transportar la existencia al plano divino.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1410-1411.

ustavuje cestu pozvednutí pro energii biologickou – očišťovány jsou zde vášně.

Mystika je třetí kategorií krásy, kterou Vasconcelos přidává k dvěma předešlým, jež přejímá od Nietzscheho. „Mou teorii odvozenou od Nietzscheho *Zrození tragédie* jsem nasměroval ještě k třetí etapě: k mystice, která překonává etapu dionýskou.“¹⁵⁹

V mystické etapě již nejsou věci vedeny k vzepětí směrem k vyšší harmonii, jako v etapě apollinské, ale zůstávají uchovány ve své jedinečnosti. Na tomto stupni estetického poznání se snahy vůle a dionýské vášně obrací v cesty k božskému.

Mystická kompozice tíhne k překonání trvalého v lidském, k narušení statické rovnováhy i za cenu disharmonie. Snaží se o transfiguraci, o převedení světského na nebeské. Vasconcelos z toho vyvozuje, že veškerá estetika vlastně ústí v mystiku, neboť proces vykoupení se vždy uzavírá návratem k Bohu: „Estetika nás umísťuje na práh existence jako absolutna. Co je dále, je nepoznatelné. Proto estetika končí v mystice.“¹⁶⁰

Estetická aktivita plní úkol přiblížit svět k Bohu skrze estetickou kontemplaci a prostřednictvím umělecké činnosti. Oba jsou to procesy vedoucí ke spáse. Nicméně estetika nenabízí plný a definitivní návrat k jednotě. Tou je až mystika jako její vyústění.

3.3.6 Vztah Vasconcelose k evropské estetické tradici

Vasconcelosovo pojetí hlavních estetických kategorií není zcela odtrženo od jejich historického vývoje, kterého doznaly na evropském

¹⁵⁹ „Suscitada por el *Origen de la Tragedia* de Nietzsche, apunté mi teoría de una tercera etapa: la mística superadora de lo dionisiaco.“ VASCONCELOS, José. Ulises criollo. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1, s. 544.

¹⁶⁰ „La estética nos coloca en el umbral de la existencia como absoluto. Lo que hay más allá es cosa inefable. Por eso la estética remata en la mística.“ VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3, s. 1874.

kontinentu. Autor znal výborně celé dějiny filosofie i estetiky (ostatně sám napsal několik filosofických propedeutik).

Při zaměření na spojitosti a rozdílnosti Vasconcelosovy estetiky s evropskou tradicí se vynořuje několik hlavních linií. Většinou se u mexického myslitele dané motivy, témata, pojmy či kategorie objevují v pozměněné podobě, neboť jeho původní „filosofická intuice“ chtěla být a byla jedinečná a specificky mexická.

Můžeme tak v jeho díle sledovat přijetí Plótinova monismu s jeho aktualizací o soudobé vědecké poznatky, přizpůsobení monismu pro Vasconcelose nedotknutelné křesťanské doktríně s občasným eklektickým využitím pojmů hinduistického myšlení. Od rané tvorby také sledujeme důraz na pythagorejské pojmy rytmu a harmonie, které však Vasconcelos odděluje od pojmu čísla a přenáší je výhradně do estetické sféry emoce. Kantovská kategorie „*a priori*“ pro něj byla významným stavebním kamenem jeho rozumění estetické kontemplaci. Jak jsme však ukázali výše, zacházel s tímto pojmem tak svévolně, že jej dohnal do zřejmého paradoxu tvrzením, že estetické *a priori* je dynamické a měnlivé. Prioritou pro autora bylo totiž udržení dynamické emoce a intuice jako hlavních poznávacích mohutností. Přijetí Nietzscheova rozlišení apollinského a dionýského principu (a upřednostnění druhého jmenovaného) se v tomto kontextu zdá již téměř přirozené. Avšak Vasconcelos ve svých pozdních pracích velice silně zdůrazňuje mystický postoj ke světu a staví jej ještě nad tyto dva principy.

Rozdílnost Vasconcelosovy estetiky od evropské spočívá do jisté míry v tom, že mexický myslitel stojí jako osamocený maják vzdorující náporům modernity a sekularizace, kterou připravovala v jistém smyslu již estetika od dob I. Kanta. Pro středoevropana je překvapivé nejen to jakou vysokou a nečekanou úlohu estetice připisuje. Je myslitelem, který může být nahlížen jako ten, kdo estetiku jistým způsobem

zbožšťuje, ale též jej lze vidět jako myslitele navazujícího na středověké pojetí umění, které si ještě dokázalo uchovat vztah k transcendentnímu světu.

Vasconcelos ovšem uvažuje moderně v tom, že uvažuje antropologicky: tím, v kom se nakonec uskutečňuje funkce spásy světa, je člověk sám, protože pouze ten je schopen estetické kontemplace. Transcedence je právě typicky lidskou aktivitou, tak jako je jí estetická činnost.

U člověka je to právě neracionální složka, která otevírá dimenzi transcedence, a proto je veden tak ostrý zápas s karteziánským pojetím, proti němuž je užito estetického citu a emoce. Pro evropského myslitele, který se dnes neustále vypořádává s karteziánským pojetím světa, je Vasconcelosův koncept nezvyklý, extatický, eklektický, ale přitom svědčí o schopnosti nazírat odlišným a obohacujícím způsobem to, co se v evropském myšlení mění spíše v kulturní politiku, než v povznášející cestu k vyšším formám existence.

Vasconcelos si jako politik, „učitel amerik“, pedagog a svým způsobem „mexický obrozenec“ silně uvědomoval potřebu mexického národa vytvořit a přijmout svou vlastní filosofii, která by napomohla při hledání jeho identity. Ostatně snaha po určení vlastní identity je v mexické společnosti cítit dodnes, tedy přinejmenším mezi intelektuály, neboť střední třída již plně implicitně přijímá kulturní vlivy ze sousedních Spojených států amerických, ačkoliv se explicitně vůči nim silně vymezuje. Těchto vnitřních rozporů je v „mexické duši“ mnoho a jako nejsnazší výklad se nabízí právě pro Mexičany typický důraz na emoci a na přítomnost a upozadění racionální analýzy.

Nemusíme se ostýchat říci, že Vasconcelosova snaha po vytvoření filozofie, která by byla specificky mexická a přitom navazovala na své evropské kořeny, dosáhla svého cíle. Můžeme tak soudit jak z filosofických a estetických prací mladších ibero-amerických autorů,

které se jeho dílu věnují a na něj reagují, ale i z celospolečenského povědomí o jeho osobě.

4 Závěr

V této práci jsem se pokusil podat přehledový obraz filosofického a estetického díla významného mexického filosofa José Vasconcelose. Celá práce byla ovlivněna faktem, že v naší české jazykové oblasti zatím neexistovalo žádné zpracování latinskoamerického estetického myšlení. Na základě této skutečnosti jsem se rozhodl zpracovat právě dílo José Vasconcelose, který je nejenom osobností významnou pro vývoj moderní mexické společnosti z hlediska politického a kulturního, ale i prvním moderním estetikem, který tento obor zakomponoval do svého komplexního filosofického systému a přidělil mu v výsostně privilegované postavení.

Aby bylo možno plně pochopit specifika uvedeného filosofického systému, načrtl jsem nejprve stručně moderní dějiny Mexika. Sociální, politická a kulturní situace, do níž Vasconcelos vstupoval, jsou totiž významnými faktory ovlivňujícími motivaci Vasconcelosova myšlení a bez jejich pochopení bychom mohli jeho dílo snadno desinterpretovat jako zcela svévolné zacházení s evropskou estetickou a filosofickou tradicí.

Dále jsem v krátkosti přestřel jeho životní dráhu a soustředil se na konstitutivní momenty jeho života, ve kterých došlo k propojení tzv. „velkých“ a „malých“ dějin. Ukázal jsem, jak se formovalo jeho myšlení ve spojitosti s hlubokou kritikou politického zřízení porfiriátu a jeho hlavního ideologického pilíře – pozitivismu. Se skupinou *Ateneo de la Juventud*, která zrodila nejvýznamnější moderní mexické myslitele, sehrál Vasconcelos podstatnou roli při mexické revoluci a budování nové demokratické mexické společnosti 20. století.

Ukázal jsem, jaké bylo jeho působení na ministerstvu veřejného vzdělávání a jak byly tyto aktivity přijímány. Soustředil jsem se na komplexní reformu vzdělávacího systému, která byla zřejmým odrazem Vasconcelosova filosofického postoje ke světu: snahou pozvednout mexický národ k vyšším hodnotám a pomoci při hledání jeho nové postkoloniální identity.

V druhém oddíle této práce jsem se pokusil v hlavních bodech narýsovat jeho komplexní filosofický systém, který budoval na základech přejatých z evropské tradice. Postupoval jsem od představení základních ontologických prvků, které formuloval v pojmech „energie“, „vyjádření substance“, „rytmus“ atd. a načrtl tak hlavní strukturu metafyziky. Ukázal jsem již zde, že estetické hraje v jeho systému velice významnou roli – natolik významnou, že tento systém sám autor nazýval „estetickým monismem.“ V několika narážkách jsem poukázal na některé možné slabiny jeho systému, ale vždy s vědomím, že byl budován v odlišných společensko-historických podmínkách a se specifickou „filosofickou intuicí.“ Hlubší kritický rozbor bohužel přesahuje možnosti této práce a nabízí se jako případné další téma ke zpracování.

Pokračoval jsem představením Vasconcelosovy koncepce poznání, pojetí základních podmínek poznání a specifický způsob zacházení s kantovským pojmem *a priori*. Pokusil jsem se ukázat, jak se důraz na emocionalitu a estetický, „syntetický“ přístup ke světu odrazil na Vasconcelosově chápání role rozumu a emoce v poznávání světa.

Dále jsem se soustředil na popis hlavních elementů estetického *a priori*, které u Vasconcelose konstituují různé formy uchopování světa. Poznávání skrze estetické *a priori* znamená pro Vasconcelose především způsob proniknutí k jedinečnosti objektu poznání a současně rozpoznání subjekt-objektové sounáležitosti. Tento proces často nazývá jako

koordináčn, či syntetizující, stav jej do opozice vui poznání racionálnímu a přisuzuje mu vyi hodnotu.

Právě esteticke uchopování světa směřuje u Vasconcelose k jeho vykoupení. Nikoliv pouze uchopování ve smyslu rozumění či poznávání, ale také uchopování aktivn, tvrc. Ukázal jsem, že Vasconcelos pojímá umění jako aktivitu tvořen, kterou člověk do jisté míry opakuje akt božího stvořen. Nastínil jsem Vasconcelosovu základní klasifikaci umění a jeho vztah k umění jako činnosti směřující k duchu. V tomto smyslu bylo představeno křesansk umění jako nejhodnotnji a liturgie byla identifikována jako umění nejvyi.

V posledku jsem se venoval Vasconcelosovu chápání základní esteticke kategorie krásy a představil obohacen nietzscheovskho rozdělení principů apollinského a dionyskho o princip mystick. Na zver jsem se pokusil o zdraznn některých spojnic a rozdl mezi estetikou tak, jak ji pojímal José Vasconcelos, a její evropskou tradin podobou.

Tato prce byla od poatku poměrně ambicioznm projektem. Mezi m pvodn cíle patřil i kritick rozbor Vasconcelosova myšlení, popsn „rezonance“ jeho díla v latinskoamerick estetice a filosofii dvacátého století. V prbhu prce jsem ale zjistil, že zapracování dalších dvou témat by jíž vyrazn přeshlo její mořnosti, proto je nechávám jako vyzvu k přpadnmu dalšímu rozpracování pro sebe nebo své kolegy.

Domnívám se ale, že se podařilo naplnit základní intence této prce, totiž přehledov narysovat rozdln způsob mexického filosofického a estetickeho myšlení, neř na kter jsme ve středn Evropě zvykl, a pootevřít tak dvřka dalšímu přzkumu této neaprvem opomjen mylenkov oblasti, která je velice rozshl a řiveln.

5 Seznam použité literatury

5.1.1 Primární prameny

- BERGSON, Henri. Myšlení a pohyb. Praha: Mladá fronta, 2003.
- BERGSON, Henri. Smiech, eseje o význame komična. Bratislava: Tatran, 1966.
- KELLER, Jan. Dějiny klasické sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2005.
- NIETZSCHE, F. *Zrození tragédie*. Praha: Vyšehrad, 2008.
- OPATRŇÝ, Josef. Mexiko. Praha: Libri, 2003.
- PLÓTÍNOS. *Dvě pojednání o kráse*, přel. Petr Rezek. Praha: Rezek, 1995.
- PLÓTÍNOS. *Enneady*. přel. Josef Hruša. Praha: Bohuslav Hendrich, 1938.
- REYES, Alfonso. Pasado inmediato. In *Pasado inmediato y otros ensayos*. México: Colégio de México, 1941.
- VASCONCELOS, José. Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1.
- VASCONCELOS, José. El desastre. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1.
- VASCONCELOS, José. El hombre y la diversidad de la naturaleza. Apunte sobre los eones. In *Revista mexicana de filosofía*. Mexico, vol. 1, 1959. N. 2, s. 4.
- VASCONCELOS, José. El movimiento intelectual contemporáneo de México. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1.
- VASCONCELOS, José. El mundo agradecerá a Hitler su transformación. In *Timón*, vol. 1, N.7, 6.4.1940.

- VASCONCELOS, José. El proconsulado. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 2.
- VASCONCELOS, José. El realismo científico. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4.
- VASCONCELOS, José. Estética. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3.
- VASCONCELOS, José. Etica. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3.
- VASCONCELOS, José. La Flama. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4.
- VASCONCELOS, José. La juventud intelectual mexicana y el actual momento histórico de nuestra país. In HERNANDEZ LUNA, Juan. *Conferencias del Ateneo de la Juventud*. México D.F.: UNAM, 1984.
- VASCONCELOS, José. La Revulsión de la Energía. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3.
- VASCONCELOS, José. Lógica orgánica. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 4.
- VASCONCELOS, José. Metafísica. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3.
- VASCONCELOS, José. Pesimismo alegre. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1.
- VASCONCELOS, José. Pitágoras: una teoría del ritmo. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3.
- VASCONCELOS, José. Que es la revolución. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1.
- VASCONCELOS, José. Tratado de metafísica, In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 3.

- VASCONCELOS, José. *Ulises criollo*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 1.
- VASCONCELOS, José: *De Robinsón a Odiseo: Pedagogía estructuraliva*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 2.
- VASCONCELOS, José: *De Robinsón a Odiseo: Pedagogía estructuraliva*. In *Obras Completas*. Mexico D.F.: Libreros Mexicanos Unidos, 1957-1961, vol. 2.
- VILLEGAS, Abelardo. *Positivismismo y porfirismo*. México D.F: Secretaría de Educación Pública in México, 1972.

5.1.2 Sekundární prameny

- AHUMADA, H. *José Vasconcelos, Una vida que iguala con la acción el pensamiento*, México, 1937.
- ALESSIO ROBLES, V. *Desfile sangriento; mis andanzas con nuestro Ulises; Los tratados de Bucareli*. Mexico City: Editorial Porrúa, 1979.
- ARROYO, C.E. *Mexico en 1935: el presidente Vasconcelos*. Paris: Le Livre libre, 1929.
- BAR-LEWAW MULSTOCK, I. *Introducción crítico-biográfica a José Vasconcelos, 1882-1959*. Madrid: Ediciones Latinoamericanas, 1965.
- BESAVE FERNÁNDEZ DEL VALLE, A. *La filosofía de José Vasconcelos (el hombre y su sistema)*. Madrid: Ediciones Cultura Hispánica, 1958.
- BLANCO, J.J. *Se llamaba Vasconcelos: una evocación crítica*. Mexico: Fondo de Cultura Económica, 1977.
- CÁRDENAS N., J., *José Vasconcelos, 1882-1982: educador, político y profeta*. Mexico City, Océano, 1982.

- CARRERAS, F. I. *José Vasconcelos, filosofía de la coordinación*. Madrid, 1970.
- CARRION, B. *Los creadores de la nueva América: José Vasconcelos, Manuel Ugarte, F. García Calderón, Alcides Arguedas*. Madrid: Sociedad General Española de Librería, 1928.
- CROWLEY, F.J. *The conservative thought of José Vasconcelos*. Gainesville: University of Florida, 1963.
- DE BEER, G. *José Vasconcelos and his social thought*. New York: Columbia University, 1965.
- DE LA CUEVA, H. *José Vasconcelos: (semblanza y pasión otoñal)*. Mexico City: Asociación Mexicana de Médicos Escritores, 1976.
- FELL, C. *José Vasconcelos, los años del águila, 1920-1925: educación, cultura e iberoamericanismo en el México postrevolucionario*. Mexico City: Universidad Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Históricas, 1989.
- GAOS, I. *Filosofía Mexicana de nuestros días*. México, 1954.
- GARCÍA VERASTEGUI, L. *La Gestión de Vasconcelos como rector de la universidad: una revisión hemerográfica*. Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, Coordinación de Humanidades, Centro de Estudios sobre la Universidad, 1984.
- GARRIDO, L. *José Vasconcelos*. México, 1983.
- GUILLÉN, F. *José Vasconcelos*. Mexico City: Universidad Autónoma de México, 1980.
- GUISA Y AZEVEDO, I. *Me lo dijo Vasconcelos*. México, 1985
- HADDOX, John H. *Vasconcelos of Mexico: Philosopher and Prophet*. Austin: University of Texas Press, 1967
- MARTÍNEZ L. *La obra literaria de J. Vasconcelos*. México, 1957.
- MONROY RIVERA, O. *México y su vivencia dramática en el pensamiento vasconcelista*. Mexico City: B. Costa-Amic, 1972.

- NICOTRA DI LEOPOLDO, G. *Pensamientos inéditos de José Vasconcelos*. Mexico City: Ediciones Botas, 1970.
- PARTIN, E.M. *The life, educational ideas, and work of José Vasconcelos (1882-1959)*. Ann Arbor: University Microfilms International 1979.
- PHILLIPS, R.B. *José Vasconcelos and the Mexican Revolution of 1910*. Stanford: Stanford University, 1953.
- ROBLES, M. *Entre el poder y las letras: Vasconcelos en sus memorias*. Mexico City: Fondo de Cultura Económica, 1989.
- ROBLES, O. *José Vasconcelos, filósofo de la emoción creadora*. México: UNAM. Filosofía y Letras, 1947.
- ROMANELL, P. El monismo estético de José Vasconcelos. In *Panorama actual de la Filosofía en México (1910-1950)*. México, 1950.
- SÁNCHEZ VILLASEÑOR, S. I. *El sistema filosófico de Vasconcelos, Ensayo de crítica filosófica*. México, 1937.
- SKIRIUS, J. *José Vasconcelos y la cruzada de 1929* Mexico City: Siglo Veintiuno Editores, 1978.
- HADOT, P. *Plótinus čili prostota pohledu*. Praha: Oikúmené, 1993.
- KARFÍK, F. *Plótinova metafyzika svobody*. Praha: Oikúmené, 2002.